

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Кафедра міжнародного та європейського права

Х. Н. Бехруз, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова, Т. С. Федорова

**СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ:
ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ**

Навчально-методичний посібник

Серія «Навчально-методичні посібники»

Одеса
Фенікс
2023

УДК 341.231.14+341.645(4)

Б 55

*Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 3 від 16.02.2023 р.)*

Автори:

Бехруз Х. Н. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (Тема 2, Тема 5);

Грушко М. В. – кандидат юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (Тема 1, Тема 3);

Мануїлова К. В. – кандидат юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (Тема 4, Тема 7);

Федорова Т. С. – кандидат юридичних наук, доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (Тема 6).

Рецензенти:

Гулевська Г. Ю. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувачка кафедри права та публічного управління Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій;

Тодошак О. В. – кандидат юридичних наук, декан факультету судового та міжнародного права, доцент Національного університету «Одеська юридична академія».

Бехруз Х. Н., Грушко М. В., Мануїлова К. В., Федорова Т. С.

Б 55

Сучасна концепція прав людини: європейське праворозуміння : навч.-метод. посіб. [Електронне видання] / Х. Н. Бехруз, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова, Т. С. Федорова ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 143 с. – Режим доступу: ...

ISBN 978-966-928-874-5

У навчально-методичному посібнику викладено основні теоретичні питання сучасної концепції прав людини в європейському праворозумінні: подано інтерпретацію прав людини в історії людства, розкрито основи сучасної концепції прав людини, виділено універсальні міжнародно-правові стандарти прав людини та їх нормативне забезпечення; досліджено аспекти захисту прав людини в діяльності ООН та європейська система захисту прав людини; піднято питання заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки чи покарання; окремо розкрито порядок звернення в Європейський суд з прав людини та концепцію прав людини в праві Європейського Союзу. Важливим є розгляд питання інтерпретації європейського права прав людини в Україні.

Посібник призначений для здобувачів вищої освіти денної та заочної форми навчання закладів вищої освіти.

УДК 341.231.14+341.645(4)

ISBN 978-966-928-874-5

© Х. Н. Бехруз, М. В. Грушко,
К. В. Мануїлова, Т. С. Федорова, 2023
© Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Кафедра міжнародного та європейського права**

**СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ:
ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ**

Навчально-методичний посібник

Одеса

2023

УДК

341.231.14+341.645(4)

**Рекомендовано до друку Навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 2 від 19.12.2022 року)**

Автори-укладачі:

Бехруз Х. Н. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (*Тема 2, Тема 5*);

Грушко М. В. – доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцентка (*Тема 1, Тема 3*);

Мануїлова К. В. – доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцентка (*Тема 4, Тема 7*);

Федорова Т. С. – доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук (*Тема 6*);

Рецензенти:

Гулевська Г. Ю. – к.ю.н., доцент, завідувачка кафедри права та публічного управління Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій;

Тодощак О. В. – декан факультету судового та міжнародного права к.ю.н., доцент Національного університету «Одеська юридична академія».

Бехруз Х. Н., Грушко М. В., Мануїлова К. В., Федорова Т. С.
Сучасна концепція прав людини: європейське праворозуміння:
навчально-методичний посібник. Одеса : «Фенікс», 2023. 140 с.

© Кол. укладачів, 2023

© Нац. ун-т "Одеська юридична академія", 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

Ошибка! Закладка не определена.

ТЕМА 1. ПРАВА ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА. ОСНОВИ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	8
ТЕМА 2. УНІВЕРСАЛЬНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АБО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ООН.....	19
ТЕМА 3. ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	36
ТЕМА 4. ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ, НЕЛЮДСЬКИХ АБО ТАКИХ, ЩО ПРИНИЖУЮТЬ ГІДНІСТЬ, ВИДІВ ПОВОДЖЕННЯ ЧИ ПОКАРАННЯ.....	57
ТЕМА 5. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ В РЕГІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	68
ТЕМА 6. КОНЦЕПЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	84
ТЕМА 7. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ.....	103
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ.....	125
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.....	136
ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ.....	140

ПЕРЕДМОВА

Права людини є невід'ємним елементом людської особистості та людського існування. Тому процес формування поняття прав людини пройшов тривалий шлях, який тісно пов'язаний з історією розвитку людства. Його початок перегукується з першими формами людської діяльності, які викликали потребу в регуляції своєї поведінки в навколишньому світі. Проте на всіх етапах розвитку суспільства концепція прав людини формувалася під визначальним впливом таких чинників: філософських поглядів і правових норм. Подвійність природи прав людини зумовила появу природно-правової та позитивної теорій.

Визнання прав людини означає визнання того, що кожна людина має право вимагати дотримання цих положень: ми маємо ці права, незалежно від того, що ви говорите чи робите, тому що всі ми люди. Права людини належать кожній людині, вони є невід'ємним елементом людської особистості та людського існування.

Навчальна дисципліна «Сучасна концепція прав людини: європейське праворозуміння» складена відповідно до значення дисципліни за структурно-логічною схемою, передбаченою програмою підготовки фахівця за освітньо-професійним рівнем аспіранта зі спеціальності «Міжнародне право», і охоплює всі змістовні теми, передбачених освітньою програмою. Розвиток концепції прав людини відбувався в таких напрямках: тлумачення принципів, що лежать в основі концепції прав людини; деталізація та конкретизація основних прав і свобод людини та їх регулювання окремих соціальних груп; створення інституту міжнародного захисту прав людини

Права людини постійно розвиваються, розширюється їх каталог як у внутрішніх правових системах, так і в міжнародному праві. Формуються нові закони і свободи, шукаються процедури більш ефективного забезпечення їх дотримання, і навіть за допомогою різних прийомів правлячі кола протистоять порушенню сьогодні загально визнаних прав людини. Сьогодні

ми бачимо, що чим зріліша демократія, тим сильнішою і чисельнішою є організація, яка захищає індивідуальність і унікальність людської особистості від гніту правителів.

Предметом курсу є права людини в європейському розумінні з відповідною правовою основою, що забезпечують виконання юридичні норм та принципів міжнародного права. Об'єктом курсу є нормативно-правовий та інституційний механізм правового регулювання прав людини регіональної системи захисту прав людини – європейської системи захисту прав людини.

Концепція прав людини ґрунтується на двох основних цінностях: перша – це людська гідність, а друга – рівність. Права людини можна розуміти як щось, що визначає основні норми, необхідні для життя з почуттям гідності, а їхня універсальність випливає з того факту, що принаймні в цьому відношенні всі люди рівні. Ми не маємо і не можемо тут нікого виділити. По суті, визнання цих двох переконань або цінностей достатньо, щоб прийняти концепцію прав людини. Ось чому права людини підтримують усі світові культури, усі цивілізовані уряди та всі основні релігії. Майже загально визнано, що влада держави не може бути необмеженою чи свавільною, вона має бути обмежена необхідністю забезпечити принаймні мінімальні умови для всіх, хто під її юрисдикцією, щоб жити з почуттям людської гідності.

Права людини постійно розвиваються, їх каталог розширюється як у внутрішніх правових системах, так і в міжнародному праві (варто підкреслити, що міжнародне право визначає мінімальний стандарт захисту прав людини, спільний для країн з різними традиціями та культурами; інші права та свободи, як правило, прийняті каталоги, додані національним законодавством). Формуються нові права і свободи, шукаються процедури, що ефективніше гарантують їх дотримання, і навіть за допомогою різноманітних прийомів протидіють порушенням загально визнаних прав людини.

Основними завданнями вивчення дисципліни є набуття здобувачами вищої освіти третього аспірантського рівня теоретичних знань про інтерпретацію прав людини в історії людства, засвоєння основ сучасної концепції прав людини, формування у аспірантів існуючі універсальні міжнародно-правові стандарти прав людини та освоєння їх нормативного забезпечення, а також дослідження аспектів захисту прав людини у діяльності ООН, європейської системи захисту прав людини, оволодіння знаннями про заборону катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, окремо оволодіння знаннями порядку звернення в Європейський суд з прав людини, а також набуття знань з питань концепції прав людини у праві Європейського Союзу, окремо важливим є набуття навиків в питанні інтерпретації європейського права прав людини в Україні.

Вивчення дисципліни має на меті формування у майбутніх фахівців вмінь та навичок, які необхідні для всеосяжного застосування норм сучасної концепції прав людини в контексті європейського праворозуміння. Здатність та готовність здобувачів вищої освіти розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері прав людини, охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення міжнародного правопорядку під час практичної роботи або в процесі навчання, що передбачають застосування правових доктрин та принципів, прогнозування, оптимізації та прийняття рішень.

Даний навчально-методичний посібник може бути використаний викладачами та здобувачами вищої освіти третього рівня спеціальності «Міжнародне право» для практичних занять та для самостійної роботи. З огляду на актуальність дисципліни навчально-методичний посібник розглядає основні теми, які пов'язані з сучасною концепцією прав людини в контексті європейського праворозуміння. По кожній темі наведено перелік ключових питань, необхідних для розгляду на практичних заняттях, джерела, що рекомендуються, нормативно-правові акти, теми рефератів, та питання

для самостійної роботи. Дисципліна «Сучасна концепція прав людини: європейське праворозуміння» також має своїм завданням підготовку здобувачів вищої освіти спеціальності «Міжнародне право» аспірантів для застосування на практиці у подальшому окремих знань та навичків, пов'язаних тематикою європейського права прав людини та й міжнародного публічного права в цілому. Глибокому вивченню проблемних питань сучасної концепції прав людини, засвоєння механізму прав людини, аналіз основоположних міжнародно-правових актів, що сприятиме вирішенню аналітичних завдань та практичних казусів, тестових завдань, які представлені відповідно у навчально-методичному посібнику.

Тема 1. Права людини в історії людства. Основи сучасної концепції прав людини.

Лекційний курс

Виникнення і становлення ідеї прав людини: до Першої Світової війни. Захист прав людини в діяльності Ліги Націй. Визначення терміну «права людини», «свободи людини»: природа та сутність. Концепції прав людини (природно-правова, юридичний позитивізм та інші): загальна характеристика. Права людини: універсальність та культурна різноманітність (культурний релятивізм). Міжнародне право прав людини: поняття, предмет та особливості. Принцип поваги прав і основних свобод людини як основа сучасної концепції прав людини.

Вступ до теми

Виникнення і становлення ідеї прав людини: до Першої Світової війни. У різні історичні епохи поняття, зміст та обсяг прав і свобод людини різняться. Вживання поняття прав людини спостерігається, починаючи зі Стародавньої Греції та Риму. Право в греко-римський та середньовічний періоди включало в основному обов'язки, а не права людини і виключало центральну ідею прав людини – ідею свободи й рівності. Розуміння прав як вимог, які можуть бути висунуті кожною людиною до уряду, бере свій початок з доктрини природних прав, що з'явилась внаслідок взаємодії двох концептуальних структур середньовіччя – християнства й феодалізму. Перехід від природного права як обов'язків до природного права як прав відбувся вже в період з XIII ст. до Вестфальського миру 1648 р. Велика хартія вольностей (1215р.), вчення Хоми Аквінського (1224/25-1274 рр.) та Гуго Гроція (1583-1645 рр.) стали базисними постулатами такого переходу.

Загальноприйнятим було розглядати взаємовідносини між державою та її громадянами як внутрішня справа кожної держави. Важливими віхами в розвитку ідеї прав людини були Петиція про права (1628 р.), Габеас Корпус

Акт (Habeas Corpus Act, 1679 р.), Білль про права (1689 р.) в Англії, Декларація про незалежність (1776 р.), Вірджінська декларація про права (1776 р.) у США, Декларація прав чоловіка та громадянина (1789 р.) у Франції, які підтверджували невід'ємні права людини. В цьому переліку варто згадати і Конституцію Пилипа Орлика (1710 р.), першу демократичну конституцію в світі, що визнавала чимало прав і свобод, однак через історичні обставини, в яких опинилась Україна в цей період, даний документ не набув чинності. Водночас, розуміння прав людини вважалось досить обмеженим.

Закінчення Першої світової війни 1914-1919 рр. і її оформлення системою Версальських мирних договорів (1919-1923) не тільки змінили політичну карту світу, а й мали істотний вплив на розвиток міжнародного права, зокрема право прав людини. До створення Ліги Націй широко використовувалася в практиці міжнародних відносин доктрина втручання у внутрішні справи інших держав з метою захисту прав і свобод громадян. Нею оперували в якості «обґрунтувань» для поневолення так званих «нецивілізованих» народів, боротьби європейських держав за перерозподіл уже поділеного світу. «Право на втручання» офіційно закріплювалося в багатьох міжнародних договорах і угодах. Але після Першої світової війни та утворення Ліги Націй право держав на інтервенцію піддається певним обмеженням.

Захист прав людини в діяльності Ліги Націй. Ліга Націй – це перша політична міждержавна організація, метою створення якої було обмеження воєн для забезпечення мирного співіснування. Статут Ліги Націй передбачав процедури вирішення спорів між державами її членами з метою запобігання війни як засобу вирішення спору. При цьому передбачалося, що якщо держава вдасться до війни всупереч Статуту Ліги Націй, то така війна розглядається як акт війни проти всіх інших членів Ліги Націй. Даний період характерний тим, що держави усвідомлювали необхідність заборони агресивної війни. У зв'язку з цим приймається Договір про відмову від війни

як знаряддя національної політики (так званий «пакт Бріана-Келлога») 1928 р., що вже є одним з проявів міжнародного захисту прав людини шляхом обмеження війни як способу вирішення суперечки. Крім того, держави намагалися обмежити засоби і способи ведення війн. В 1925 р. приймається Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів. У 1922 р. робиться спроба обмежити морські озброєння шляхом визначення співвідношення граничного тоннажу різних класів військових кораблів. Ці дії показують перші спроби регулювання питань права міжнародного гуманітарного права як частини права прав людини.

У рамках діяльності Ліги Націй було укладено цілу низку угод: Конвенція про заборону рабства 1926 р., Конвенція про примусову працю 1930 р. та Конвенція про правове становище політичних біженців 1928 р. Члени Ліги Націй брали на себе лише обов'язок «докладати зусиль» по забезпеченню «справедливих і гуманних умов праці». Ці питання мали велике значення для розвитку теорії та практики міжнародного захисту прав людини. Так, у Конвенції про рабство 1926 р. спори, що «виникають між Високими Договірними Сторонами» щодо застосування її положень, могли передаватися на рішення Постійної палати міжнародного правосуддя, що показує повноваження Палати здійснювати, нехай й зі значними обмеженнями, правозахисну діяльність. Конвенція про примусову працю 1930 р. зобов'язує держави-учасників представляти щорічні доповіді про заходи щодо втілення її положень у життя і конкретних питань, пов'язаних із застосуванням примусової праці. Метою прийняття цих угод було не створення всезагальної системи міжнародного захисту прав людини, а лише забезпечення деяких прав особи. Відповідно до принципу суверенної рівності держав права людини в той період розглядались міжнародним співтовариством як такі, що є виключно внутрішньою юрисдикцією держав і підлягають врегулюванню лише національним законодавством. Заяви про те,

що в інших країнах порушуються права людини, могли бути розцінені як зазіхання на суверенітет і втручання у внутрішні справи держави.

Недоліки такого міжнародного регулювання прав і свобод людини гостро виявилися в ході Другої світової війни, її результати і досвід яскраво продемонстрували взаємозалежність між підтримкою миру і безпеки у світі та дотриманням основних прав і свобод людини. На порядок денний було поставлене питання про необхідність створення такої світової організації, яка здатна була б не тільки забезпечити підтримку миру та безпеки у всьому світі, а й дотримання прав і свобод людини. Нею стала Організація Об'єднаних Націй, створена 26 червня 1945 р, яка заснувала універсальну систему міжнародного захисту прав і основних свобод людини.

Визначення терміну «права людини», «свободи людини»: природа та сутність. Концепції прав людини (природно-правова, юридичний позитивізм та інші): загальна характеристика. Права людини: універсальність та культурна різноманітність (культурний релятивізм). Права людини це міра свободи (можливості) особи, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства в змозі забезпечити її існування і розвиток та закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей. Основними фундаментальними правами людини як універсально визнані цінності та які в науці міжнародного права називають *jus cogens* є: право на життя, право на незастосування до особи тортур, насилля або іншого жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання, право на недоторканність приватного життя, особистої і сімейної таємниці, захист своєї честі й гідності, свободи совісті й віросповідання; право на судовий захист, правосуддя і пов'язані з ним інші процесуальні права тощо. Ці права отримали закріплення у конституціях ряду держав та численних міжнародних актах, зокрема Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Європейській конвенції про захист прав та основоположних

свобод людини 1950 р. та інші. Права людини є природними та невід'ємними, засновані на принципах свободи, рівності та справедливості. Ці ідеї складають основу природно-правової концепції праворозуміння. Теорія, в основі якої покладено ідею, що всі норми права мають ґрунтуватися на певних об'єктивних (природних, надпозитивних) засадах, що не залежать від волі людини й суспільства, установлень держави складають природне право.

У рамках позитивістського типу праворозуміння права людини визначаються як формально визначені, юридично гарантовані можливості користуватися соціальними благами у визначеній законом сфері, офіційна міра можливої поведінки. Тобто юридикопозитивна концепція правової держави, соціальна концепція правового статусу особи в тій чи іншій мірі засновані на теорії дарованих прав, пов'язані системоцентристським розумінням ролі держави стосовно індивіда. Таким чином, позитивістська тенденція виявляється у переважній увазі до тих прав людини, обсяг і зміст яких чітко визначені законодавцем за допомогою конституювання їх у позитивних правових нормах.

Міжнародне право прав людини: поняття, предмет та особливості.

Міжнародне право прав людини є галуззю міжнародного права, принципи і норми якої визначають єдині для міжнародного співтовариства права і свободи людини, встановлюють зобов'язання держав по закріпленню, забезпеченню і охороні цих прав і свобод і надають індивідам юридичні можливості реалізації і захисту прав і свобод, що визнаються за ними.

Традиційно виділяють в системі міжнародного права дві самостійні галузі, що містять норми, направлені на захист прав людини – «міжнародне право прав людини», норми якої регулюють міжнародну співпрацю в області прав людини в мирний час, та «міжнародне гуманітарне право», норми якого регулюють захист прав людини в умовах збройних конфліктів.

Міжнародне право все більш орієнтується на людину, не відступаючи при цьому від свого міждержавного характеру, оскільки в міжнародних актах

підкреслюється, що повага прав людини є основою загального миру. В Статуті ООН 1945 р. поставлена мета «знову зміцнити віру в основні права людини». Статут ООН визначає як мету цієї організації «сприяння і розвиток поваги до прав людини і основних свобод для всіх» (п. 3 ст. 1, ст. 55). Згодом повага прав та основних свобод людини була проголошена як самостійний принцип серед основних принципів міжнародного права в Заключному акті Наради з безпеки та співпраці в Європі 1975 р.

Принцип поваги прав і основних свобод людини як основа сучасної концепції прав людини. Принцип поваги прав і основних свобод людини покладає на суб'єктів міжнародного права наступні основні права та обов'язки: обов'язок поважати права людини і основні свободи незалежно від статі, раси, мови, релігії; обов'язок сприяти і розвивати ефективне здійснення громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод; обов'язок поважати право людини на об'єднання з іншими, свободу особистості сповідатись одноособове чи спільно з іншими; обов'язок поважати право національних меншин на рівність перед законом, надати їм повну можливість користуватися правами людини і основними свободами і захищати їх законні інтереси в цій галузі; обов'язок визнати право людини знати свої права і свободи і захищати їх; обов'язок дотримуватися міжнародних пактів, декларацій і угод з прав людини, якщо вони ними зобов'язані; обов'язок прийняти законодавчі акти та вжити інших заходів необхідних для забезпечення міжнародне визнаних основних прав і свобод людини; обов'язок гарантувати людині, права якої порушені, ефективні засоби захисту.

Питання до практичного заняття:

1. Становлення та розвиток прав людини в міжнародному праві.
2. Діяльність Ліги Націй та права людини.
3. Поняття прав людини. Природність і невід'ємність прав і свобод людини і можливість їх обмеження.
4. Міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право.

5. Природно-правова концепція прав людини і юридичний позитивізм.

Питання для самостійної роботи:

1. Становлення та розвиток прав людини в міжнародному праві.
2. Яке розуміння прав людини існувало в давні часи?
3. Які фактори вплинули на формування прав людини?
4. Які особливості захисту прав людини в період діяльності Ліги Націй?
5. Поняття прав людини. Природність і невід'ємність прав і свобод людини і можливість їх обмеження.
6. Яка сутність природно-правової, позитивістської та ліберальної теорій прав людини?
7. Які є природні права людини?
8. Дайте визначення поняття «права людини».
9. Міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право.
10. В чому полягає відмінність між міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом?
11. Природно-правова концепція прав людини і юридичний позитивізм.
12. Яке розуміння прав людини існувало в давні часи?
13. Які фактори вплинули на формування прав людини?
14. Які особливості сучасної системи прав і свобод людини?
15. В чому полягає сутність принципу поваги прав та свобод людини?

Теми рефератів:

1. Формування концепцій прав людини у міжнародному праві.
2. Співвідношення міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права.
3. Права людини та права громадянина: співвідношення понять.

Міжнародно-правові акти:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня в 1948 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Конвенція про захист прав і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. з поправками, внесеними. відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13). URL.: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнято 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042
5. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 10 грудня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_i50/card6#Public6.
6. Рада ООН з прав людини [Електронний ресурс] // Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві – URL.: <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/human-rights>

Рекомендована література:

1. Жебровська К. А. Універсалізм і релятивізм правових цінностей у діалозі правових систем : монографія / К. А. Жебровська. – Одеса : Фенікс, 2018. – 222 с.
2. Гайдулін О. О., Худолей В.Ю., Шаркова І.М. Прецедентне право Європейського Суду з прав людини щодо захисту прав уразливих

- верств населення: навчальний посібник. Харків: І. Б. Лисенко, 2019. 298с.
3. Деркач А. Л. Захист прав людини в конституційному процесі. К., 2019. 200 с.
 4. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т./ В. В. Мицик, М. В. Буроменський, М. М. Гнатовський та ін.; за заг.ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2019. 624 с.
 5. Островська Б. В. Міжнародно-правове регулювання права людини на життя в контексті біоетики: монографія. Київ: Логос, 2019. 604 с.
 6. Ратушна Б. П. Захист особи в Європейському суді з прав людини: навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2019. 287 с.
 7. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. Харків : Право, 2019. 310 с.
 8. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: навч.-посіб. О. В. Сердюк, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2018. 374 с.
 9. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.
 10. Сироїд Т. Л. Міжнародні стандарти в галузі забезпечення права на здоров'я та практика їхнього застосування : навчальний посібник. Харків : Право. 2021. 166 с.
 11. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навчальний посібник. 2-е вид., змін. Харків : Право, 2019. 392 с.
 12. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. 124-127

13. Войтович П. П. Інформаційні права людини: міжнародно-правовий захист : монографія / П. П. Войтович ; рец.: М. В. Савчин, Д. М. Белов. – Одеса : Гельветика, 2017. - 220 с.
14. Лебідь В.І. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Навч. посіб. 3-тє вид., доповн. і пероробл. 2018.- 36 с.
15. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
16. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / Л.Р. Наливайко, К.В. Степаненко, Є.М. Щербина. – Дніпро : ДДУВС, 2020. – 260 с.
17. Міжнародний захист прав людини // Опольська Н. М., Бабой А. М., Бабой В. С., 2021.
18. Міжнародний захист прав людини, права людини, законодавство України, Т. Л. Сироїд, Л. О. Фоміна, видавництво Право, 2019.- 310 с.
19. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: навчально-методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Одеса : Фенікс. 2019. 165 с.
20. Права людини у міжнародному праві : підручник / [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В. та ін.; за заг. ред. А. В. Войціховського]. – Харків : ООО «Планета-Принт», 2021. – 404 с. – ISBN 978-617-7897-56-8.
21. Грушко М. В. Окремі аспекти захисту цивільного населення в період окупації: Автономна республіка Крим та м. Севастополь. Право і суспільство. 2020. № 5. С. 230-238 URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/5_2020/37.pdf
22. Грушко М. В. Воєнні злочини як міжнародні злочини jus cogens. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 1. С. 241-244 URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/58.pdf

23. Hrushko M. Transformation challenges for the international humanitarian law system: migration crisis as the latest tool for hybrid warfare. (A vision from Ukraine). // Kovalchuk V., Zharovska I., Mykivych M., Hrushko M., Hrabynskyi M. Revista UNISCI / UNISCI Journal. 2022. No. 59. P. 129-144
URL: <http://www.unisci.es/transformation-challenges-for-the-international-humanitarian-law-system-migration-crisis-as-the-latest-tool-for-hybrid-warfare-a-vision-from-ukraine/>
24. Hrushko M. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine // A. G. Kolb, M. Hrushko, H. Teteriatnyk, O. Chepik-Trehubenko, O. Kotliar. Cuestiones Políticas. Vol. 39. 2021. No 71. P. 334-349.
URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/37423/40879>
25. Acceptance of individual complaints procedures for Ukraine // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights – [Electronic source]. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx?CountryCode=UKR&Lang=EN 2. African Youth Charter. URL: <https://au.int/en/treaties/african-youth-charter>
26. Cotterrell R. A Concept of Law for Global Legal Pluralism? / R. Cotterrell // S. P. Donlan and L. H. Urscheler eds., Concepts of Law: Comparative, Jurisprudential and Social Science Perspectives. – Farnham: Ashgate, 2018. – P. 193–208.
27. Tomuschat C. Human Rights: Between Idealism and Realism / C. Tomuschat. – 3rd edition. – Oxford : Oxford University Press, 2018. – 528 p.
28. Slinko, T. M. (2018). Mizhnarodno-pravovi standarty v haluzi prav liudyny ta yikh vidobrazhennia v konstytutsii Ukrainy. Pravaljudyny i demokratiia [International legal standards in the field of human rights and their reflection in the Constitution of Ukraine]: zb. nauk. st. zamaterialamynauk. konf., m.

Kharkiv, 15 trav. 2018 r. Kharkiv, 2018. S. 30-34. Retrieved from http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15177/1/Slinko_30-34.pdf [in Ukrainian].

29. European Court of Human Rights. Overview 1959-2017. Retrieved from https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592017_ENG.pdf [in English]. 10. Derkach, A. (2019).

Тема 2. Універсальні міжнародно-правові стандарти прав людини та їх нормативне забезпечення або захист прав людини у діяльності ООН

Лекційний курс

Загальна Декларація прав людини (1948 р.) як джерело універсальних міжнародно-правових стандартів прав людини. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) про стандарти прав людини. Комітет ООН з прав людини. Перший факультативний протокол до Міжнародного пакту (1966 р.) про громадянські і політичні права: порядок розгляду індивідуальних повідомлень. Міждержавні повідомлення. Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту (1966 р.) про громадянські і політичні права про скасування смертної кари Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.). Комітет з економічних, соціальних та культурних прав.

Вступ до теми

Міжнародні стандарти в галузі прав людини - це міжнародно-правові стандарти, які встановлюють статус людини на загальнолюдському рівні, перераховують основні права і свободи, встановлюють обов'язок держав дотримуватись цих прав і свобод, також межі можливого або припустимого їх обмеження.

Нині у сучасному міжнародному праві відсутня єдине уявлення, поняття

«міжнародні стандарти у сфері прав людини». В основному все різноманіття підходів можна умовно віднести до двох основних точок зору: 1) з одного боку, під міжнародними стандартами прийнято розуміти міжнародні норми у сфері прав і свободи людини. Ці норми зосереджені в різних за своїми цілями та завданнями, правовою природою, силою, характером та змістом в міжнародно-правових документах: Статут ООН, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про цивільні та політичні права (1 та 2 факультативні протоколи), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. 2) з іншого боку, міжнародні стандарти є універсальною системою прав і свобод людини, визнаних стандартами і сформульованих та закріплених у загальновизнаних міжнародних правових актах; систему прав і свобод, сформовану внаслідок зусиль держав, що відрізняються за формою державного устрою, політичним режимом, формою правління, ідеологічною політикою тощо.

Загальна Декларація прав людини (1948 р.) як джерело універсальних міжнародно-правових стандартів прав людини.

Загальна декларація прав людини прийнята 10 грудня в 1948 році - перший універсальний міжнародно-правовий акт, в якому держави світової спільноти узгодили, систематизували та проголосили основні права та свободи, які мають бути надані кожній людині на Землі. Декларація стала також першим документом у комплексі універсальних міжнародних актів загального характеру у галузі прав людини.

У преамбулі Загальної Декларації правами людини відтворюється становище, вперше сформульоване Великою хартією вольностей 1215 р., проголошене згодом Декларацією незалежності США 1776 р.: якщо закон, права і вільності не дотримуються, народ має право на повстання; повалення уряду, що зневажає права людини - не лише право, а й обов'язок народу. Виражено це положення у Декларації так: «необхідно, щоб права людини охоронялися владою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була

змушена вдаватися, як останній засіб, до повстання проти тиранії та придушення».

Визнання винним особи лише за вироком суду, пропорційність правопорушення та покарання, «належна правова процедура», презумпція невинності та інші гарантії недоторканності особистості, свобода слова, печатки, релігії, право залишати свою країну та повертатися до її, право на петиції, відповідальність посадових осіб за порушення прав людини - ці та інші права вперше були викладені у Великій хартії вольностей 1215 р., розвинені в англійському Біллі про права 1689 р., Habeas Corpus Act 1679 р., Декларації незалежності США 1776 р., американському Біллі про права 1791 р., французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 р. Простежуючи генезис цих цінностей, не можна не згадати і давньогрецьку філософію, що дала право людини, а також постулати періоду Реформації та Просвітництва, які висунули ідеї соціальної справедливості та рівності.

Загальна декларація містить широкий перелік прав і свобод, що включає не тільки громадянські та політичні, а й соціально-економічні та культурні права. Проте основні принципи та норми «першого покоління» прав людини - цивільних та політичних - вже підтвердили свою життєвість та ефективність у практиці демократичних правових держав. Ряд статей про права людини на момент прийняття Декларації вже увійшли до конституції деяких держав - членів ООН (наприклад, Сирії). Цей факт надає додаткової сили Декларації і показує, що цей міжнародний документ виходить не з утопії, та якщо з реальних політичних умов.

Загальні принципи, закріплені у Декларації, наповнюються різним конкретним змістом у контексті окремої цивілізації. Як показали результати узгодження державами тексту Декларації не можна намагатися нав'язати силою свої стандарти прав людини іншій культурній спільності. Розглядаючи питання про значення Загальної декларації прав людини, не можна не торкнутися дуже поширеної точки зору про те, що з часом її юридична природа зазнала трансформації. Нерідко стверджується, що на сьогодні

положення Декларації перетворилися на норми міжнародного звичайного права і вона стала, таким чином, обов'язковою для всіх держав.

Після ухвалення Загальної декларації процес її визнання проходив дуже активно. на міжнародному, і на національному рівнях. На міжнародному рівні Декларація стала відправною точкою, а потім і ядром усієї системи універсальних міжнародних актів з прав людини, прийнятих у рамках ООН (близько 200 документів), правовим орієнтиром та стандартом для десятків та сотень регіональних та двосторонніх міжнародних договорів, що склали в сукупності розгалужену систему принципів та норм, що визначають види та зміст прав та свобод людини, а найчастіше і порядок реалізації і механізм захисту. На неї посилаються як універсальні міжнародні конвенції (Міжнародний пакт про цивільні та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, (соціальні та культурні права 1966 р. та ін.), так і регіональні угоди (Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р., Американська конвенція про права людини 1969 р., Африканська Хартія прав людини та народів 1981).

Значення Декларації неодноразово наголошувалося у заключних актах та підсумкових документах міжнародних нарад та конференцій. У Гельсінському Заключному акті НБСЄ 1975 р. підтверджується, що «в галузі прав людини та основних свобод держави-учасниці діятимуть відповідно до цілей та принципів Статуту ООН та Загальної декларації прав людини». Віденська декларація та Програма дій Конференції з прав людини 1993р. «підтверджуючи свою відданість цілям та принципам, які містяться в Статуті ООН та у Загальній декларації прав людини», наголошують, що «Загальна декларація для всіх народів та всіх держав є джерелом натхнення і є основою для Організації Об'єднаних Націй у справі досягнення подальшого прогресу у встановленні стандартів, які містяться у чинних договорах з прав людини...».

Основні принципи прав людини, вперше викладені у Загальній декларації прав людини, такі, як універсальність, взаємозалежність і

неподільність, рівність і недискримінація, а також принцип, згідно з яким права людини одночасно спричиняють як права, так і обов'язки відповідальних суб'єктів та правовласників, були відображені у численних міжнародних конвенціях, деклараціях та резолюціях з прав людини. На сьогоднішній день усіма державами - членами Організації Об'єднаних Націй був ратифікований принаймні один із дев'яти основних міжнародних договорів з прав людини, а 80 відсотків з них ратифікували чотири або більше, що є конкретним проявом універсальності Загальної декларації прав людини та закріплених у ній. прав.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.). Комітет ООН з прав людини. Один із базових документів ООН у сфері прав людини - Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (Пакт). Пакт і Перший факультативний протокол до нього входять до Хартії ООН з прав людини, що включає також Загальну декларацію прав людини та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Ці міжнародно-правові документи визначають фундаментальні права та свободи людини та становлять основу стандартів ООН у цій сфері. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права набув чинності, у тому числі й для України, 23 березня 1976 року та забезпечує широке коло громадянських та політичних прав людини.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права складається з преамбули та 53 статей, викладених в 6 частинах. Стаття 2 передбачає, що країни-учасниці зобов'язуються забезпечувати та поважати права, зазначені в Пакті, «всім особам на її території та під її юрисдикцією незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи інших обставин»..

У Преамбулі держави-учасниці, спираючись на принципи, проголошені Статутом ООН та Загальною декларацією прав людини, визнаючи гідність всіх людей і властиві їм рівні та невід'ємні права як основу свободи,

справедливості та загального світу, визнаючи, що ідеал вільної людської особистості може бути реалізований лише в умовах вільного користування своїми економічними, соціальними, культурними, громадянськими та політичними правами, враховуючи, що держави зобов'язані заохочувати повагу та дотримання прав та свобод людини, погодилися про текст Пакту. Перші дві частини містяться ряд загальних положень, що включають в себе статті 1-5, представляють собою важливий склепіння положень, котрі можна було б визначити як положення спільного або структурного характеру .

Частина III (ст. 6-27) є основою Пакта. У ній перераховані матеріальні права і основні свободи, гарантовані цим договором. Мова йде про статті, на котрі посилаються окремі особи, стверджуючі о порушенні своїх прав, закріплених в Пакті, хоча в цьому зв'язку також можливо посилатися на положення частини I, які можуть бути основою для їх тлумачення.

Статті 6-11 можливо рахувати базовими положеннями що передбачають захист життя , свободи і фізичної безпеки людини. Крім того, в цих положеннях встановлені вузькі рамки, в межах яких держави - учасники, в яких зберігається смертна страта, можуть на законних підставах виносити смертний вирок. Конкретні заборони встановлені в відношенні тортур, невіршених медичних дослідів, рабства і примусової праці. У цих статтях передбачені права людини в умовах позбавлення свободи, головним чином внаслідок арешту та утримання під вартою. Статті 12 і 13 присвячені питанням пересування у зв'язку з в'їздом в державу, виїздом з нього або переміщенням по його території, а також містять конкретні норми, що стосуються висилки іноземців.

Статті 14-16 визначають порядок звернення особи в ході судового процесу. У статтях 17-22 закріплені основні свободи, здійснення яких повинно відбуватися без невинувданого стороннього втручання. У статтях 23 і 24 зазначається особлива роль сім'ї і торкаються проблеми шлюбу і прав дітей. Стаття 25 Пакта має особливе значення, оскільки в ній закріплено найважливіше право на участь в політичному житті, пов'язане з правом

голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, проведених на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні, а також право приймати участь у введенні державних справ та мати рівний доступ до державної служби. Відповідно до Пакту про громадянські і політичні права, закріплені в ньому певні фундаментальні права і свободи мають дотримуватися у будь-якій ситуації, навіть в умовах збройних конфліктів.

В стаття 26 закріплено право на рівність перед законом і на рівний захист закону в умовах забезпечення широких гарантій недискримінації. Комітет з прав людини широко тлумачить це становище, ставлячи його до всім правовим положенням, а не тільки до нормам, закріпленим в Пакті. Так, у випадку якщо держава - учасник передбачає особливі пільги для окремої особи або групи осіб, вони повинні надаватися в недискримінаційної формі. Іншими словами, відмінності, встановлені законом, повинні ґрунтуватися на розумних та об'єктивних мотивах, які можуть служити критерієм, належним оцінці Комітетом для визначення того, наскільки вони відповідають цьому становищу

У заключною частини передбачається установа Комітету по правам людини, визначаються наглядові функції Комітету і регламентується ряд технічних питань

Комітет з прав людини ООН це орган, який складається з 18 незалежних експертів, які спостерігають за здійсненням державами-учасницями Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Робота Комітету спрямована на просування громадянських та політичних прав та сприяє внесенню численних змін до законодавства, політики та практики. Таким чином, він сприяє покращенню життя людей у всіх регіонах світу. Комітет, як і раніше, прагне забезпечити повне дотримання всіх громадянських та політичних прав, гарантованих Пактом, для всіх людей без будь-якої дискримінації.

Усі держави-учасниці зобов'язані регулярно представляти Комітету доповіді щодо реалізації прав. Відразу після приєднання до Пакту країни мають надавати доповіді протягом року, після чого доповіді надаються на вимогу Комітету (зазвичай кожні чотири роки). Комітет розглядає кожну доповідь та передає свої зауваження та рекомендації державі-учасниці у формі «заклучних зауважень».

Крім того, відповідно до статті 41 Пакту Комітет має право розглядати міждержавні скарги. Факультативний протокол до Пакту наділяє Комітет повноваженнями розглядати індивідуальні скарги щодо можливих порушень Пакту державами-учасницями. Другий факультативний протокол до Пакту спрямовано скасування смертної кари в державах, які підписали Протокол.

Комітет публікує своє тлумачення змісту положень у галузі прав людини у вигляді зауважень загального порядку, які також можуть охоплювати тематичні питання та методи роботи. Комітет щорічно проводить три сесії у Женеві.

У світі немає країн, де ситуація із захистом та заохоченням цивільних та політичних прав була б ідеальною, багато країн піддаються критиці. У зв'язку з цим завдання Комітету є переконання держави: зберегти закони, політику та практику, які сприяють реалізації цих прав; скасувати або належним чином змінити заходи, що порушують або підривають права, закріплені в Пакті; вжити відповідних позитивних заходів у разі, якщо держава-учасниця не вживає жодних заходів для заохочення та захисту цих прав; відповідним чином вивчити вплив нових законів, політики та практики, запропонованих державою-учасницею, щоб не допустити регресу з точки зору практичного дотримання прав, закріплених у Пакті.

Однією із суттєвих переваг Комітету є його моральний авторитет, заснований на тому, що його члени представляють усі регіони світу. Комітет виступає не від імені одного географічного регіону чи країни, а від імені глобальної спільноти.

За минулі роки робота Комітету сприяла внесенню численних змін до законодавства, політики та практики як на національному рівні, так і в контексті конкретних справ. Таким чином, здійснення Комітетом своєї функції з моніторингу виконання Пакту дозволило покращити життя людей у всіх регіонах світу. Саме з цією метою Комітет прагнучиме, щоб його зусилля залишалися актуальними для всіх держав-учасниць, а також до того, щоб забезпечити повне дотримання всіх громадянських та політичних прав, гарантованих Пактом, для всіх людей без будь-якої дискримінації.

Перший факультативний протокол до Міжнародного пакту (1966 р.) про громадянські і політичні права: порядок розгляду індивідуальних повідомлень. Міждержавні повідомлення. Перший факультативний протокол був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. та набрав чинності 23 березня 1976 р. Станом на травень 2020 року він мав 35 сторін, що підписали, і 116 держав-учасниць. Дві держави, що його ратифікували, - Ямайка і Тринідад і Тобаго - денонсували протокол.

Перший Факультативний протокол має процедурний характер і передбачає механізм отримання і розгляду Комітетом індивідуальних скарг, в яких містяться затвердження про порушенні Пакта, іншими словами, про порушення матеріальних прав, передбачених в частині III, в випадку необхідності, з обліком положень частин I і II. Як ясно витікає з його назви, цей Протокол не є обов'язковим, однак після того, як держава - учасник Пакта стає стороною Протоколу, будь-яке особа, що знаходиться під юрисдикцією держави - учасника, може направити письмову скаргу Комітету з прав людини (при умови дотримання будь-яких допустимих застережень). Процедура подачі скарг не обмежується громадянами або особами, що знаходяться на території держав, і застосовна до всім осіб, на яких безпосередньо поширюються владні повноваження держави, здійснювані його органами влади. Так, наприклад, громадянин держави - учасника, мешкаючий за кордоном, якому ця держава відмовила в видачі паспорта, вправі направити скаргу до Комітету.

У статтях 1, 2, 3 і 5 Протоколу визначено прямі і непрямі вимоги до прийнятності, яким повинні задовольняти скарги до розгляду її обґрунтованості або істоти. У статті 4 Протоколу викладені основні процедурні вимоги, котрі відносяться до розгляду скарги. Відповідно до статті 6 Комітет надає Генеральній Асамблеї щорічну доповідь про свою діяльність у зв'язку з розглядом скарг, а в статтях 7-14 містяться стандартні захисні і технічні положення, що стосуються приєднання до нього, його вступу в силу, процедур повідомлення, внесення поправок, денонсації і т. п. У статті 10, як і в самому Пакті, передбачається, що Протокол без яких б то не було винятків також поширюється на всі частини федеративних держав. Статтею 12 допускається денонсація Факультативного протоколу державою-учасником.

Згідно п. 1 ст. 37 МПГПП, робота Комітету ООН з прав людини проходить у формі засідань та відбуваються в центральних установах ООН. Засідання Комітету ООН з прав людини бувають відкриті і закриті. Усі засідання Комітету згідно Правила 33 Правил процедури, проходять у відкритому режимі, крім ситуацій, коли положення МПГПП чи Протоколів до нього вказують на необхідність проведення закритого засідання. Єдиним випадком проведення закритих засідань є ухвалення заключних зауважень відповідно до ст. 40 МПГПП. Засідання Комітету ООН з прав людини відбуваються відповідно до Правила 37 Правил процедури за наявності кворуму, який складає присутність дванадцяти членів. Процедура прийняття рішень є поліваріантною.

Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту (1966 р.) про громадянські і політичні права про скасування смертної кари. Ціль другого Факультативного протоколу відбито в його повній назві як Протоколу, «спрямованого на скасування смертної страти». У його єдиній матеріальній нормі, міститься в статті 1, прямо вказується, що ні одна особа, що знаходиться під юрисдикцією держави - учасника, не піддається смертній

страсти, і що кожна держава - учасник приймає всі необхідні заходи для скасування смертною страсти.

Смертна кара - вища міра покарання; страта злочинця, засудженого на смерть за вчинення особливо тяжких злочинів чи дій, що суперечать державній політиці країни. З'явилася вона з моменту, коли держава взяла на себе функцію виконання покарання за вчинені злочини. Майже всі суспільства протягом існування всього людства на певній стадії свого розвитку застосовували смертну кару до кримінальних і політичних злочинців. Але суспільство розвивалося, і з настанням цивілізації страта перестає бути просто покаранням. Якщо узагальнити, то в минулому (в Стародавньому світі і в Середні століття) страта виконувала декілька суспільних завдань.

По-перше, працювала на залякування населення. Так стародавні завойовники, наприклад, ассірійські царі, відзначали свої перемоги масовими і бузувірськими стратами. Інша функція, пов'язана з першою - виховна. Покарання має бути наочним. Тому всі стародавні страти проходили публічно. Але стратили часто, люди звикали до виду крові і поступово страта стає видовищем. Отже, наразі, страта - вища міра покарання - позбавлення життя.

Статтею 2, при дотриманні деяких процедурних вимог, допускається лише одна застереження, а саме застереження про застосування смертної страсти в військовий час після зізнання провини в скоєнні найбільш тяжких злочинів військового характеру, скоєних в військовий час. Статтею 6 передбачено, що відхилення від цих положень не допускається, і в якості матеріальних вони застосовуються в якості додаткових положень до Пакту. Статті 3-5 встановлюють в зв'язку з Протоколом аналогічний порядок надання доповідей та процедури подачі скарг, які розглядаються нижче в відношенні Пакта, а також в відношенні подачі скарг в відповідно з першим Факультативним протоколом. У заключних статтях 7-11 містяться розглянуті вище положення, що стосуються федеративних держав, а також

загальноприйняті договірні механізми, що відносяться до вступу в силу, внесення поправок і т. д.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966р.). Комітет з економічних, соціальних та культурних прав.

16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН був прийнятий Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та набрав чинності 3 січня 1976 року. Цей Пакт ставить за мету викорінення бідності, захворювань, голоду та проголошує права індивіда на працю, соціальний захист та охорону фізичного та душевного здоров'я.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права у ст. 8 декларує право кожної людини створювати для здійснення та захисту своїх економічних та соціальних інтересів професійні спілки та вступати за своїм вибором єдину умову дотримання правил відповідної організації. Пакт складається з преамбули та 31 статті, котрі поділені на 5 частин. Юридичні особливості Пакту пов'язані з властивістю оголошених в ньому економічних, соціальних і культурних прав, вони є невід'ємними, як і громадянські та політичні права, і так само важливими. Міжнародний контроль за дотриманням економічних, соціальних і культурних прав зазвичай не пов'язаний із розглядом індивідуальних скарг. Статті Пакту характеризуються за загальним правилом, вони є диспозитивними та не передбачають прямої дії.

Главою IV Пакту і резолюціями ЕКОСОП визначено Мандат Комітету та включає розгляд періодичних доповідей держав про вжиті ними заходи і про прогрес на шляху до досягнення дотримання прав, котрі зазначені у Пакті.

У своїй діяльності Комітет спирається на різні джерела інформації, включаючи доповіді держав-учасниць і висновки спеціалізованих установ ООН - Міжнародної організації праці, Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, Всесвітньої організації охорони здоров'я. робить, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, а також Управління

Верховного комісара ООН у справах біженців, Центру ООН з населених пунктів (Хабітат) та інших установ. Крім того, Комітету інформацію представляють неурядові й громадські організації, які діють на території держав, котрі ратифікували Пакт, міжнародні правозахисні організації та інші неурядові організації, а також інші договірні органи Організації Об'єднаних Націй. Комітет також користується загальнодоступними літературними джерелами.

Міжнародний моніторинг дотримання економічних, соціальних і культурних прав зазвичай не пов'язаний з розглядом індивідуальних скарг.

Питання до практичного заняття:

1. Поняття та види міжнародно-правових стандартів захисту прав людини.
2. Класифікація міжнародно-правових стандартів прав людини.
3. Організація Об'єднаних Націй у формуванні міжнародно-правових стандартів прав людини.
4. Загальна декларація прав людини як джерело універсальних міжнародно-правових стандартів прав людини.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Перший факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права,
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права,
7. Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод,
8. Американська конвенція про права людини,
9. Африканська хартія прав людини та народів,
10. Арабська хартія прав людини.

Теми для самостійної роботи:

1. Поняття та види міжнародно-правових стандартів захисту прав людини.
2. Класифікація міжнародно-правових стандартів прав людини.
3. Організація Об'єднаних Націй у формуванні міжнародно-правових стандартів прав людини.
4. Загальна декларація прав людини як джерело універсальних міжнародно-правових стандартів прав людини.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права,
6. Перший факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права,
7. Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту (1966 р.) про громадянські і політичні права про скасування смертної кари.
8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права,
9. Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод,
10. Американська конвенція про права людини,
11. Африканська хартія прав людини та народів,
12. Арабська хартія прав людини.

Теми рефератів:

1. Назвіть основні положення універсальної концепції міжнародного співробітництва у сфері прав людини
2. Класифікація договорів по правам людини та міжнародні стандарти в області прав людини.
3. Комітет ООН з прав людини як орган, що здійснює діяльність у сфері захисту прав людини.
4. Основні положення Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р.
5. Роль ООН у системі міжнародного захисту прав людини.
6. Визначте статус Управління Верховного комісара ООН з прав людини.
7. Процедура розгляду скарг Комітетом ООН з прав людини.

Міжнародно-правові акти::

1. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня в 1948 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Конвенція про захист прав і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. з поправками, внесеними. відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13). URL:: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнято 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042
5. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 10 грудня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_i50/card6#Public6.
6. Рада ООН з прав людини [Електронний ресурс] // Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві – URL:: <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/human-rights>

Рекомендована література:

1. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в Конституції України. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 8. С. 124–127.
2. Жебровська К. А. Універсалізм і релятивізм правових цінностей у діалозі правових систем : монографія / К. А. Жебровська. – Одеса : Фенікс, 2018. – 222 с.
3. Войтович П. П. Інформаційні права людини: міжнародно-правовий захист : монографія / П. П. Войтович ; рец.: М. В. Савчин, Д. М. Белов. – Одеса : Гельветика, 2017. - 220 с.
4. Лебідь В.І. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Навч. посіб. 3-тє вид., доповн. і пероробл. 2018.36 с.
5. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
6. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / Л.Р. Наливайко, К.В. Степаненко, Є.М. Щербина. – Дніпро : ДДУВС, 2020. – 260 с.
7. Міжнародний захист прав людини // Опольська Н. М., Бабой А. М., Бабой В. С., 2021.
8. Міжнародний захист прав людини, права людини, законодавство України, Т. Л. Сироїд, Л. О. Фоміна, видавництво Право, 2019.- 310 с.
9. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: навчально- методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Одеса : Фенікс. 2019. 165 с.
10. Права людини у міжнародному праві : підручник / [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В. та ін.; за заг. ред. А. В. Войціховського]. – Харків : ООО «Планета-Принт», 2021. – 404 с. – ISBN 978-617-7897-56-8.
11. Погребняк В.Я., Кравцов С.О. Практика застосування європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: стаття 6 та стаття 1 першого протоколу. Юридична література, 2018.- 196с.

12. Петков С.В. Рішення ЄСПЛ про захист прав людини і основоположних свобод в цивільному судочинстві. актуальне законодавство та судова практика. 2021.
13. Право Європейського Союзу : навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. М. Р. Аракеляна; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2019. 144 с.
14. Право Європейського Союзу : підручник / [Р. А. Петров (кер. авт. кол.), А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін.]; за ред. Р. А. Петрова. Вид. 10-те, змінене і допов. Харків : Право, 2021. 484 с.
15. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навч.посібник / Ю. С. Раєметаєва. – Київ : ФОП Голембовська О.О., 2018. – 364 с.
16. Слинько Т. М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. Права людини і демократія : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 15 трав. 2018 р. Харків, 2018. С. 30–34. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15177/1/Slinko_30-34.pdf
17. Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом: питання імплементації. Право України. 2018. № 8. С. 911.
18. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навч. посібник / І. А. Шуміло. – Київ, 2018. – 164 с.
19. Acceptance of individual complaints procedures for Ukraine // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights – [Electronic source]. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx?CountryCode=UKR&Lang=EN 2. African Youth Charter. URL: <https://au.int/en/treaties/african-youth-charter>
20. Cotterrell R. A Concept of Law for Global Legal Pluralism? / R.Cotterrell // S. P. Donlan and L. H. Urscheler eds., Concepts of

Law:Comparative, Jurisprudential and Social Science Perspectives. – Farnham: Ashgate, 2018. – P. 193–208.

21. Tomuschat C. Human Rights: Between Idealism and Realism / C. Tomuschat. – 3rd edition. – Oxford : Oxford University Press, 2018. – 528 p.

22. Slinko, T. M. (2018). Mizhnarodno-pravovi standarty v haluzi prav liudyny ta yikh vidobrazhennia v konstytutsii Ukrainy. Pravalitudyny i demokratiia [International legal standards in the field of human rights and their reflection in the Constitution of Ukraine]: zb. nauk. st. zamaterialamynauk. konf., m. Kharkiv, 15 trav. 2018 r. Kharkiv, 2018. S. 30-34. Retrieved from http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15177/1/Slinko_30-34.pdf [in Ukrainian].

23. European Court of Human Rights. Overview 1959-2017. Retrieved from https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592017_ENG.pdf [in English]. 10. Derkach, A. (2019).

Тема 3. Європейська система захисту прав людини.

Лекційний курс

Загальна характеристика європейської системи захисту прав людини. Рада Європи як регіональна міжнародна організація в системі захисту прав людини. Структура Ради Європи. Міжнародні документи Ради Європи.

Вступ до теми

Загальна характеристика європейської системи захисту прав людини. Забезпечення прав і свобод громадян, а також їх захист, в разі порушення, - мета та обов'язок не лише національної системи регулювання кожної окремої держави, а й усього світу загалом. Однією з найважливіших передумов для формування та розвитку міжнародної системи захисту прав людини стали наслідки Другої світової війни. З моменту створення ООН,

прийняття статуту організації та Загальної декларації прав людини було закладено фундамент майбутньої міжнародної співпраці в даній сфері.

Важливо розуміти, що окрім загальної системи захисту прав людини суттєвим є вклад регіональних систем, що доповнюють першу, заповнюють певні наявні прогалини в регулюванні окремих питань, враховуючи особливості відповідного регіону. Саме тому, майже одночасно із загальною системою почала формуватися регіональна європейська зі своїми регіональними механізмами захисту порушених прав. Під регіональною системою захисту розуміється певна система механізмів та процедур, побудована на різноманітних міжнародних актах та що провадиться відповідними органами. Наразі головними з таких інституцій в сфері захисту прав людини є: Рада Європи, Європейський Союз та ОБСЄ(Організація Безпеки та Співробітництва в Європі).

Насамперед, Європейський Союз було засновано з метою виключно економічної інтеграції, що вплинуло на відсутність власних механізмів захисту прав людини впродовж тривалого періоду. Заохочення розвитку економіки, розвиток здорової конкуренції, вільне переміщення людей і товарів були основними об'єктами уваги об'єднання. Питаннями прав людини займалася Рада Європи, а всі члени Співтовариств були водночас і членами Ради Європи. Тому, необхідності дублювати функції не виникало. З поглибленням інтеграції, заснуванням Європейського Союзу, права людини поступово стали важливим елементом євроінтеграційної політики.

Вперше, посилання на права людини було зроблено у преамбулі Єдиного Європейського Акту. Маастрихтський договір 1992 року та Амстердамський договір 1997 року визначили у статті 6, що Союз базується на спільних для всіх держав – членів демократичних засадах верховенства права, визнання основних прав та свобод людини, а частина 2 цієї статті містить досить важливе конкретне посилання на місце Європейської Конвенції з прав людини : «Союз поважає права та свободи людини, що були гарантовані підписаною в Римі 4 листопада 1950 року Європейською

конвенцією про захист прав та основних свобод людини, і передбачені конституційними традиціями, спільними для всіх держав-членів, які утворюють загальні принципи права Співтовариства».

На сьогоднішній день, основоположним фундаментальним документом Європейського Союзу у сфері захисту прав людини є Хартія основних прав Європейського Союзу, яка набула юридично обов'язкової сили як самостійне джерело права тільки зі вступом в силу Лісабонського договору 1 грудня 2009 р. Сьогодні, кожен основний орган ЄС тією чи іншою мірою приділяє увагу правам людини. У 2005 році було запроваджено посаду Європейського омбудсмена, у 2007 році розпочало свою роботу незалежне Агентство ЄС з основних прав, у 2010 році було запроваджено посаду Комісара з питань юстиції, основних прав та громадянства.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі, приділяючи правам людини значну увагу як невід'ємній складовій нової системи безпеки Європи у XXI столітті, залишає, забезпечення безпеки основним пріоритетом своєї діяльності.

Значне місце в діяльності ОБСЄ займає захист прав людини. Ця міжнародна інституція почала свою роботу у 70-х роках минулого століття як НБСЄ, основною метою поставив співпрацю між західними країнами та країнами Варшавського договору. У 1975 році керівники всіх держав Європи, а також США і Канади зібралися в Гельсінкі, щоб прийняти Заключний Акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі. Цей Акт містив надзвичайно важливий виклад основних принципів, якими мали керуватися зазначені держави у своїх стосунках.

Визначення напрямів співробітництва щодо захисту прав людини не було головним завданням зустріч глав держав та урядів. Однак, у цей документ було включено принцип „Поваги прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань”. Крім того, один з розділів Гельсінського Заключного акту 1975 року, в якому закріплювалися спільні домовленості між державами-учасницями, стосувався гуманітарного

співробітництва європейських держав та прав людини. У 1989 році держави прийняли рішення щодо необхідності обмінюватися інформацією у сфері прав людини та відповідати на запити про ситуації з забезпеченням прав людини на їх території. Держави домовилися проводити двосторонні зустрічі з метою вивчення людського виміру ОБСЄ, включаючи не тільки загальні ситуації, а і конкретні випадки, пов'язанні з порушенням прав окремих людей.

Подальший розвиток захисту прав людини було визначено у Паризькій хартії для нової Європи 1990 року. Хартія проголосила спільні цінності Європейського дому: права людини та головні свободи, демократія та правова держава, економічна свобода, соціальна справедливість, чисте довкілля.

Важливе значення має й робота Верховного комісару у справах національних меншин, який функціонує з 1992 році як дієвий механізм захисту прав національних меншин.

Враховуючи зміни, що відбулися на континенті, та конфлікти, які виникли, ОБСЄ почала запроваджувати довгострокові місії, підтримуючи, зокрема, миротворчі операції в Косово, Боснії та Герцеговині. В цілому, різноманітні довгострокові операції ОБСЄ проводилися не тільки на території колишньої Югославії, а і на Кавказі, у Центральній Азії. У кінці 90-х років минулого століття було визнано, що захист прав людини є невід'ємною складовою нової системи безпеки Європи у 21 столітті.

Однак, ОБСЄ залишається форумом для політичних переговорів і прийняття рішень в області раннього попередження, запобігання конфліктам, регулювання криз і постконфліктного відновлення, має комплексний підхід до безпеки, яке охоплює військово-політичного, економіко-екологічного та людського аспекту.

Головною інституцією, діяльність якої присвячена захисту прав людини з моменту свого заснування у 1949 році, є Рада Європи. В Раді Європи захист прав людини виступає одним з головних принципів діяльності, поряд

з захистом плюралістичної демократії та верховенства права, та основним завданням організації.

Захист прав людини виступає не тільки одним з основних трьох принципів діяльності організації, але і важливим напрямом її діяльності та розвитку. Завжди, з моменту свого заснування, Рада Європи відстоювала точку зору стосовно того, що права людини універсальні, неподільні та складають основу будь-якого демократичного суспільства. Для захисту цих прав Рада Європи створювала та створює ефективні контрольні та захисні механізми, виявляє нові фактори, що мають загрозу для прав та свобод людини, проводить роз'яснювальну роботу, сприяє поширенню знань про права людини тощо.

В рамках Ради Європи було розроблено та прийнято чисельні загальноєвропейські документи з прав людини, розроблено стандарти прав людини, які враховуються всіма європейськими державами, імплементуються на національному рівні та закріплюються в документах Європейського Союзу. Радою Європи було запроваджено унікальну систему захисту прав людини, яка складається з низки правових інструментів та механізмів. Основою європейської системи захисту прав людини вважається Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року, яка була розроблена та прийнята в рамках Ради Європи. Європейською конвенцією було засновано Європейський Суд з прав людини, що є на сьогоднішній день найефективнішим механізмом захисту прав людини та єдиним ефективним міжнародним судовим органом, діяльність якого присвячена виключно захисту прав людини. Окремі договори присвячено захисту соціально-економічних прав, культурних прав, прав меншин, дітей, жінок, мігрантів, забороні катувань тощо.

Такий внесок Ради Європи до захисту прав людини визначає її пріоритетне місце в європейській системі захисту прав людини, а створені в її рамках механізми та інструменти захисту прав людини складають основу всієї європейської системи.

Таким чином, на європейському континенті існує багато демократичних інституцій, які опікуються проблемами демократії та прав людини. Однак, провідною серед цих організацій виступає Рада Європи, що за роки своєї діяльності довела ефективність і дієвість механізмів, які забезпечують визначені Статутом Ради Європи цілі щодо захисту прав людини.

Рада Європи як регіональна міжнародна організація в системі захисту прав людини. Рада Європи є однією з найстаріших організацій на континенті, яку було засновано під впливом фактів бруталного порушення прав людини протягом Другої світової війни, коли концепція необхідності співпраці у галузі захисту прав людини отримала загальне визнання та підтримку держав, а різноманітні проекти європейської єдності, які з'являлись у процесі історичного розвитку континенту, отримали можливість реалізації.

Вінстон Черчилль був першим політиком, який виступив публічно із закликом заснування Ради Європи. Під час його історичної промови на зустрічі з академічною молоддю в Цюріхському університеті 19 вересня 1946 р. Вінстон Черчилль назвав провідною метою європейців «..будівництво й зміцнення ООН. У рамках цієї світової структури та під її егідою мусимо відтворити європейську родину – то могли б бути Сполучені Штати Європи, а першим практичним кроком – Рада Європи».

Безпосередньою передумовою створення Ради Європи було проведення у травні 1948 року визначного Конгресу у Гаазі. Серед основних досягнень Конгресу виокремлюють рішення про негайну розробку Хартії прав людини з Судом справедливості, який має контролювати її виконання державами та застосовувати санкції для забезпечення належної поваги до цієї хартії. Саме захист прав людини Конгрес визнав основним напрямком докладання зусиль задля будівництва об'єднаної Європи.

Вже 5 травня 1949 року 10 найбільш налаштованих на об'єднання країн(Бельгія, Велика Британія, Данія, Ірландія, Італія, Люксембург,

Нідерланди, Норвегія, Франція і Швеція) підписали основний документ Ради Європи – Статут.

Відповідно до ст.1 Статуту Ради Європи: «Метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їх спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному і соціальному прогресу».

Також відповідно до статті 1п.2 Статуту, на Раду Європи була покладена задача використовувати в своїй роботі і захищати не тільки визнані права і свободи, але й вдосконалювати існуючий захист та поширювати його на інші права.

У статті 3 Статуту підкреслюється, що «кожний член Ради Європи обов'язково має визнати принципи верховенства права та здійснення прав і основних свобод всіма особами, що знаходяться під його юрисдикцією, і має щиро та ефективно співробітничати в досягненні мети Ради Європи, визначеної у ст.1».

Структура Ради Європи. Головними статутними органами Ради Європи є Парламентська асамблея та Комітет міністрів.

Комітет міністрів посідає ключове місце в системі органів Ради Європи та є керівним розпорядчо-виконавчим органом Ради Європи, уповноваженим виступати та приймати рішення від її імені. До складу Комітету міністрів входять міністри закордонних справ усіх держав-членів Ради Європи або їх постійні представники на рівні заступників міністрів.

Комітет міністрів, як міжурядовий орган, визначає основні напрями політики та діяльності Ради Європи, проводить обговорення та приймає рішення з широкого кола питань правового, політичного, гуманітарного та іншого характеру; розробляє та затверджує програму діяльності Ради Європи, включаючи конкретні програми співробітництва та надання допомоги членам та державам зі статусом "спеціально запрошеного гостя", затверджує бюджет Ради Європи. Комітет міністрів приймає рішення щодо прийому в члени Ради нових держав або асоційованих членів та про

виключення з Організації. Водночас, Комітет міністрів обов'язково консультується з Парламентською асамблеєю перед тим, як призупинити або виключити державу-члена, яка грубо порушує Статут Ради Європи. Комітет міністрів наділений повноваженнями у сфері контролю за виконанням державами статутних зобов'язань та зобов'язань, які вони взяли на себе під час вступу. Кожна держава-член несе відповідальність за виконання взятих на себе під час вступу зобов'язань, а Комітет міністрів відповідає за те, щоб держави дотримувались взятих зобов'язань.

Крім нагляду за виконанням статутних зобов'язань та зобов'язань, взятих державами під час вступу, Комітет міністрів також слідкує за застосуванням державами-членами конвенцій та угод, сторонами яких вони є. Так, згідно з Європейською конвенцією з прав людини, Комітет міністрів виступає частиною контрольного механізму застосування Конвенції, здійснює нагляд за виконанням державами рішень Європейського суду з прав людини. Також Комітет міністрів приймає рішення про розробку договорів в рамках Ради Європи, затверджує остаточний текст та відкриває їх для підписання.

Поряд з Комітетом міністрів одним з двох статутних органів Ради Європи є Парламентська асамблея, яка до 1974 року мала назву Консультативної. Вона виступає дорадчим органом Ради і складається з 318 представників і 318 заступників, які обираються або призначаються 46 національними парламентами серед своїх депутатів згідно із встановленою ними процедурою.

Парламентська асамблея уповноважена обговорювати будь-які питання, які відповідно до Статуту входять до компетенції Ради Європи, і надавати відповідні висновки, що адресуються як Комітету міністрів, так і безпосередньо урядам країн-членів.

Асамблея має важливі виборчі повноваження. Так, вона обирає Генерального секретаря Ради Європи, заступника Генерального секретаря, суддів Європейського суду з прав людини, Комісара Ради Європи з прав

людини та інших посадових осіб Ради Європи. Парламентська асамблея виступає ініціатором розробки багатьох конвенцій Ради Європи, в тому числі в сфері захисту прав людини, а також здійснює моніторинг за виконанням державами взятих на себе зобов'язань при вступі до організації.

Поза сумнівом, Парламентська асамблея, яка нині включає представників майже всієї географічної Європи, залишатиметься чудовим інструментом для загальноєвропейської співпраці, сприяючи зміцненню демократичної безпеки, поваги до фундаментальних принципів плюралістичної демократії, верховенства права і прав людини.

Роботу зазначених органів забезпечує згідно зі статтею 10 Статуту Секретаріат Ради Європи. Очолює Секретаріат Генеральний Секретар Ради Європи, який обирається Парламентською асамблеєю за рекомендацією Комітету міністрів на п'ять років та фактично, виступає ключовою політичною фігурою Організації.

Основними завданнями Генерального Секретаря є координація діяльності всіх структур Ради Європи, представлення її в стосунках з державами, міжнародними організаціями, громадськістю та пресою. Генеральний Секретар відповідає також за діяльність всього Секретаріату перед Комітетом міністрів.

Крім того, Генеральний Секретар може мати окремі моніторингові повноваження, надання яких здійснюється через конвенції, угоди Ради Європи, а також резолюціями Комітету міністрів. Наприклад, згідно зі статтею 52 Європейської конвенції з прав людини Генеральний Секретар може робити запити сторонам-учасникам Конвенції щодо пояснення способу, в який їх внутрішнє право забезпечує ефективну імплементацію положень Конвенції. Посилаючись на це юридичне зобов'язуюче положення зазначеної конвенції, попередній Генеральний Секретар Ради, В. Швіммер у грудні 1999 року звернувся до міністра закордонних справ Російської Федерації І. Іванова із запитом щодо надання пояснень стосовно того, як Російська Федерація забезпечує ефективну імплементацію положень

Конвенції на території Чечні, а після отримання відповіді попросив групу визнаних європейських експертів у галузі гуманітарного права зробити поглиблений аналіз одержаної відповіді. Цей аналіз далі був офіційно направлений Голові Комітету міністрів РЄ і Президенту парламентської Асамблеї. Така діяльність була першим прецедентом, коли Генеральний Секретар РЄ скористався своєю прерогативою відповідно до статті 52 Європейської Конвенції з прав людини по відношенню лише до однієї держави-члена РЄ. Раніше, аналогічні запити стосувалися виключно всіх держав-учасниць Конвенції щодо надання інформації стосовно їх законодавства (у 1964, 1970, 1975, 1983 та 1988 роках). Згідно з Європейською соціальною хартією, держави-учасниці регулярно надсилають Генеральному Секретарю Ради Європи доповіді щодо застосування положень Хартії.

Одним з інститутів Ради Європи є також Конгрес місцевих та регіональних влад, який виступає одним з форумів та дорадчих органів Ради, а також представляє органи місцевої влади і регіональної влади держав-членів. Головною метою Конгресу є забезпечення участі місцевих і регіональних органів влади у процесі європейської об'єднання та у роботі Ради Європи. Одним із його пріоритетних завдань можна визначити зміцнення демократичних структур на місцях, особливо у країнах нової демократії, а також посилення транскордонного і міжрегіонального співробітництва в Європі.

Враховуючи необхідність підвищення ефективності захисту прав людини, 7 травня 1999 року Комітетом Міністрів було прийнято Резолюцію (99)50 про створення посади Комісара Ради Європи з прав людини.

Комісар є інститутом захисту прав людини превентивного характеру, несудовою інстанцією, який виконує функції, відмінні від покладених на контрольні органи, що створені відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини або інших документів Ради Європи з прав людини. Відсутність у Комісара повноважень розглядати індивідуальні скарги,

відразу розмежувало компетенцію Комісара і Європейського суду з прав людини та інших моніторингових механізмів.

Окремі повноваження Комісара схожі з обов'язками Верховного Комісара ООН з прав людини. Так, наприклад, обов'язок сприяти заохоченню ефективного дотримання і всебічного здійснення прав людини в державах-членах, надавати консультативні послуги та інформацію з захисту прав людини і сприяти запобіганню порушень прав людини, просвітництву і інформованості в питаннях прав людини і т.д.

Проте, крім політичних і просвітительських функцій, Комісар Ради Європи має квазі-моніторингові функції. Наприклад, право виявляти можливі недоліки в законодавстві та практиці держав-членів у галузі прав людини відповідно до принципів, встановлених у документах Ради Європи. Комісар може детально вдаватися до вивчення та аналізу законодавства, роблячи висновок про його відповідність документам Ради з прав людини, які ратифіковані державою-членом. На підставі отриманих висновків Комісар доповідає по конкретних питаннях, якщо вважає це доцільним, Комітету міністрів, Парламентській асамблеї і, крім того, подає їм щорічний звіт про свою роботу.

Окрім зазначених інститутів Ради Європи, повноваження у сфері захисту прав людини має Конференція міжнародних неурядових організацій, деякі інші структури, зокрема, Європейська комісія проти расизму та нетерпимості, а також деякі структури, засновані частковими угодами. Так, важливе значення для розвитку національного законодавства в сфері захисту прав людини мають висновки Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії). Комісія створювалася у 1990 році як засіб «швидкого реагування» та «швидкої невідкладної допомоги» щодо надання рекомендацій по проектах конституційних реформ, допомоги у розробці текстів конституцій, проектів виборчого законодавства, конституційного правосуддя, захисту прав людини та, зокрема, національних меншин тощо. Сьогодні, Венеціанська комісія є надзвичайно популярним, авторитетним

незалежним міжнародним органом у сфері розгляду правових питань. Її пріоритетні напрями діяльності стосуються конституційних, законодавчих, адміністративних принципів та інструментів, що забезпечують функціонування демократичних інститутів, реалізацію принципу верховенства права; основних прав та свобод, особливо тих, які стосуються прав громадян на участь в управлінні державою; а також діяльності органів місцевого та регіонального самоврядування у сфері розвитку демократії.

Міжнародні документи Ради Європи. Договори можна класифікувати за багатьма ознаками, зокрема, за складом учасників, за назвою, зобов'язаннями держав, характером наглядового механізму, за сферою діяльності Ради Європи або за предметом регулювання тощо. Втім, в рамках останньої класифікації незважаючи на відсутність єдиної точки зору серед науковців, всі виокремлюють розгалужену групу договорів в сфері захисту прав людини.

В свою чергу, всі договори Ради Європи у сфері захисту прав людини можна поділити на дві великі підгрупи: договори, які складають основу системи захисту прав людини в рамках Ради Європи та інші.

До першої підгрупи відносять зазвичай Конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 року та протоколи до неї; Європейську соціальну хартію 1964 року, додаткові протоколи та Європейську соціальну хартію переглянута 1996 року; Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню та додаткові протоколи до неї, а також Рамкову конвенцію про захист національних меншин.

Серед інших договорів можна виокремити групи договорів, які присвячено захисту соціально-економічних прав, правам національних меншин, захисту біженців та мігрантів, правам інвалідів, дітей тощо.

Так, було прийнято Європейський кодекс соціального забезпечення 1964 року, протокол 1964 року, Європейський кодекс соціального забезпечення переглянутий 1990 року, Європейська конвенція про соціальну та медичну

допомогу 1953 року та протокол до неї, Європейська конвенція про соціальне забезпечення 1972 року та додаткова угода про застосування Конвенції, Європейська конвенція про правовий статус працівників-мігрантів 1977 року в сфері захисту соціально-економічних прав. Європейська хартія регіональних мов та мов меншин 1992 року поряд з Рамковою конвенцією про захист національних меншин 1995 року.

Конвенція про захист дітей від експлуатації та наруги сексуального характеру 2007 року, Конвенція про виконання прав дітей 1996 року, Конвенція про правовий статус дітей, які народжені поза шлюбом 1975 року та інші договори були прийняті з питань захисту прав дітей. У сфері захисту персональних даних та доступу до інформації було прийнято Конвенцію про захист осіб у зв'язку з автоматизованої обробкою персональних даних 1981 року, Конвенцію про доступ до офіційних документів 2009 року. З питань біомедицини та права людини прийнято Конвенцію про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину 1999 року та додаткові протоколи до неї.

Найбільш відомою Конвенцією Ради Європи є Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року. Це старіший міжнародний документ, що гарантує основні громадянські та політичні права людини та передбачає систему їх захисту. Конвенція стала реалізацією одного з базових принципів Ради Європи та європейською відповіддю на Загальну Декларацію прав людини 1948 року. Європейською конвенцією з прав людини та протоколами визнані на сьогоднішній день всі громадянські та політичні права, а також деякі інші права людини. Зміст та обсяг закріплених прав постійно розвивається та деталізується завдяки тлумаченням Європейського суду з прав людини. Посилена 14 протоколами, що є її невід'ємними частинами, Конвенція відрізняється від усіх інших міжнародних інструментів у цій галузі тим, що має ефективний контрольний механізм власної підтримки.

У рамках Європейської конвенції з прав людини відповідно у 1954 та 1959 роках були засновані Європейська комісія та Європейський суд з прав людини, що з 1 листопада 1998 року реформовані в єдиний Європейський суд з прав людини, рішення якого обов'язкові для сторін у справах. Саме завдяки створеному в її рамках контрольному механізму Конвенції надається така визначна роль. Конвенція визначає, що кожна особа має право звернутися до Суду для захисту порушених прав державою - учасницею. В цілому, прийняттям Конвенції з прав людини було зроблено безпрецедентний крок в міжнародному праві, коли суверенні держави дозволили конвенційним контрольним органам приймати рішення стосовно порушення норм Конвенції та зобов'язались виконувати рішення цих органів, з урахуванням ризику того, що держава може бути поставлена перед необхідністю ревізування свого законодавства та виплати відшкодування.

Будь-яка держава, яка намагається отримати сьогодні членство в Раді Європи, має не тільки приєднатися до Європейської конвенції, але й привести свої законодавство та практику у відповідність з її положеннями, враховуючи практику Суду. На Європейську конвенцію з прав людини посилаються у своїх рішеннях всі національні суди, включаючи Конституційний і Верховний Суд України. Детальніше Європейська конвенція та її контрольний механізм розглядатиметься у розділі 2 даної дипломної роботи.

Європейська соціальна хартія є основоположним правовим актом, який регулює соціальні та економічні права громадян держав-учасниць і, спільно з Європейською конвенцією з прав людини, створює базис європейської регіональної системи захисту прав людини. Хартія закріплює права працівників, в тому числі дорослих, підлітків, працюючих жінок, права осіб, що навчаються, права безробітних, права дітей, права матерів, права працівників, які мають сім'ї, права інвалідів, права мігрантів. Вона забороняє примусову працю, гарантує право на працю, право на об'єднання, на укладення колективних договорів, право на захист здоров'я, на пенсійне

забезпечення, право користуватися соціальними благами, право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист тощо. Структурний зміст Хартії та система прийняття зобов'язань є нехарактерним для більшості міжнародно-правових документів.

Європейська соціальна хартія 1961 року та оновлена Хартія 1996 року закріпили всі основні права другого покоління. Нова Хартія 1996 року є достатньо адаптованою для вирішення соціальних та економічних проблем сучасності, вона конкретизувала права, які були закріплені раніше та додала нові. Однак, на відміну від Європейської конвенції з прав людини такого ж чіткого механізму контролю побудувати не вдалося. Контрольні органи, на які покладено моніторингові функції, за результатами розгляду доповідей держав та колективних скарг можуть приймати тільки рекомендаційні акти.

Важливим документом в сфері захисту соціально-економічних прав є Європейський кодекс соціального забезпечення, метою якого було досягнення мінімальних стандартів соціального забезпечення в усіх державах – членах ради Європи, з тим, щоб після досягнення визначеного рівня забезпечення розгорнути програму нарощування соціального рівня життя до найвищого серед країн світової спільноти.

Конвенція про соціальне забезпечення визначає основоположні засади соціального забезпечення, встановлює положення про накопичення часових періодів, які дає право на одержання допомоги, а також виокремлює принципи та порядок підрахунку такої допомоги у сферах, які підпадають під дію Конвенції.

В цілому, становлення європейської системи і регіонального міжнародно-правового механізму захисту соціальних і економічних прав людини в останні півстоліття проходило в умовах подолання численних перешкод, але, тим не менше, досягнуто в цій сфері суттєвих результатів і визначено реальні перспективи гарантій і забезпечення таких прав. Важливе значення у цьому напрямі мало набрання чинності Європейською соціальною хартією.

Одним з основних елементів європейської системи захисту прав людини вважається Європейська конвенція про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 року, яка набула чинності у 1989 році.

Заборона катувань закріплюється багатьма міжнародними документами, в тому числі, Конвенцією ООН проти катувань 1984 року. Разом з тим, катування продовжують мати місце у багатьох державах, що визначає необхідність боротьби з цим ганебним явищем на міжнародному рівні. Європейська конвенція базується на тому, що ризик тортур досягає найвищого рівня у перші дні та години після затримання чи арешту, тобто катування та нелюдське поводження має місце у більшості випадків під час проведення слідства чи допитів у поліції, коли людина ще не предстала перед суддею. Тому, заснування Конвенцією незалежного міжнародного органу - Європейського комітету з питань запобігання катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, який наділено компетенцією відвідувати та інспектувати всі установи державного затримання без попереднього повідомлення, відіграє превентивну роль у боротьбі з застосуванням катувань, нелюдським чи принижуючим гідність, поводженням та покаранням. Члени Комітету під час візитів мають право відвідувати всі камери, спілкуватися з особами наодинці, вимагати надання будь-якої інформації.

Питання до практичного заняття:

1. Співпраця в галузі прав людини в Європі в рамках Ради Європи.
2. Нормативно-правова складова системи захисту прав людини у рамках Ради Європи (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., прецедентне право Ради Європи, інші конвенції та договори).
3. Захист прав людини в рамках Ради Європи: загальна характеристика та порівняльний аналіз з іншими регіональними механізмами.

4. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (1950) як джерело формування європейських стандартів прав людини.

5. Прецедентне право Ради Європи: поняття та проблеми імплементації в Україні. Характер і значення рішень Європейського Суду з прав людини в його правозастосовній діяльності та діяльності національних органів.

6. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (1987), організація і діяльність Комітету з попередження катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, створеного на її основі.

7. Співпраця в галузі прав людини в Європі в рамках Європейського Союзу.

8. Європейська Хартія основних прав Європейського Союзу (2000) і проблема конкуренції двох європейських систем захисту.

9. Співпраця в галузі прав людини в Європі в рамках Організації з безпеки і співпраці в Європі (ОБСЄ).

Питання для самостійної роботи:

1. Співпраця в галузі прав людини в Європі в рамках Ради Європи.

2. Нормативно-правова складова системи захисту прав людини у рамках Ради Європи (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., прецедентне право Ради Європи, інші конвенції та договори).

3. Захист прав людини в рамках Ради Європи: загальна характеристика та порівняльний аналіз з іншими регіональними механізмами.

4. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (1950) як джерело формування європейських стандартів прав людини.

5. Співпраця в галузі прав людини в Європі в рамках Європейського Союзу.

6. Європейська Хартія основних прав Європейського Союзу (2000) і проблема конкуренції двох європейських систем захисту.
7. Співпраця в галузі прав людини в Європі в рамках Організації з безпеки і співпраці в Європі (ОБСЄ).
8. Діяльність НБСЄ/ОБСЄ щодо визначення міжнародних стандартів захисту прав людини.
9. Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин.
10. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (1987): загальна характеристика.
11. Організація і діяльність Комітету з попередження катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, створеного на її основі.
12. Яку роль відіграє Загальна декларація прав людини у міжнародному процесі стандартизації прав особи?
13. Які міжнародно-правові стандарти прав людини визначає Загальна декларація прав людини?
14. Які, окрім Декларації, існують універсальні міжнародні угоди, що визначають стандарти прав людини?
15. Як розуміти словосполучення «європейські стандарти прав людини»?
16. Які головні документи з прав людини, прийняті європейськими організаціями, юридично закріплюють міжнародноправові стандарти прав людини?
17. Які можна виділити спеціальні конвенції Ради Європи, що визначають міжнародно-правові стандарти окремих прав людини?

Теми рефератів:

1. Європейська Хартія основних прав Європейського Союзу проблема конкуренції двох європейських систем захисту.

2. Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин.
3. Співпраця в галузі прав людини в Європі в рамках Організації з безпеки і співпраці в Європі (ОБСЄ).
4. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (1987): загальна характеристика та проблема застосування.

Нормативна база:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р., з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11 та № 14 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043
4. Міжнародний пакт про соціальні, економічні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042
5. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 10 грудня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_i50/card6#Public
6. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154/card4#History
7. Резолюція 47/33 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року «Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_225
8. Європейська конвенція про громадянство від 7 листопада 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 2008. № 13. Ст. 359.
9. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_011

10. Конвенція про статус апатридів від 28 вересня 1954 р. Офіційний вісник України. 2013. № 51 / № 12. ст. 450. Стор. 447. Ст. 1875.

11. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) 13 грудня 2006 р. Офіційний вісник України. 2010. № 17, / № 101 (2009, ст. 3496). Стор. 93. Ст. 799.

Рекомендовані джерела:

1. Organization for Security and Co-operation in Europe. URL: <http://www.osce.org/what>

2. Бандас Д. Захист прав людини в Європейському Союзі. С. 154 – 158.

3. Маринів І. І., Мохончук П. С. Захист прав людини в Європейському Союзі. С. 67 - 72.

4. Орлова О. О. Національні та міжнародні стандарти у сфері свободи від катувань Права і свободи людини та їх забезпечення в умовах несвободи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 01 листоп. 2018 р.). Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів, 2018. С. 322-324.

5. Рада Європи. Офіційний веб-портал. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv>

6. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини. Навчальний посібник. 2018. - Київ: ФОП Голембовська О.О. - 168 с.

7. Європейське право: право Європейського Союзу : підручник : у 4 кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. – Київ : Ін Юре, 2017.

8. Заборона катування: практика Європейського суду з прав людини. Міжнародні нормативні акти та законодавство України / за ред. А. В. Столітнього, С. В. Шмалені. Київ: Норма права, 2019. С. 24-26.

9. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.

10. Керівництво з застосування правил Нельсона Мандели впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН

<https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>

11. Лебідь В.І. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Навч. посіб. 3-тє вид., доповн. і пероробл. 2018.- 36 с.
12. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / Л.Р. Наливайко, К.В. Степаненко, Є.М. Щербина. – Дніпро : ДДУВС, 2020. – 260 с.
13. Міжнародний захист прав людини // Опольська Н. М., Бабой А. М., Бабой В. С., 2021.
14. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: навчально- методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Одеса : Фенікс. 2019. 165 с.
15. Права людини у міжнародному праві : підручник / [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В. та ін.; за заг. ред. А. В. Войціховського]. – Харків : ООО «Планета-Принт», 2021. – 404 с. – ISBN 978-617-7897-56-8.
16. Погребняк В.Я., Кравцов С.О. Практика застосування європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: стаття 6 та стаття 1 першого протоколу. Юридична література, 2018.- 196с.
17. Право Європейського Союзу : навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. М. Р. Аракеляна; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2019. 144 с.
18. Право Європейського Союзу : підручник / [Р. А. Петров (кер. авт. кол.), А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін.]; за ред. Р. А. Петрова. Вид. 10-те, змінене і допов. Харків : Право, 2021. 484 с.
19. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навч. посібник. Київ, 2018. 164 с.

Тема 4. Заборона катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність , видів поведження чи покарання.

Лекційний курс

Обсяг та складові заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання. Інститути, механізми попередження та припинення катувань і жорстокого поводження. Практика Європейського суду з прав людини щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання (справа Сьорінг проти Сполученого Королівства 1989 р.). Зобов'язання держави щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання

Вступ до теми

Обсяг та складові заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання. Відповідно до ч.1 ст.1 Конвенції проти катувань, катування - будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисне спричиняється важкий біль чи страждання, фізичне або моральне, для того аби отримати від неї чи від третьої особи відомості або визнання, покарати її за дії, котрі вчинила вона чи третя особа або у вчиненні яких вона підозрюється, а ще залякати або примусити її чи третю особу, або з будь-якої причини, яка базується на передбачення будь-якого виду, коли така біль чи страждання спричинюються урядовими посадовими особами або іншими особами, котрі виступають як офіційні, чи з їх провокування, або з їх відома, чи за їх безмовної згоди.

Положення відносно заборони катування міститься майже в усіх міжнародних договорах регіональних систем захисту прав людини. Наприклад, Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (ст.3), Американська конвенція про права людини 1969 року (ст.5), Африканська хартія прав людини і народів 1981 року (ст.5), Арабська хартія прав людини 2004 року (ст.8).

Заборона катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання є одним з головних прав та одночас зобов'язань

таких неодмінних прав людини, якими є право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на повагу честі й гідності. Зазначено, що правове становище людини дотримується нормами державного законодавства держави, на території якої вона проживає. В регулюванні прав та свобод людини велику роль відіграють міжнародні нормативно-правові акти. Однак велику роль в регулюванні прав та свобод людини відіграють міжнародні нормативно-правові акти. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання (1984 р.) є головними документами, відносно заборони катувань та Європейська Конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або принижуючому гідність поводженню та покаранню (1987 р.), У статті 3 ЄКПЛ зазначає, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. Державами-членами Ради Європи було створено Європейський комітет з питань запобігання катуванням або нелюдських чи таких, котрі принижують гідність, видів поводження чи покарання.

Потрібно підкреслити, що аналогічні норми про заборону катувань, з деякими особливостями їхнього формулювання, закріплені також в ряді інших міжнародно-правових документів, наприклад, в статті 7 Міжнародного акту про громадянські й політичні права, де передбачено, що нікого не може бути піддано катуванню та жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, а також у ст. 5 Загальної декларації прав людини та Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1975 році.

Інститути, механізми попередження та припинення катувань і жорстокого поводження. Комітет ООН з прав людини є органом, що складається з незалежних експертів, які контролюють виконання державами-членами Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Усі

держави-члени зобов'язані регулярно подавати до Комітету звіти про реалізацію прав. Відразу після приєднання до Пакту країни повинні звітувати протягом року, після чого звіти надаються на вимогу Комітету (зазвичай кожні чотири роки). Комітет розглядає кожну доповідь і передає свої зауваження та рекомендації державі-учасниці у формі «заключних зауважень».

Рада з прав людини є міжурядовим органом у системі Організації Об'єднаних Націй, який відповідає за сприяння універсальній повазі та захисту всіх прав людини в усьому світі, а також за вивчення ситуацій, пов'язаних з порушеннями прав людини, і підготовку відповідних рекомендацій. До компетенції Ради входить обговорення протягом року всіх тематичних питань та ситуацій у сфері прав людини, які потребують її уваги. Засідання Ради з прав людини проходять в офісі ООН у Женеві.

Рада з прав людини співпрацює зі спеціальними процедурами ООН, встановленими колишньою Комісією з прав людини та прийнятими Радою. Спеціальні процедури складаються зі спеціальних доповідачів, спеціальних представників, незалежних експертів і робочих груп, які здійснюють моніторинг, дослідження, консультації та подають відкриті звіти з тематичних питань щодо дотримання прав людини в окремих країнах. Також складовою є Універсальний періодичний огляд, у рамках якого проводиться оцінка ситуації у сфері прав людини в кожній із держав-членів ООН; Дорадчий комітет, який є «мозковим центром» Ради, надає їй експертні висновки та проводить консультації з тематичних питань щодо дотримання прав людини; і Процедура розгляду скарг, яка дозволяє окремим особам і організаціям звертати увагу Ради на порушення прав людини.

Управління Верховного комісара з прав людини зі штаб-квартирою в Женеві має численні регіональні відділення по всьому світу. У рамках системи ООН Офіс несе основну відповідальність за просування та захист прав людини.

Офіс надає підтримку миротворчим місіям у ряді країн. Крім регіональних офісів, Офіс має правозахисні центри та національні офіси з прав людини по всьому світу.

Верховний комісар з прав людини регулярно робить заяви з питань прав людини по всьому світу. Він також має повноваження проводити спеціальні розслідування ситуації з правами людини та видавати відповідні звіти.

Мандат Спеціального доповідача з питань тортур в основному базується на Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р., Конвенції проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання 1984 р., що виправдовує катування або жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання.

Спеціальний доповідач надсилає відповідному уряду огляди всіх отриманих ним повідомлень про порушення прав осіб і застосування тортур, які містять достовірну та достовірну інформацію. Він звертається до уряду відповідної держави: Спеціальний доповідач може зробити терміновий заклик у випадках, коли отримано інформацію про арешт особи та є серйозні підстави вважати, що ця особа може бути піддана тортурам. Звернення направлено до відповідного уряду, щоб привернути його увагу до справи та таким чином запобігти або припинити катування. У цих випадках немає необхідності подавати докази того, що катування мали місце або мали місце. Спеціальний доповідач має лише визначити, чи є серйозні підстави вважати, що особа утримується в умовах, які вказують на реальну ймовірність катувань, включаючи випадки примусового повернення. Спеціальний доповідач з питань позасудових, сумарних і свавільних страт займається випадками смерті внаслідок застосування тортур.

Комітет ООН проти тортур регулярно – раз на чотири роки – подає звіти про заходи, спрямовані на запобігання тортурам державами-учасницями Конвенції 1984 року. Комітет готує свої рекомендації та

надсилає їх штату, який, у свою чергу, може надіслати свої коментарі до зауважень назад до Комітету.

Комітет притягує держави до відповідальності за порушення прав людини та розслідує повідомлення про тортури, щоб зупинити та запобігти таким злочинам.

Практика Європейського суду з прав людини щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання (справа Сьорінг проти Сполученого Королівства 1989 р.). Європейський Суд з прав людини це міжнародний судовий орган, юрисдикція розповсюджується на всі держави-члени Ради Європи, щоб затвердити Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, та включає всі питання, котрі стосуються тлумачення і застосування конвенції, включаючи міждержавні справи та скарги окремих осіб.

Практика Суду, ґрунтуючись на положеннях Конвенції 1950 р, виробила принципи, на основі яких оцінюється обґрунтоване втручання держави у право власності: воно має здійснюватися на підставі та відповідно до закону, для задоволення інтересів закону, при чому має бути дотримано співрозмірності між приватними (тобто фізичних і юридичних осіб) та публічними (тобто державними і громадськими) інтересами

На необхідність позитивного вирішення питань екстрадиції наголошує Європейський суд з прав людини. Так, у рішенні по справі «Сьорінг проти Сполученого Королівства» зазначено, що, «як впливає з 5 п. 1 (f), що дозволяє «законний арешт особи, проти якої вживаються заходи видачі», Конвенція не захищає право не бути виданим як таке. Водночас тією мірою, якою рішення про екстрадицію тягне негативні наслідки для здійснення права, наданого Конвенцією, вона може, якщо ці наслідки не мають занадто віддаленого характеру, зумовити обов'язок держави-учасниці Конвенції забезпечити відповідну гарантію. Для Конвенції притаманний пошук справедливого балансу між вимогою забезпечити загальні інтереси

суспільства та захистити основні права людини. Оскільки спрощується процес переміщення людей по всьому світі, злочинність набуває все більше міжнародного виміру, в інтересах всіх держав, щоб підозрювані у вчиненні злочинів особи, що переховуються від правосуддя за кордоном, постали перед судом. І навпаки, створення безпечних сховищ для таких осіб не тільки небезпечно для держав, що їх приховують, а й підриває основи інституту видачі. Ці міркування мають бути включені до кола факторів, які варто враховувати під час тлумачення та застосування поняття нелюдського та такого, що принижує людську гідність, поводження та покарання» (Soering v. The United Kingdom, 07.07.1989 р.).

Отже, зазначемо, що Суд допускає обґрунтування вимог приватної особи відносно забезпечення справедливого судового розгляду рішення про екстрадицію, адже цей акт носіїв публічної влади за певних обставин може мати ознаки кримінального обвинувачення відносно статті 6 Конвенції.

Аналіз судової практики свідчить, що загалом судами правильно застосовується чинне законодавство, однак в окремих випадках спостерігається неоднозначне тлумачення його положень.

Зобов'язання держави щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання.

Розглядаючи міжнародно-правові акти, потрібно розуміти роль та зобов'язання держави стосовно заборони й недопущення катуванням або нелюдському чи такому, котрий принижує гідність, поводженню або покаранню. Відповідно до статті 2 ЄКПЛ, можна виділити дві групи зобов'язань держави стосовно запобігання та протидії катуванням та його видам.

Є ряд позитивних зобов'язань держави (активні дії держави), а саме: ухвалення ефективних законодавчих, судових, адміністративних та інших заходів для запобігання катування; обмеження практики відмови затриманим у зв'язках із зовнішнім світом; гарантування затриманим доступу до адвоката, лікаря, рідних та близьких; переслідування та покарання відповідно

законодавства осіб, які причетні до користування тортур; надання жертвам катувань права на адекватну компенсацію та відшкодування; признавати злочинним відповідно до законодавствчого акту катування, включаючи співучасть та всякого роду участь у скоєнні злочину; здійснення повноважними органами оперативного й неупередженого розслідування усіх випадків, які пов'язані з можливістю застосування катування; внесення до програм підготовки персоналу правоохоронних органів, медичного персоналу та інших посадових осіб навчальних матеріалів відносно заборони катування.

Існують негативні зобов'язання, серед яких такі: ніякі особливі обставини, не можуть бути виправданням катувань; ніяка держава-учасниця не повинна висилати, повертати або видавати жодну особу іншій державі, коли є серйозні підстави вважати, що їй може загрозувати там застосування катування; розпорядження державної влади чи керівника не може служити виправданням катувань; ні задля слідства, ні жодні труднощі в боротьбі з злочинністю, прикладом тероризмом, не можуть обмежувати тілесну недоторканість підозрюваного.

Держава повинна розвивати державне законодавство, вивчати дієві процеси захисту особи у зазначеній сфері. Адже, держава є головним адресатом прав людини та носієм зобов'язань відносно них, що утверджені міжнародними та державними стандартами. Тому що належні права є природними, а не дарованими державою, то ж такі зобов'язання тільки підтверджує прихильність держави цінності та повазі, забезпеченню та захисту прав людини.

Питання до практичного заняття:

1. Обсяг та складові заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання.
2. Інститути, механізми попередження та припинення катувань і жорстокого поведження.

3. Практика Європейського суду з прав людини щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання (справа Сьорінг проти Сполученого Королівства 1989 р.). (
4. Зобов'язання держави щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання

Теми для самостійної роботи:

1. Обсяг та складові заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання.
2. Інститути, механізми попередження та припинення катувань і жорстокого поводження.
3. Практика Європейського суду з прав людини щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання (справа Сьорінг проти Сполученого Королівства 1989 р.). (
4. Зобов'язання держави щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання

Теми рефератів:

1. Розглянути міжнародні організації з захисту прав людини.
2. Провести аналіз щодо основних принципів належного поводження із затриманими особами.
3. Провести юридичний аналіз рішення Європейського суду з прав людини як джерело права у правовій системі України.

Нормативна база:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня в 1948 році. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text
3. Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками від 30 листопада 1964 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_007#Text
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU50K02U?ed=2009_05_27
5. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 : Конвенція ООН. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085
6. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 р. URL: <http://rada.gov.ua>
7. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнято 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043
9. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_105.
10. Міжнародний пакт про соціальні, економічні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042
11. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 10 грудня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_i50/card6#Public6.
12. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text
13. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські

правила) від 14 грудня 1990 р. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text

14. Рада ООН з прав людини // Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві – URL:
<http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/human-rights>
15. «Селмуні проти Франції» (Selmouni v. France) : рішення ЄСПЛ від 28.07.1999 року (заява № 25803/94). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58287>

Рекомендовані джерела:

1. Європейське право: право Європейського Союзу : підручник : у 4 кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. – Київ : Ін Юре, 2017.
2. Заборона катування: практика Європейського суду з прав людини. Міжнародні нормативні акти та законодавство України / за ред. А. В. Столітнього, С. В. Шмалені. Київ: Норма права, 2019. С. 24-26.
3. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
4. Керівництво з застосування правил Нельсона Мандели впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>
5. Лебідь В.І. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Навч. посіб. 3-тє вид., доповн. і пероробл. 2018.- 36 с.
6. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / Л.Р. Наливайко, К.В. Степаненко, Є.М. Щербина. – Дніпро : ДДУВС, 2020. – 260 с.
7. Міжнародний захист прав людини // Опольська Н. М., Бабой А. М., Бабой В. С., 2021.

8. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: навчально-методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Одеса : Фенікс. 2019. 165 с.
9. Права людини у міжнародному праві : підручник / [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В. та ін.; за заг. ред. А. В. Войціховського]. – Харків : ООО «Планета-Принт», 2021. – 404 с.
10. Погребняк В.Я., Кравцов С.О. Практика застосування європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: стаття 6 та стаття 1 першого протоколу. Юридична література, 2018.- 196с.
11. Право Європейського Союзу : навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. М. Р. Аракеяна; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2019. 144 с.
12. Право Європейського Союзу : підручник / [Р. А. Петров (кер. авт. кол.), А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін.]; за ред. Р. А. Петрова. Вид. 10-те, змінене і допов. Харків : Право, 2021. 484 с.
13. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навч. посібник / І. А. Шуміло. – Київ, 2018. – 164 с.

Тема 5. Європейський суд з прав людини в регіональній системі захисту прав людини.

Лекційний курс

Передумови та історія виникнення, порядок формування та структура Європейського суду з прав людини.Юрисдикція Європейського суду з прав людини.Порядок звернення до Європейського суду з прав людини.

Вступ до теми

Передумови та історія виникнення, порядок формування та структура Європейського суду з прав людини. Передумовою для появи

Європейського суду з прав людини була, головним чином, Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод - міжнародний договір регіонального рівня, в якому були втілені певні права, закріплені в Загальній декларації прав людини. Відповідно до положень Конвенції було засновано міжнародний судовий орган регіонального рівня - Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), наділений компетенцією виносити рішення проти держав, які не виконують свої зобов'язання за Конвенцією.

Європейська конвенція з прав людини була відкрита для підписання в Римі 4 листопада 1950 року і набрала чинності 3 вересня 1953 року.

Можемо зробити висновок, що Європейська конвенція про захист прав та свобод людини не тільки проголосила основоположні права людини, а й створила особливий механізм їх захисту.

Спочатку цей механізм включав три органи, які несли відповідальність по забезпеченню дотримання обов'язків, прийнятих на себе державами-учасниками Конвенції: Європейську Комісію з прав людини, Європейський Суд з прав людини і Комітет міністрів Ради Європи.

1 листопада 1998 року, набрав чинності Протоколу № 11 (прийнятий 11 травня 1994 року), перші два з цих органів були замінені єдиним, постійно діючим Європейським Судом з прав людини.

Протокол до Конвенції – це міжнародний документ, який доповнює початковий текст Конвенції одним чи декількома правами або вносить зміни в певні її положення. Протоколи, якими передбачаються додаткові права чи зобов'язання для держав, є обов'язковими лише для тих держав, які їх підписали та ратифікували.

В силу статті 19 Конвенції Європейський суд з прав людини є органом, на який покладено функцію забезпечення додержання державами-учасницями зобов'язань за Конвенцією.

Кількість суддів, що входять до складу Європейського суду, дорівнює кількості держав-членів Ради Європи, учасниць Конвенції, сьогодні це 46 суддів.

Відповідно до статті 21 Конвенції судді повинні мати високі моральні якості, а також кваліфікацію, необхідну для призначення на високу судову посаду, чи бути юристами з визнаним авторитетом. Судді здійснюють свої повноваження в особистій якості на постійній основі. Останнє означає, що судді не можуть займатися жодною іншою діяльністю, яка є несумісною із здійсненням судових повноважень.

Судді обираються Парламентською Асамблеєю Ради Європи від кожної держави-учасниці більшістю голосів із трьох кандидатів, представлених нею. Строк повноважень суддів Європейського суду складає дев'ять років. Вони не можуть бути переобрані. Крім того, строк повноважень суддів спливає коли вони досягають 70-річного віку (статті 22, 23 Конвенції).

Конвенція визначає підстави і порядок дострокового припинення повноважень судді Європейського суду. Відповідно до статті 24 Конвенції «Жоден суддя не може бути звільнений з посади, якщо тільки рішення про його невідповідність встановленим вимогам не буде ухвалено іншими суддями більшістю у дві третини голосів».

У випадку дострокового припинення повноважень судді, суддя, який обирається для його заміни, обіймає посаду протягом решти строку повноважень свого попередника.

За період функціонування Європейського суду порядок розгляду справ змінювався двічі – відповідно до положень Протоколу № 11 та Протоколу № 14.

З 1 листопада 1998 року по 1 червня 2010 року (період існування конвенційної системи, побудованої відповідно до положень Протоколу № 11 Конвенції) порядок руху справ у Європейському суді був таким.

Розгляд справ відбувався на засіданнях комісій Європейського суду, які склалися з трьох суддів, на засіданнях палат з семи суддів та у Великій палаті у складі сімнадцяти суддів. Як член палати та Великої палати за посадою засідав суддя, обраний від заінтересованої держави-учасниці, а у

випадку його відсутності чи в разі неможливості взяти участь у засіданні, суддя, який визначався на вибір заінтересованої держави-учасниці.

Первісний розгляд справ здійснювався комісіями (три судді), які вирішували питання щодо їхньої прийнятності. Скарга, відносно якої не було винесено рішення про неприйнятність або вилучення з реєстру, подавалася на розгляд палати, котра мала повноваження розглянути справу по суті.

Повноваження Великої палати, встановлені Протоколом № 11, збереглися й після набуття чинності Протоколу № 14. Вона розглядала й розглядає справи в таких випадках: по-перше, якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї, або якщо можливе рішення з цієї справи буде несумісним з рішеннями, винесеними Європейським судом раніше (стаття 30 Конвенції); по-друге, міждержавні справи, подані відповідно до статті 34 Конвенції; по-третє, у виняткових випадках у порядку перегляду прийнятих Європейським судом рішень, якщо справу подано на розгляд Великої палати однією зі сторін упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення (стаття 43 Конвенції). Крім того, Велика палата розглядає запити Комітету Міністрів щодо надання консультативних висновків.

1 червня 2010 року набув чинності Протокол № 14, після його ратифікації усіма державами-учасницями. Він заснував новий механізм розгляду скарг, спрямований на те, щоб прискорити роботу Європейського суду.

Відтепер, розгляд справ у Європейському суді здійснюють одноосібні судді, комітети з трьох суддів, палати та Велика палата.

Одноосібний суддя вирішує питання про прийнятність скарги. В одноосібному засіданні не може брати участь суддя, обраний від держави-відповідача по справі (зацікавленої держави). Якщо справа потребує додаткового вивчення, вона передається суддею на розгляд комітету або палати. Визнання скарги непринятною, прийняття рішення про виключення її зі списку судових справ є остаточним і оскарженню не підлягає.

Стаття 28 Конвенції у новій редакції визначає повноваження комітетів:

«...комітет може одностайним голосуванням: а) оголосити її неприйнятною або вилучити її з реєстру справ, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення; або б) оголосити її прийнятною і одночасно постановити рішення по суті, якщо покладене в основу справи питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї є предметом усталеної практики Суду». Відповідні рішення комітету є остаточними.

Якщо суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, не є членом комітету, комітет може на будь-якій стадії провадження запросити цього суддю зайняти місце одного з членів комітету.

Отже, участь судді, обраного від держави-відповідача у засіданні комітету не є обов'язковою; вона залежить від позиції комітету.

По-іншому вирішується питання щодо участі судді, обраного від держави-відповідача у засіданні палати та Великої палати. Відповідно до частини 4 статті 26 Конвенції суддя, «...обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, є *ex officio* членом палати або Великої палати. У разі відсутності такого судді або якщо він не може брати участь у засіданнях, Голова Суду вибирає зі списку, поданого заздалегідь цією Стороною, особу, яка засідає як суддя». Отже, за Конвенцією, участь судді, обраного від держави-відповідача у засіданні палати або Великої палати є обов'язковою.

Слід зазначити, що процедура, передбачена пунктом б) статті 28 встановлює «спрощений» порядок судового розгляду «типових» скарг, тобто скарг, вирішення яких має усталену судову практику. Вказана процедура спрямована на вирішення проблеми перевантаженості конвенційної системи.

Якщо одноосібний суддя і комітет з трьох суддів не змогли прийняти рішення щодо прийнятності скарги, враховуючи складність справи, а також якщо комітет не прийняв рішення по суті, справа розглядається палатою з п'яти суддів (стаття 29 Конвенції).

Як зазначалося, Протокол № 14 залишив без змін повноваження Великої палати, додавши до них повноваження Європейського суду розглядати звернення Комітету Міністрів щодо невиконання державою-учасницею зобов'язань за Конвенцією.

Стаття 19 Конвенції покладає на Європейський суд функцію забезпечення додержання державами-учасницями конвенційних обов'язків. Це – основна функція, з якої випливає низка інших, – контрольна та правозастосовна функції, функція захисту і відновлення порушеного права, функція тлумачення Конвенції та інші. Названі функції є похідними від основної функції Європейського суду і, разом із тим, виступають передумовами і засобами її здійснення.

Конвенція наділяє Європейський суд широкими повноваженнями, які є юридичними можливостями здійснення Європейським судом відповідних функцій. Згідно зі статтею 32 юрисдикція Європейського суду поширюється на всі питання, які стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї, які передаються йому на розгляд відповідно до статті 33, 34 і 47.

У випадку виникнення спору щодо судової юрисдикції він вирішується Європейським судом.

Функція контролю здійснюється Європейським судом, у першу чергу, через розгляд індивідуальних та міждержавних скарг на порушення прав і свобод, проголошених Конвенцією та протоколами до неї. Таким чином, європейський контроль щодо дотримання прав людини має конкретний характер, тобто пов'язаний з вирішенням конкретних справ.

Справи, подані до Європейського суду, вирішуються на підставі норм Конвенції із застосуванням принципів і стандартів, вироблених багаторічною судовою практикою. Вирішення справ відбувається в ході здійснення Європейським Судом правозастосовної функції, яка передбачає проходження кількох взаємопов'язаних стадій: 1) встановлення фактичних обставин справи; 2) визначення юридичної основи справи (проведення юридичної

кваліфікації фактичних обставин справи); 3) вирішення справи по суті та юридичне оформлення прийнятого рішення.

На стадії юридичної кваліфікації обставин справи Європейський суд здійснює функцію тлумачення Конвенції. Однак, ця функція не завжди пов'язана з розглядом справ і може мати самостійну форму у випадках, коли Європейський суд надає Комітету Міністрів Ради Європи консультативні висновки з правових питань в порядку статті 47 Конвенції.

Отже, в компетенцію Європейського суду, відповідно до положень Конвенції, входить: здійснення контролю за дотриманням державами-учасницями конвенційних зобов'язань; розгляд усіх правових питань, які впливають з Конвенції, у тому числі, вирішення міждержавних і індивідуальних справ, які стосуються порушень прав і свобод, передбачених Конвенцією, а також надання консультативних висновків щодо тлумачення її положень.

Юрисдикція Європейського суду з прав людини. Юрисдикція Суду охоплює всі питання, які стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї. Суд розглядає індивідуальні звернення, а також наділений повноваженнями щодо надання консультативних висновків щодо тлумачення Конвенції та протоколів до неї.

Розглядаючи справи про порушення державою-учасницею Конвенції взятих зобов'язань, Європейський суд з прав людини не є вищою інстанцією відносно національних судів і не перевіряє законність їхніх рішень. Він не може скасовувати чи змінювати рішення національних судів. Тобто, під час розгляду індивідуальних заяв Суд вирішує питання про те, чи справді держава в особі її органів влади або посадових осіб допустила порушення взятих на себе зобов'язань в межах Конвенції та протоколів до неї. При визнанні факту порушення суд застосовує відповідні санкції до такої держави.

Відповідно до ст. 32 Конвенції - юрисдикція Суду поширюється на всі питання, що стосуються роз'яснення та використання Конвенції і протоколів,

та розглядаються Судом справи згідно зі статтями 33 (міждержавні справи), 34 (індивідуальні справи) та 47 (консультативні висновки за запитом Комітету Міністрів) Конвенції. При виникненні спору щодо юрисдикції Суду він самостійно вирішує дане питання (ст. 32 і ст. 48 Конвенції).

Юрисдикції Європейського Суду притаманний субсидіарний характер, який використовується тільки в межах Конвенції. Положення ст. 1 Конвенції описує принцип субсидіарності, який означає, що Суд своєю діяльністю створює додаткові гарантії захисту прав і свобод людини, що є передусім зобов'язанням самих держав-учасниць.

Юрисдикція Суду поширюється не тільки на звернення про порушення від держав-учасниць положень Конвенції, а й на заяви, подані особами, які є громадянами держав, що не ратифікували Конвенцію, або інших держав-учасниць, які неналежним чином дотримуються покладених зобов'язань.

Загалом, юрисдикцію Суду можна розглядати з чотирьох аспектів:

- предметна юрисдикція
- територіальна юрисдикція
- юрисдикція в часі
- юрисдикція за колом суб'єктів.

Предметна юрисдикція Суду здійснює захист тільки тих прав, які зазначені в Конвенції та її протоколах. Крім того, Суд не приймає до розгляду будь-яку скаргу щодо порушених прав, які явно чи по суті не належать до Конвенції, навіть коли такі права гарантуються іншими міжнародними договорами. Наприклад, розгляд заяв про порушення таких прав, як право на самовизначення, право на доступ до державної служби або захист більшості економічних та соціальних прав залишається поза компетенцією Суду.

Під час встановлення предметної компетенції при розгляді скарги Суд спирається на власне розуміння характеру чи змісту того чи іншого порушеного права. Проте прийняття Судом рішення щодо поданого звернення сумісності з предметною юрисдикцією з положеннями Конвенції

не означає визнання Судом наявності порушення права чи прав, гарантованих Конвенцією, оскільки цьому має передувати комплексний розгляд справи як стосовно прийнятності заяви, так і стосовно суті справи.

Щодо територіальної юрисдикції Суду, то відповідно до положень ст. 1 Конвенції вона тісно пов'язана з територією самої держави, однак не завжди це поняття обмежується лише розташуванням у просторі. До території держави відносять і ті об'єкти, які прирівнюються до території держави. А тому під юрисдикцію держави підпадають дії посадових осіб держави на території іншої держави.

Юрисдикція Суду в часі починає діяти, тобто породжувати права і обов'язки для держав-учасниць з моменту набуття чинності, а для держав, що приєдналися – з моменту набуття чинності для кожної держави, яка приєдналася.

Відповідно до положень Конвенції, Суд не розглядає подані заяви щодо фактів порушення прав людини, які відбулись до моменту набрання чинності Конвенції для держави-відповідача (справа «Подбельськи проти Польщі», 1998 р.). Проте практика Суду свідчить, що виняток можуть становити заяви, в яких йдеться про «триваючі порушення»: коли початкові факти порушення, відображеного в заяві, мали місце до дати набрання чинності Конвенції для держави-відповідача, але вони безпосередньо визначали стан заявника вже після зазначеної дати (справа «Папаміхалопулос та інші проти Греції», 1993 р.).

Відповідно до положень ст. 58 Конвенції кінцевим проміжком часу юрисдикції Суду для Високої Договірної Сторони визначається з моменту денонсації Конвенції (денонсація може відбутись через п'ять років з моменту набрання чинності Конвенції державою-учасницею та через шість місяців після офіційного звернення до Генерального секретаря Ради Європи), але не звільняє її від взятих зобов'язань Конвенції щодо будь-якого порушення, яке могло бути вчинене до дати набрання дії денонсації.

Таким чином, Судом може бути прийнята до розгляду заява проти держави до набрання чинності денонсації Конвенції.

Юрисдикція Суду за колом суб'єктів визначається згідно з положеннями ст. ст. 33 та 34 Конвенції, а саме: розглядає заяви проти будь-якої держави-учасниці, які подані іншими державами-учасницями або будь-якими особами, недержавними організаціями або групами осіб, що відносять себе до категорії потерпілих, викладених у Конвенції чи в її протоколах. Юрисдикція Суду щодо розгляду міждержавних справ є відмінною від традиційних норм міжнародних відносин – право на дипломатичний захист.

У ст. 33 Конвенції зазначено: «Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною».

Таким чином, держава-учасниця Конвенції має право подати скаргу до Суду не тільки в разі порушення прав і свобод її громадян іншою державою, але й в інших випадках, коли інша Висока Договірна Сторона порушує положення Конвенції та протоколів до неї. Розгляд даної скарги не є втручанням у внутрішні справи держави, адже вони не є такими з огляду на зобов'язання, які були взяті на себе державами-учасницями Конвенції.

Дипломатичний захист надає право державі подати скаргу проти іншої держави в міжнародному судовому органі лише у випадку, коли сама держава є об'єктом порушення або захищає права свого громадянина (громадян), які, на її думку, є порушеними внаслідок протиправної поведінки згідно міжнародного права.

У рамках права на дипломатичний захист тільки ефективний зв'язок між державою та особою у вигляді громадянства дає право державі висунути на міжнародному рівні вимоги від імені даної особи.

На сьогоднішній день Європейський суд з прав людини вважається однією з основних міжнародних правозахисних інституцій європейської системи захисту прав людини.

Європейський суд з прав людини своїми рішеннями та наданими рекомендаціями впливає на становлення, реформування й модернізацію сучасних національних правозахисних систем, практичне застосування європейських правових стандартів при прийнятті рішень національними судами.

Порядок звернення. Коло суб'єктів, наділених правом звернення до Європейського суду, порядок реалізації зазначеного права та умови прийнятності скарги визначені у статтях 32-35 Конвенції. Відповідно до цих положень на розгляд Суду можна подати індивідуальні та міждержавні скарги.

Спочатку з'ясуємо що ж таке індивідуальна скарга. Відповідно до статті 34 Конвенції – це заява фізичної або юридичної особи, яка вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї.

Тобто, до Європейського суду можна звернутися із заявою, якщо особа вважає себе безпосередньо потерпілою від порушення прав і свобод гарантій, зазначених у Конвенції або в Протоколах до неї. Заява має стосуватися лише порушень, допущених однією з 47 держав-членів Ради Європи, на які поширюється дія Конвенції.

Заявник може бути як фізичною, так і юридичною особою, наприклад, компанією або об'єднанням. Тобто, Європейський суд з прав людини розглядає не тільки скарги, які стосуються лише прав людини, а і прав юридичних осіб.

Стаття 35 Конвенції передбачає певні вимоги для таких скарг. Зокрема із заявою до Суду можна звернутися лише після вичерпання національних засобів правового захисту. Іншими словами, особи, які скаржаться на порушення своїх прав, повинні спочатку звернутися з цими скаргами до судів відповідної держави всіх рівнів юрисдикції. Таким чином, держава отримує змогу виправити стверджуване порушення на національному рівні. Скарги заявника повинні стосуватися одного чи

декількох прав, гарантованих Конвенцією (компетенція *ratione materiae*). Суд не може розглядати скарги про порушення будь-яких інших прав. Крім того, із заявою до Суду слід звернутися не пізніше, ніж через шість місяців після винесення остаточного рішення на національному рівні (зазвичай, йдеться про рішення найвищого національного судового органу або після завершення ситуації, на яку скаржиться заявник, і щодо якої стверджується відсутність ефективних засобів правового захисту).

Суд розглядатиме лише скарги на ті порушення, які сталися з моменту ратифікації державою-відповідачем Конвенції чи відповідного протоколу (компетенція *ratione temporis*) та, як правило, на території держави-відповідача (компетенція *ratione loci*).

Згідно зі статтею 33 будь-яка держава-учасниця може звернутися до Європейського суду зі скаргою на дії іншої держави-учасниці, які порушують положення Конвенції та протоколів. Розгляд міждержавних скарг не залежить від того, чи стосується порушення Конвенції безпосередньо інтересів держави-заявниці або чи має потерпіла особа громадянство держави, яка звертається до Європейського суду. Ці обставини не впливають на визнання скарги прийнятною, оскільки метою міждержавних справ є, перш за все, приведення в дію конвенційного правозахисного механізму у випадках, коли йдеться про ймовірні порушення європейського публічного порядку.

Держава також може подати заяву проти іншої держави-учасниці – така заява є міждержавною. Останні приклади міждержавних заяв – це декілька заяв України проти Російської Федерації, які стосуються порушень прав людини на наразі непідконтрольних Україні територіях.

Міждержавна скарга повинна містити: зазначення держави, проти якої подається заява; виклад фактів; виклад стверджуваного порушення (порушень) Конвенції та відповідних аргументів; підтвердження відповідності критеріям прийнятності (вичерпання національних засобів захисту та правило щодо шестимісячного строку), викладених у пункті 1

статті 35 Конвенції; предмет заяви та загального зазначення вимог справедливої сатисфакції, згідно зі статтею 41 Конвенції, від імені сторони чи сторін, що вважають себе потерпілими; ім'я та адресу особи (осіб), призначеної довіреною особою.

Заява має супроводжуватися копіями будь-яких відповідних документів, зокрема рішень – судових чи несудових – стосовно предмета заяви.

В індивідуальній скарзі має бути зазначено: ім'я, дату народження, громадянство, стать, рід занять та адресу заявника; ім'я, рід занять та адресу довіреної особи, якщо така є; державу або держави, проти яких подається заява; стислий виклад фактів; стислий виклад стверджуваного порушення (порушень) Конвенції та відповідних аргументів; підтвердження про дотримання заявником критеріїв прийнятності (вичерпання національних засобів правового захисту і правило щодо шестимісячного строку), викладених у пункті 1 статті 35 Конвенції; предмет заяви.

До заяви додаються: копії будь-яких відповідних документів, зокрема рішень – судових чи несудових – стосовно предмета заяви.

Крім того, заявники повинні надати інформацію, особливо документи і рішення, що змогли б довести відповідність критеріям прийнятності (вичерпання національних засобів правового захисту і правило щодо шестимісячного строку).

Датою прийняття заяви, як правило, вважається дата першого повідомлення від заявника, в якому було викладено, принаймні у стислій формі, предмет заяви.

Процедура розгляду справ на “європейському” рівні для заявників є безкоштовною. Європейський суд не стягує платежів за прийняття скарги до розгляду та розгляд справи. Усі витрати заявника полягатимуть в оплаті поштових витрат за пересилання документів. Більш того, Європейський суд не лише безоплатно здійснює захист порушеного права, що дуже важливо, але й з огляду на матеріальне положення заявника може прийняти рішення про надання йому фінансової допомоги і підтримки. Допомога може

включати, приміром, компенсацію витрат, пов'язаних із листуванням, переговорами, оформленням і відправленням необхідних документів, оплату адвокатських послуг та послуг перекладача, субсидування поїздки заявника до Європейського суду, якщо присутність заявника буде визнано необхідною при розгляді справи тощо.

Питання до практичного заняття:

1. Європейський суд з прав людини: загальна інформація.
2. Загальна характеристика Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
3. ЄСПЛ: порядок формування, структура та юрисдикція.
4. Процедура розгляду справ ЄСПЛ та порядок виконання його рішень.
5. Особливості тлумачення норм Європейської Конвенції.
6. Роль прецеденту в діяльності Європейського суду з прав людини.
7. Основні концепції, що визначають зміст «права на справедливий суд» у статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.
8. Особливості статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних «право на повагу до приватного і сімейного життя».
9. Застосування положень статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод .
- 10.Застосування положень статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «право на свободу та особисту недоторканість».
- 11.Концепція приватного життя в мережі Інтернет: прецедентне право ЄСПЛ.
- 12.Захист прав дітей: практика ЄСПЛ.
- 13.Правила заповнення формуляру заяви до ЄСПЛ. Зміст заяви.
Листування з Судом Конфіденційність інформації, надісланої до Суду.
- 14.Наявність представника чи адвоката

Питання для самостійної роботи:

1. Європейський суд з прав людини: загальна інформація.
2. Загальна характеристика Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
3. ЄСПЛ: порядок формування, структура та юрисдикція.
4. Процедура розгляду справ ЄСПЛ та порядок виконання його рішень.
5. Особливості тлумачення норм Європейської Конвенції.
6. Роль прецеденту в діяльності Європейського суду з прав людини.
7. Основні концепції, що визначають зміст «права на справедливий суд» у статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.
8. Особливості статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних «право на повагу до приватного і сімейного життя».
9. Застосування положень статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод .
- 10.Застосування положень статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «право на свободу та особисту недоторканість».
- 11.Концепція приватного життя в мережі Інтернет: прецедентне право ЄСПЛ.
- 12.Захист прав дітей: практика ЄСПЛ.
- 13.Правила заповнення формуляру заяви до ЄСПЛ. Зміст заяви. Листування з Судом Конфіденційність інформації, надісланої до Суду.
- 14.Наявність представника чи адвоката

Теми рефератів:

1. Рішення Європейського суду з прав людини як джерело захисту прав людини.
2. Виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною.
3. Стандарти захисту прав людини в Україні.
4. Захист прав дітей: практика ЄСПЛ.

Нормативна база:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня в 1948 році. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text
3. Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками від 30 листопада 1964 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_007#Text
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU50K02U?ed=2009_05_27
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
6. Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції від 13 травня 2004 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_527
7. Інформація щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України / М-во юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/>

Рекомендовані джерела:

1. Особливості застосування практики європейського суду з прав людини. Шостий апеляційний суд адміністративний суд : веб-сайт. URL: <https://baas.gov.ua/ua/>
2. Практика Європейського суду з прав людини як джерело тлумачення Конвенції 1950 р. Українська гельсінська спілка з прав людини : веб-сайт. URL: <https://helsinki.org.ua/kontakty/>

3. Гаврилюк О. Н. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. Київ: Підприємство, господарство і право. 2018. № 4. 231-239 с.
4. Стоянова Т. А. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного процесуального права України. Одеса, 2017. 55–58 с. 35
5. Андрійченко О., Чернецька О. Практика Європейського Суду з прав людини у здійсненні правосуддя. Міжнародне право. 2019. С. 284 – 288.
6. Орлова О. О. Національні та міжнародні стандарти у сфері свободи від катувань Права і свободи людини та їх забезпечення в умовах несвободи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 01 листоп. 2018 р.). Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів, 2018. С. 322-324.
7. Орлова О. О., Бургай К. Р. Практика європейського суду з прав людини в контексті європейського розвитку українського суспільства. Українське суспільство в контексті правових побудов: матер. Всеукр. наук.- практ. конф. (м. Дніпро, 12 квіт. 2019 р.). Дніпро: Дніпропетровський держ. унт внутр справ, 2019. С. 34 -37.
8. Особливості застосування рішень Європейського суду з прав людини при розгляді цивільних справ: навчальний посібник / У. Б. Андрусів, О. Б. Верба-Сидор, Ю. В. Верхола та ін. - Львів: ЛьвДУВС, 2019. - 404 с.
9. Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права: матеріали круглого столу (м. Дніпро, 24 листоп. 2017 р.); уклад.: д-р юрид. наук, доц. А.М. Кучук; канд. юрид. наук, доц. О.О. Орлова. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. – 100 с.
10. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. К., 2018. 208 с.

Тема 6. Концепція прав людини у праві Європейського Союзу

Лекційний курс

Становлення концепції прав людини у праві ЄС. Основи правового статусу фізичних та юридичних осіб у Європейському Союзі. Принципи правового статусу людини та громадянина в ЄС: принцип рівності, принцип поваги прав людини та основних свобод, принцип гарантованості і пріоритету прав людини та основних свобод. Основні цінності, на захист яких спрямована діяльність ЄС: людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Співпраця Ради Європи і Європейського Союзу у сфері захисту прав людини.

Вступ до теми

Становлення концепції прав людини у праві ЄС. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. була підписана в рамках Сонету Європи і нині відіграє роль загальноєвропейського білля про права. Рецепція Конвенції Ради Європи - неабиякою мірою вимушений крок, викликаний відсутністю у Європейського Союзу власного «білля про права». Знайдене рішення, однак, є недостатнім виходом із ситуації, оскільки Конвенція всупереч своїй назві закріплює далеко не весь комплекс основних прав і свобод особистості. Потреба у визнанні та захисті всіх категорій основних прав і свобод на рівні сучасних стандартів змусила інститути та держави – члени Союзу повернутися до питання про створення свого, союзного, «білля про права» – спочатку у вигляді декларацій, потім – повноцінної Хартії основних прав. Декларації прав людини 1989 р. У 1989 р. у рамках Європейського Союзу (Союзу тоді ще існувало) було прийнято два акти про права людини з рекомендаційною силою: Декларація основних права і свободи та Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників. Перший документ розроблений Європейським парламентом,

другий – результат колективної правотворчості держав-членів (її підписали 11 із 12 тодішніх країн ЄЕС – усі, окрім Великобританії). Декларація основних права і свободи - досить короткий акт із 25 статей, у якому проголошуються основні права всіх категорій, зокрема, соціально-економічні, і навіть їх гарантії та найважливіші принципи правового становища особистості (принцип рівності перед законом - ст. 3) і політичної системи загалом (принцип демократії - ст. 20).

Генезис концепції прав людини має тривалу й складну історію, що супроводжувалася боротьбою певних уявлень, поглядів, доктрин і традицій, характерних для тієї чи іншої епохи. Враховуючи ступінь і соціальний розвиток відповідного суспільства, досліджено стадії розвитку ідеї прав людини, визначено та окреслено основні етапи, які в подальшому послужили основою для формування концепції прав людини та її сучасного нормативного закріплення в межах усієї міжнародної спільноти і європейської – зокрема.

Серед таких етапів досліджено Стародавній Світ (IV–III тис. до н. е. – V ст. н. е.), Середні віки (V–XVII ст.), Новий час (XVII–XVIII ст.), першу половину XX ст. (період двох світових війн) та Сучасний період (з середини XX ст. до сьогодні), де ключовими й водночас спільними рисами для кожного з періодів були свобода, гідність, особиста незалежність людини, демократія тощо. Відповідно, виділення людини з роду, общини (у Стародавньому Світі), розширення кола природних прав (у Середні віки), поява ідеї ліберального суспільства з проголошенням свободи індивіда в усіх сферах життя (у Новий час) в процесі еволюційного розвитку призвели до того, що на сьогодні права людини належать до сфери впливу міжнародно-правового регулювання, вийшовши за вузьконаціональні рамки й ставши об'єктом регулювання міжнародного права.

У процесі історичного становлення концепції прав людини виникли дві основні теорії її походження: природно-правова та позитивістська. У той час як суть природно-правового підходу полягає в тому, що природні права

виникають з огляду на сам факт народження та існування людини, положення позитивістської теорії докорінно відрізняються. У її межах вважається, що права людини походять тільки від держави, і, як наслідок, особа потрапляє в підпорядковане щодо держави становище. Зазначається, що в сучасному світі більшість норм у законодавстві зарубіжних країн втілює обидві концепції прав людини.

Права людини як наука, тобто як система юридичних знань, концепцій і доктрин про виникнення, розвиток і сучасний стан можливостей людини, досить бурхливо розвивається протягом останніх років в Україні. Це обумовлено зміною відношення до людини з боку держави, визнання людини найвищою соціальною цінністю, інтересам якої повинен підпорядковуватись увесь державний лад, система та діяльність органів влади. Проте, права людини – це проблема, яка не виникла нещодавно, це проблема загального історичного, соціального та культурного розвитку усього людства.

Сучасний каталог прав людини, який зафіксований в міжнародно-правових документах, відтворений в національному законодавстві держав – це результат історичного становлення еталонів і стандартів, які стали нормою сучасного демократичного суспільства. Є всі підстави стверджувати, що увесь історичний розвиток людства пов'язаний зі зміною уявлень про права людини. Культурний прогрес суспільства взагалі є неможливим, якщо він не вносить щось нового у статус людини, якщо особа не отримує з кожною новою сходинкою розвитку додаткові свободи. Навіть якщо права є класово обмеженими, але все одно вони розширюються від однієї суспільно-історичної формації до іншої. Як справедливо вказують деякі автори, античний раб є більш вільним, ніж первісний дикун, середньовічний кріпак вільніший за раба, буржуазне суспільство створило умови для формальної свободи усіх членів суспільства, і з цим не можна не погодитись.

Зародження усвідомленої ідеї прав людини пов'язують з періодом 5-6 ст. до н.е., з епохою розквіту стародавніх полісів (Афін, Риму). Хоча вже у II тис. до н.е. у період, так званої "гомерівської Греції" еліти широко вживають

такі поняття, як "діке" - правда, справедливість, "тіме" - особиста честь⁵. Вже в перших епічних творах, прикладом яких окрім гомерівських епосів, є праці Гесіода "Теогонія", "Труди і дні", присутня ідея індивідуально-особистісних засад тодішнього суспільства. Появу ідеї прав людини крім того, тісно пов'язують з принципами громадянства, які зародились в Стародавній Греції та з зародками ідей демократії. Засновником поміркованої цензової демократії вважають Солонаб. Зокрема, вже у 6 ст. до н.е. Солон розробив і запровадив конституцію, в якій намагався закріпити ідеї притягнення до відповідальності державних чиновників.

Але заради справедливості слід відмітити, що застосування слова "свобода", як стверджують, з'явилося в XXIV ст. до н.е., коли господар держави Шумер встановив "свободу для своїх підлеглих шляхом застосування санкцій до беззаконних збирачів податків, захисту вдів і сиріт від несправедливих дій людей, які наділені владою".

Велика ідея природної рівності і свободи всіх людей була вперше висловлена софістами (V-IV ст.ст. до н.е.), їх визначальний принцип "людина-це міра всіх речей" (Протагор). Але початок понятійно-теоритичного дослідження (за допомогою дефініцій і загальних понять) пов'язують з ім'ям Сократа, який відстоював принципи індивідуальної свободи і автономної особистості. Ці ідеї знайшли своє продовження і переосмислення в працях його учня Платона, який зазначав: «Справедливість полягає в тому, щоб кожен мав і робив своє так, щоб ніхто не мав чужого і не втрачав свого». Погляди Платона носили навіть надто радикальний характер, якщо зважати на його проект ідеальної держави, в якій відсутня приватна власність і поділ людей на рабів і вільних, причому він пішов ще далі і вперше визнавав рівність чоловіка і жінки. З точки зору ідеї рівності погляди Платона були безумовно прогресивними, проте, на тлі суворо організованого державного життя втрачалась ідея самоцінності та неповторності людської особистості.

Крім того, Аристотель вперше поділив право на право природне і волевстановлене (позитивне), поклавши тим самим початок спору між позитивістами і прихильниками природного походження прав людини, яке продовжується і дотепер.

По суті історично першою філософсько-правовою концепцією лібералізму і правового індивідуалізму стала доктрина Епікура, який центром своєї етики вважав людину. Свобода людини полягає у її власній відповідальності за розумний вибір свого стилю життя, так, щоб реально задовольняти свої потреби і при цьому не заважати іншим. Мета ж держави, на думку Епікура, в тому, щоб забезпечити взаємну безпеку людей, не спричинення шкоди людьми один одному. Епікурівська договірна трактовка держави розуміє рівність, свободу і незалежність людей і в своїй суті відтворена у правових системах більшості сучасних західних держав.

Повертаючись до європейської історії слід зазначити, що значний внесок у розвиток громадянських свобод зробили стародавні римляни. Так, значний вклад в розвиток універсальної концепції природного права внесли стоїки (Сенека – який, вперше гласно засудив рабство, Марк Аврелій та інші), які зазначали, що всі люди – громадяни єдиної світової держави і вони повинні керуватись єдиним природним законом, який є єдино справедливим і базується на ідеї духовної свободи і рівності всіх людей. Проте, в теорії стоїків сильною була ідея року, долі, підпорядкованості людини всесвітньому, природному, ідеальному закону.

Основи правового статусу фізичних та юридичних осіб у Європейському Союзі. Основи правового статусу особистості людини та громадянина, один із головних правових інститутів у демократичному суспільстві, що входить до системи галузі конституційного права конкретної Країни. У Європі інститут основ правового статусу особистості існує як національному (у межах окремих держав - членів ЄС), а й наднаціональному рівні, тобто. у рамках Європейського Союзу загалом. Він являє собою сукупність норм права Європейського Союзу, які закріплюють найважливіші

та єдині для всього Союзу стандарти поведінки людини та громадянина у суспільстві, а також принципи взаємин особистості з органами публічної влади на всіх рівнях, у тому числі з інститутами Європейського Союзу. З погляду свого предмета інститут основ правового статусу людини і громадянина утворює складову частину «конституційного права» Європейського Союзу (у західній доктрині слова «конституційне право Союзу» використовуються зазвичай без лапок), а за сферою застосування охоплює, у принципі, всі три опори організації Європейського союзу. Цей інститут спочатку зародився в рамках Європейських співтовариств (комунітарного права), де досі створюються і діють більшість його норм. Однак дотримання вихідних правових засад статусу особистості, у тому числі основних прав, спільної зовнішньої та безпекової політики (ОВПБ), співпраці поліцій та судових органів у кримінально-правовій сфері (СПСО). З урахуванням пріоритетного та поступово зростаючого значення основи правового становища людини та громадянина на сьогоднішній день перетворилися на один із самостійних компонентів у системі права Європейського Союзу в цілому, норми якого «пронизують» і пов'язують усі інші її компоненти, не лише комунітарне право, а й право ОВПБ, право УПСО та шенгенське право. Основи правового статусу людини і громадянина в Європейському Союзі, у свою чергу, також мають системний характер. Система основ правового становища особи включає три базові елементи: по-перше, громадянство як стійкий правовий зв'язок людини з Європейським Союзом; по-друге, принципи правового статусу людини та громадянина; по-третє, основні права, свободи та обов'язки.

Принципи правового статусу людини та громадянина в ЄС: принцип рівності, принцип поваги прав людини та основних свобод, принцип гарантованості і пріоритету прав людини та основних свобод. Принципи права є однією з важливих категорій сучасної юридичної науки і це не випадково, тому що принципи права об'єктивно властиві праву, саме в принципах права відбито його сутність у всьому різноманітті. Принципи

права значною мірою визначають специфіку і зміст будь-якої правової системи. Тому з ними пов'язані першорядні питання загальнотеоретичного правознавства. Аналіз особливостей, функцій, системи і змісту принципів права дозволяє виявити основи формування системи права, специфіку тієї чи іншої правової системи.

Принципи правового статусу людини і громадянина є основоположними засадами, виходячи з яких здійснюються використання прав і свобод людини і громадянина, виконання його обов'язки. Принцип рівності – це основний в системі принципів правового статусу особи в демократичному суспільстві, який покликаний забезпечити однакові умови реалізації права і свободи всіма людьми, перешкодити дискримінації чи створенню необґрунтованих привілеїв. Його складовими елементами є такі.

Юридична рівність, тобто. рівноправність: «Всі рівні перед законом» (ст. 20 Хартії Європейського Союзу про основні права).

Соціальна рівність, тобто. рівність людей незалежно від приналежності до певної соціальної групи чи категорії, незалежно від «статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, мови, віросповідання чи переконань, політичних чи інших поглядів, приналежності до національної меншини, майнового стану, наявності інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації» (ст. 10 Договору про функціонування Європейського Союзу, п. 1 ст. 21 Хартії Європейського Союзу про основні права 2000 р.).

Політична рівність, тобто. рівність незалежно від державної приналежності (громадянства) (ст. 18 Договору функціонування Європейського Союзу, п. 2 ст. 21 Хартії).

Цей принцип у формі «заборони будь-якої дискримінації за ознакою належності до певного громадянства» було закріплено ще у початковій редакції Договору про Європейське співтовариство (нині ст. 33). Він відтворено у параграфі 2 ст. 21 Хартії Європейського Союзу про основні права 2000р.

Розглянутий елемент принципу рівності, на відміну від зазначених

вище, визнається у праві Європейського Союзу з деякими обмеженнями (застереженнями):

- по-перше, політична рівність гарантована лише «у сфері застосування Договору про заснування Європейського Союзу та Договору про Європейський Союз та без шкоди спеціальним положенням названих договорів».

Відповідно громадяни однієї держави-члена, які проживають або перебувають в інших державах-членах, прирівнюються до власних громадян у всіх сферах суспільного життя, а лише у тих, які врегульовані правом Європейського Союзу

Принцип поваги прав людини та основних свобод - вказує, що у всіх сферах діяльності органи публічної влади пріоритетну увагу повинні приділяти забезпеченню праа і свобод людини і громадянина та не порушувати їх.

Принцип поваги прав людини та основних свобод повною мірою поширюється на наднаціональні інститути та посадових осіб організації Європейський Союз. Визнаний спочатку Судом Європейських співтовариств, нині він постає як один із загальних принципів конституційного ладу, дотримуватися якого зобов'язані і сам Союз, і всі його держави-члени (ст. 6 Договору про Європейський Союз).

На відміну від принципу рівності та принципу поваги права і свободи, принцип гарантованості закріплений у вигляді конкретних юридичних гарантій, які покликані забезпечити захист суб'єктивних прав від порушень з боку приватних осіб та органів публічної влади, у тому числі наднаціональної.

Принцип гарантованості права і свободи направлений на те що, щоб суб'єктивні права та свободи особистості, продекларовані у юридичних нормах, дотримувалися на ділі, були реальними, а не фіктивними. На відміну від принципу рівності і принципу поваги права і свободи розглядуваний принцип закріплено як конкретних юридичних гарантій, які мають

забезпечити захист суб'єктивних прав від порушень із боку приватних осіб та органів влади, зокрема наднаціональної.

Основні цінності, на захист яких спрямована діяльність ЄС: людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Повага та захист прав людини є одним із провідних напрямів функціонування Європейського Союзу згідно цієї мети й принципів даної організації, утверджених в установчих договорах.

Базові цінності, якими керується не лише Європейський Союз, а й активно реалізує Україна, зокрема через впровадження реформ у сфері освіти та науки - повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права, повага до прав людини, у тому числі представників національних меншин.

У статті 6 ДЕС зазначається, що основні права, закріплені Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод та передбачені конституційними традиціями, котрі спільні для усіх держав-членів, становлять загальні принципи права Союзу.

Кожна людина має право на свободу та безпеку, право на повагу до приватного і сімейного життя, право на захист особистих даних, право на шлюб і право мати сім'ю, свобода думки, совісті та релігії, свобода вираження поглядів і інформації, свобода зібрань та асоціацій, свобода мистецької та наукової діяльності, право на освіту, свобода вибору заняття і право на працю, свобода підприємництва (ведення бізнесу), право власності, право притулку, права на захист у випадку переміщення, вигнання або видачі).

Демократія це форма державного управління, за якої громадяни впливають на управління державою - чи напряму (через референдуми, вибори тощо), або через обраних ними представників. В основі функціонування Євросоюзу (так само як і України) лежить другий із цих типів демократії, «представницька демократія».

Кожний громадянин ЄС має право голосувати та бути кандидатом на виборах до Європейського парламенту, право голосувати та бути кандидатом на муніципальних виборах, права на добре й належне управління (good governance), право на доступ до документів, право звертатися до омбудсмена, права на петиції, право на свободу пересування та проживання, право на дипломатичний і консульський захист.

Рівність (рівність у правах, недопущення дискримінації, культурна, релігійна та мовна різноманітність, рівність чоловіка та жінки, права дитини, права людей похилого віку, право на інтегрування осіб-інвалідів).

Верховенство права - вищий принцип міжнародного права, показник демократизму, законності, захисту миру. Він має бути дієвим та реальним. Верховенство права - це мегапринцип, що включає в себе низку інших юридичних принципів: принцип народовладдя, принцип плюралістичної демократії, принцип поділу влади, принцип законності тощо. Це - ті принципи, на яких будується державна влада, аби виконати своє головне завдання - забезпечити захист прав людини. Дотримання верховенства права і прав людини не обов'язково вживаються як синоніми. Однак ці два поняття частково співпадають. Так, багато прав, закріплених у документах, зокрема в Європейській Конвенції з прав людини, прямо або опосередковано посилаються на верховенство права.

Права, які найбільш очевидно пов'язані з верховенством права, включають у себе такі: право на доступ до правосуддя, право на законне та професійне судочинство, право бути заслуханим, недопустимість подвійного покарання за одне і те ж саме правопорушення, заборона зворотної дії закону, право на ефективні засоби судового захисту свого права (ст. 13 Конвенції), право на позов до суду, ніхто не може бути звинувачений у злочині та вважається невинуватим доти, доки його вина не буде встановлена і доведена у судовому порядку (прецедент невинуватості), право на справедливий судовий розгляд (в англо-американській традиції - принцип

«природного правосуддя» (правосуддя на підставі принципів природного права) чи «належної правової процедури (судочинства)»).

Всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та своїх правах. держава має слідувати, щоби права представників меншин не обмежувалися на користь більшості. Дії в галузі захисту прав людини «переважно зосереджуються на боротьбі з дискримінацією, расизмом і ксенофобією, на захисті вразливих груп, таких як діти, жінки та представники меншин», але включають також додаткові пріоритети, що не входять до інших цінностей, а саме: право на власність, в тому числі інтелектуальну власність. права, що стосуються умов праці, доступ до системи охорони здоров'я, захист споживачів, право на чисте довкілля.

Повага до прав людини є дотичною до всіх інших базових цінностей ЄС та значною мірою включає їх у себе положення, гарантовані іншими спільними цінностями ЄС. Головний принцип поваги до прав людини визначений Загальною декларацією з прав людини, документом ООН: «Всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та своїх правах».

Портал законодавства ЄС визначає, що дії Євросоюзу у галузі захисту прав людини не обмежуються його кордонами (тобто поширюються і на Україну), та «переважно зосереджуються на боротьбі з дискримінацією, расизмом і ксенофобією, на захисті вразливих груп, таких як діти, жінки та представники меншин».

Під гарантіями прав і свобод людини розуміють засоби захисту прав від порушень, процедури поновлення порушених прав і порядок відшкодування завданої шкоди. Гарантії поділяються на загальні, котрі поширюються на будь-які права і свободи та спеціальні, що стосуються окремих прав і свобод. Система загальних гарантій включає: інституційні гарантії, пов'язані з функціонуванням органів, діяльність яких спрямована на охорону і захист порушених прав; процесуальні гарантії, які реалізуються при здійсненні правосуддя, передусім у межах кримінального процесу; матеріальні гарантії у вигляді права особи на компенсацію збитків,

спричинених порушенням її прав.

Гарантії прав і свобод у Європейському Союзі охоплюють інституційні, процесуальні та матеріальні заходи. Судовий захист і позасудові механізми захисту відносяться до інституційних гарантії.

Процесуальні гарантії здійснюються при розгляді справ у судах за умов виникнення для особи загрози позбавлення її фундаментальних прав чи суттєвого їхнього обмеження. Процесуальні гарантії включають - право особи на справедливий та публічний розгляд її справи протягом розумного часу незалежним і неупередженим судом (ст. 47.2); право на юридичну допомогу (ст. 47.2); презумпцію невинності (ст. 48.1); принцип законності та пропорційності злочинів і кари (ст. 49); принцип недопущення повторного притягнення до кримінальної відповідальності за злочин, за який особа вже була покарана чи виправдана у державах-членах (ст. 50); заборона позбавлення свободи за борги; право на апеляцію стосовно кримінальних справ.

Матеріальні гарантії полягають у компенсації збитків, завданих особам з боку інших осіб. Фізичні та юридичні особи, органи ЄС та держави-члени можуть понести майнову відповідальність, яка регулюється переважно внутрішнім правом держав-членів.

Співпраця Ради Європи і Європейського Союзу у сфері захисту прав людини. Рада Європи створена 5 травня 1949 р. є регіональною міжнародною організацією, в її межах створено справжню регіональну систему захисту прав людини, яку визнано однією з найефективніших у світі. Згідно ст. 10 Статуту Ради Європи, найважливішими органами є Комітет Міністрів та Консультативна асамблея. Секретаріат Ради Європи забезпечує роботу цих органів, але важливо зауважити, що з 1994 року замість назви «Консультативна асамблея» вживається назва «Парламентська асамблея Ради Європи».

Було прийнято чимало міжнародних конвенцій та інших угод у рамках Ради Європи, більшість із них пов'язана з правами людини, зокрема

Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Європейську Соціальну Хартію 1961 р., Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., Рамкову Конвенцію про захист національних меншин 1995 р. Створено також контролюючі органи, які забезпечують функціонування механізму захисту за тим або іншим міжнародним документом.

Функція Ради Європи спрямована на захист та дотримання прав людини. Рада Європи створює єдину політику, яка спрямована на вирішення проблем сучасного суспільства, які наявні в його країнах-членах

Європейський суд з прав людини є головним механізмом реалізації контролю РЄ над захистом прав людини у державах-членах РЄ. До повноважень ЄСПЛ входить розгляд міждержавних справ та індивідуальних скарг. Більшість звернень, які надходять до ЄСПЛ є індивідуальні скарги, які направляються приватними особами або групами приватних осіб

Історія Європи протягом декількох останніх століть характеризується постійним прагненням покращити захист основних прав людини. Організацією на Європейському континенті, для якої сфера захисту прав та свобод людини залишається однією з основних, є Рада Європи, яка створена у 1949 р. Відповідно до статуту Ради Європи ця організація має сприяти утвердженню духовних і моральних цінностей, які є загальним доробком їхніх народів та джерелом принципів свободи особи, політичної свободи і верховенства права, що лежать в основі справжньої демократії.

Європейські співтовариства започаткували тісні стосунки з Радою Європи. У Договорі про заснування ЄС є навіть окрема ст. 303, яка передбачає необхідність становлення відповідних форм співпраці з Радою Європи. Як показує практика, європейська країна не може приєднатися до Євросоюзу, якщо вона не є членом Ради Європи. Серед документів, ухвалених Радою Європи, найбільше значення має Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ). Вона встановлює стандарти поведінки держав-

учасниць у сфері захисту прав і основних свобод людини. Конвенція не тільки містить переважну частину прав, які закріплені у Загальній декларації прав людини, їх забезпеченню у державах-членах сприяє ЄСПЛ, чії рішення мають бути обов'язковими для виконання у державах - учасниках Конвенції.

Останнім часом Європейський суд з прав людини розглянув декілька справ щодо відповідності актів ЄС положенням ЄКПЛ. Найвизначнішою з них є справа *Bosphorus v. Ireland*, рішення по якій було прийнято у 2005 р. Позов був поданий турецькою компанією проти Ірландії, оскільки остання конфіскувала без виплати компенсації літак, орендований в національній авіакомпанії колишньої Югославії. Ірландські органи влади конфіскували літак відповідно до Регламенту ЄС 990/93, яким запроваджувався режим санкцій ООН проти колишньої Югославії під час громадянської війни на початку 90-х років. У рішенні по цій справі ЄСПЛ підтвердив, що він не має компетенції давати юридичну оцінку актам Співтовариства як таким. Однак ЄСПЛ визнав компетенцію непрямо встановлювати відповідність таких актів положенням Конвенції з прав людини через вивчення особливих заходів по їх імплементації на національному рівні.

Лісабонський договір, підписаний у грудні 2007 р., в п. 2 ст. 6 Договору про Європейський Союз містить положення про те, що Союз приєднається до ЄКПЛ, положення якої є загальним принципом права ЄС.

Крім того, у Протоколі № 8 до Консолідованої версії Договору про функціонування Європейського Союзу передбачається, що угода про приєднання Союзу до ЄКПЛ включатиме положення, спрямовані на збереження специфічної природи ЄС та його правової системи. Зокрема, це стосується спеціальних положень щодо можливої участі Союзу в контролюючих органах ЄКПЛ, а також що судові позови, позивачами в яких будуть держави-нечлени ЄС та індивідуальні особи, будуть подаватися відповідним чином оформлені, проти держав-членів та/або Союзу.

Така угода повинна забезпечити, що приєднання Союзу до ЄКПЛ не вплине негативним чином на компетенцію Союзу та повноваження його

інститутш. Вона також забезпечуватиме, що жодним чином не зміниться статус держав-членів щодо ЄКПЛ, особливо що стосується протоколів до неї, заходів, які вживаються в якості відступу від зобов'язань за Конвенцією під час надзвичайних ситуацій відповідно до ст. 15 ЄКПЛ та застережень, зроблених державами-членами відповідно до ст. 57 ЄКПЛ.

Після приєднання Союзу до ЄКПЛ громадяни та інші суб'єкти основних прав, гарантованих цією Конвенцією, вперше отримають можливість подавати до Європейського суду з прав людини скарги на дії та бездіяльність не тільки національної влади (органів держав-учасниць ЄКПЛ), але й наднаціональних інстанцій (інститутш, органш, установ ЄС). При цьому в обох випадках буде зберігатися нині діюча умова про необхідність проходження спочатку внутрішніх процедур оскарження (у випадку ЄС - позовів до Суду ЄС).

Власне, робота щодо приєднання до ЄКПЛ була розпочата ще раніше. У березні 2001 р. Комітет Міністрів Ради Європи уповноважив Керівний комітет з прав людини вивчити правові та технічні аспекти приєднання ЄС до ЄКПЛ. У червні 2002 р. Керівний комітет підготував Доповіде про результати дослідження вищезазначених питань.

Перша проблема, на яку звернув увагу Керівний комітет у 2002 р., це питання про те, хто буде приєднуватися до ЄКПЛ - Європейський Союз чи Європейські Співтовариства. У 2002 р., як і наразі (квітень 2009 р.) лише Співтовариства володіють міжнародною правосуб'єктністю і мають право укладати від свого імені міжнародні договори. Однак у разі набуття чинності Лісабонським договором Європейський Союз набуває право-суб'єктності. Союз замінює собою Європейське Співтовариство, і є його правонаступником (п. 3 ст. 1 Консолідованої версії Договору про Європейський Союз).

У Доповіді Керівного комітету відзначається, що Європейський Союз матиме змогу саме приєднатися до ЄКПЛ, на відміну від держав, які підписують і ратифікують Конвенцію. Ст. 17 Протоколу № 14 до ЄКПЛ, підписаного у 2004 р., передбачає внесення доповнень до ст. 59 ЄКПЛ новим

пунктом 2 у такій редакції: «2. До цієї Конвенції може приєднатися Європейський Союз». На квітень 2009 р. 46 з 47 держав-членів Ради Європи ратифікували Протокол № 14, лише Російська Федерація утримується на невизначений строк від ратифікації. Отже, для можливості приєднання Європейського Союзу до ЄКПЛ необхідно, щоб Протокол № 14 набув чинності. Крім того, у Дослідженні Керівного комітету було передбачено необхідність внесення низки змін до тексту ЄКПЛ, зважаючи на особливості такого потенційного учасника Конвенції як ЄСП.

Таким чином, в даний момент і Європейський Союз, і Рада Європи перебувають на перехідному етапі: з одного боку, ЄС та його держави-члени очікують набуття чинності Лісабонським договором, а з іншого боку - Рада Європи вступу в силу Протоколу № 14. Лише у разі вступу в силу цих двох міжнародних договорів Союз отримає можливість приєднатися до Європейської конвенції з прав людини. Ця ситуація створить можливість для громадян не тільки держав-членів ЄС, а й інших держав-учасниць ЄКПЛ, зокрема України, подавати позови до Суду в Стразбурзі у разі, якщо певні акти та заходи ЄС порушують права цих громадян, передбачені Конвенцією.

Питання до практичного заняття:

1. Становлення концепції прав людини у праві ЄС.
2. Основи правового статусу фізичних та юридичних осіб у Європейському Союзі.
3. Хартія основних прав ЄС 2000 р.
4. Принципи правового статусу людини та громадянина в ЄС: принцип рівності, принцип поваги прав людини та основних свобод, принцип гарантованості і пріоритету прав людини та основних свобод.
5. Основні цінності, на захист яких спрямована діяльність ЄС: людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин.

6. Гарантії прав і свобод людини в праві ЄС.
7. Співпраця Ради Європи і Європейського Союзу у сфері захисту прав людини.
8. Приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Питання для самостійної роботи:

1. Становлення концепції прав людини у праві ЄС.
2. Основи правового статусу фізичних та юридичних осіб у Європейському Союзі.
3. Хартія основних прав ЄС 2000 р.
4. Принципи правового статусу людини та громадянина в ЄС: принцип рівності, принцип поваги прав людини та основних свобод, принцип гарантованості і пріоритету прав людини та основних свобод.
5. Характеристика інституту правового статусу людини та громадянина у Європейському Союзі та його джерела
6. Основні права, свободи та обов'язки людини та громадянина у Європейському Союзі
7. Громадянство Європейського Союзу
8. Основні цінності, на захист яких спрямована діяльність ЄС: людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин.
9. Гарантії прав і свобод людини в праві ЄС.
10. Співпраця Ради Європи і Європейського Союзу у сфері захисту прав людини.
11. Приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Теми рефератів:

1. Принципи та характерні особливості європейського права.

2. Принцип відповідальності Європейського Союзу за шкоду, спричинену діями або рішеннями його органів або посадових осіб.
3. Проаналізуйте принцип «пропорційності» дії та рішення Європейського Союзу.
4. Права людини в Європейському Союзі: загальнотеоретичний аналіз

Нормативна база:

1. Договір про Європейський Союз URL:
https://ips.ligazakon.net/document/view/mu92338?ed=1992_02_07
2. Договір про заснування Європейської Спільноти. URL
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL:
https://ips.ligazakon.net/document/MU50K02U?ed=2009_05_27
4. Хартія основних прав Європейського Союзу. Міжнародний документ від 07.12.2000 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
5. Паризький договір 1951 р. Європейське об'єднання вугілля і сталі. URL
https://studies.in.ua/pravo_es-shporu/2189-parizkiy-dogovr-1951-r.html

Рекомендовані джерела:

1. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
2. Право Європейського Союзу : навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. М. Р. Аракеляна; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2019. 144 с.

3. Право Європейського Союзу : підручник / [Р. А. Петров (кер. авт. кол.), А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін.]; за ред. Р. А. Петрова. Вид. 10-те, змінене і допов. Харків : Право, 2021. 484 с.
4. Право Європейського Союзу : підручник / [Р. А. Петров (кер. авт. кол.), А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін.]; за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.
5. Права людини у міжнародному праві : підручник / [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В. та ін.; за заг. ред. А. В. Войціховського]. – Харків : ООО «Планета-Принт», 2021. – 404 с. – ISBN 978-617-7897-56-8.
6. Погребняк В.Я., Кравцов С.О. Практика застосування європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: стаття 6 та стаття 1 першого протоколу. Юридична література, 2018.- 196с.
7. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навч.посібник / Ю. С. Раєметаєва. – Київ : ФОП Голембовська О.О., 2018. – 364 с.
8. Петков С.В. Рішення ЄСПЛ про захист прав людини і основоположних свобод в цивільному судочинстві. актуальне законодавство та судова практика. 2021.
9. Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом: питання імплементації. Актуальна тема номера журналу «Право України. – 2018. – № 8. – С. 9–11.

Тема 7. Імплементация європейського права прав людини в Україні

Лекційний курс

Значення процесу адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського СоюзуЕфективність тлумачення та застосування рішень Європейського суду з прав людини в Україні.Основні аспекти взаємодії Європейського суду з прав людини з

національної судовою системою України. Діяльності інституту Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини в Україні як елемент асоціації між Україною та ЄС.

Вступ до теми

Значення процесу адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони Україна як європейська країна поділяє спільну історію й спільні цінності з державами-членами Європейського Союзу і налаштована підтримувати ці цінності, в свою чергу ЄС вживає кроки до набуття Україною членства в ЄКПЛ, нею визначені першочергові заходи з удосконалення нормативно-правового забезпечення організацій громадянського суспільства в Україні у контексті імплементації вказаної угоди, тому представляє інтерес питання про адаптацію кримінального процесуального законодавства України до законодавства ЄС.

Одним із шляхів розв'язання зазначеної проблеми в Україні є законодавче врегулювання процесу прийняття нормативно-правових актів суб'єктами нормотворення та врахування положення, що необхідною умовою й головним принципом нормотворчого процесу є законність як об'єктивна властивість права загалом. Створюючи національну державну правову систему відповідно до норм ЄС, необхідно одночасно з адаптацією вже наявних законів приймати нові, узгоджені з правовим полем ЄС, законодавчі акти.

На законодавчому рівні залишається не вирішеною остаточно проблема концептуального змісту поняття «адаптація законодавства», її сутнісних елементів та ступеня ідентичності законодавства України і норм права ЄС як результату здійснення процесу адаптації. Саме тому вивчення правової природи адаптації законодавства України до законодавства ЄС та внесення

відповідних пропозицій щодо удосконалення законодавства України є актуальним завданням вітчизняної науки та має важливе значення для практики державотворення у контексті набрання членства в Європейському Союзі.

Вирішуючи завдання щодо адаптації законодавства, держава як автономна система фактично визначає свій шлях розвитку. Процеси адаптації є проявом динамічного – на відміну від «звичайного» умовно статистичного, еволюційного – виміру права, способом реалізації ще однієї (на додаток до основної – регулюючої) функції права, а саме – його модернізуючої функції, що актуалізувалась на новому витку суспільного прогресу з новою силою. Варто погодитися, що в ситуації обмежених ресурсів держави і суспільства мета адаптації законодавства буде досяжною настільки, наскільки ефективним виявиться її механізм (останній включає інституційну і матеріальну частину). Саме через нього стан прогресу, з яким пов'язуються зміни законодавства (особливо для країн, що розвиваються або перебувають у періоді трансформації), набуває рис виваженої і реальної програми.

Виникнення феномену адаптації законодавства та відповідного терміна в юриспруденції безпосередньо пов'язано з якісно новим етапом державно-правового розвитку, з його принципово новою динамікою та впливом таких багатоаспектних факторів, як процеси інтеграції та глобалізації. Під дією таких об'єктивних чинників створюються різноманітні міждержавні об'єднання, однією з традиційних умов членства в яких визначено приведення національного законодавства у відповідність із їх правовими стандартами.

На шляху адаптації законодавства України до законодавства ЄС виникатиме значна кількість проблем, без вирішення яких неможливо сподіватися на членство у цій міждержавній організації. За даними ряду експертів, для входження у правове поле Європи Україні потрібно прийняти нові або внести відповідні зміни до законів та інших нормативно-правових актів, кількість яких становить майже 4 тисячі. Фактично йдеться про

створення цілком нового законодавства, причому в багатьох випадках заснованого на міжнародних принципах і стандартах, які раніше у практиці нашої держави не використовувалися.

Варто зазначити, що сама лише адаптація законодавства не буде ефективною, якщо нехтувати іншими складовими інтеграційного процесу. Так, вона повинна відбуватися паралельно із створенням відповідного політичного клімату у суспільстві та інших важливих умов, за яких європейський вибір України мав би підтримку з боку основних політичних сил та учасників ринкових відносин. Крім того, однією з необхідних передумов успішної адаптації законодавства України є наповнення реальним змістом принципу верховенства права та надання надійних гарантій захисту прав людини.

Ефективність тлумачення та застосування рішень Європейського суду з прав людини в Україні. З часу ратифікації Україною у 1997 р. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р.», минуло чимало років. після ратифікації, тобто надання Україною згоди на обов'язковість (відповідно до ст. 2 Закону України «Про міжнародні договори України» 2004 р.) ратифікація, затвердження, прийняття, приєднання (залежно від конкретного випадку, форма надання згоди України на обов'язковість для неї міжнародного договору) Конвенція здебільшого сприймалась як акт, який має декларативний характер, а його положення повинні стати базовими для національного законодавства, при його розробці або внесенні змін. Про безпосереднє застосування Конвенції у судовій практиці з відповідним відображенням у процесуальних документах хоча і йшлося, але на практиці не реалізовувалося у спосіб, який передбачений Конвенцією та на яку заслуговує, оскільки Конвенція не лише закріплює права людини та основоположні свободи, а й гарантує їх захист шляхом регулювання діяльності Суду. Пояснити це можна відсутністю у

національній процесуальній практиці протягом тривалого часу досвіду застосування актів подібного роду та суддівською інертністю.

Позначені заходи, передбачені Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Суду», могли б сприяти застосуванню Конвенції, рішень Суду безпосередньо у судовій практиці. Втім, як свідчить судова практика та виступи суддів на заходах, присвячених імплементації положень Конвенції у національне законодавство, судову практику, суди й дотепер рідко звертаються до Конвенції, ще рідше, - до рішень Суду, а окремі положення Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» викликали широку наукову дискусію, зокрема щодо місця Конвенції та практики Суду у системі джерел права.

Враховуючи специфіку перетворень у правовій сфері, що відбуваються у сучасній Україні, та необхідність забезпечення правничими засобами нашого європейського вибору, найбільш важливим питанням є застосування прецедентного права (правових позицій) Суду у межах національної правової системи. Це є запорукою запобігання свавільним діям органів державної влади та надання правам людини та основним свободам реального змісту та надійних судових гарантій.

Також, як вище зазначалось, слід підтримати думку О. В. Соловйова з приводу того, що надзвичайно актуальним завданням слід уважати розроблення та прийняття Пленумом Верховного Суду України відповідної постанови, яка була би присвячена проблематиці застосування та врахування рішень Суду у національному, у тому числі й у кримінальному процесуальному праві. У такому правозастосовному акті слід сформулювати своєрідний національний стандарт усталеної практики Суду, застосування якої забезпечуватиметься процесуальними повноваженнями та авторитетом вищого українського суду. А це опосередковано сприятиме виконанню Україною її міжнародних зобов'язань за Конвенцією 1950р. і зменшуватиме вірогідність визнання рішень національних судів такими, що порушують ці міжнародні

зобов'язання.

У своїх постановках і рішеннях Суд неодноразово наголошував, що: «Конвенція не є статичним правовим актом, вона відкрита для тлумачення в світлі сьогодення»; «предмет і мета Конвенції як правового акта, що забезпечує захист прав людини, вимагає, щоб її норми тлумачилися, тобто еволюціонувало їх розуміння в правосвідомості суспільства, і застосовувалися так, щоб зробити її гарантії ефективними і реальними». Такий підхід отримав у науці назву «еволютивне тлумачення». Еволютивне тлумачення судьями Суду Конвенції повинно ґрунтуватися не лише на «розвитку суспільства», воно не може бути суб'єктивним і довільним, мати характер зловживання правом. Суд у процесі тлумачення Конвенції 1950р. не може не враховувати й інші форми міжнародного права. Конвенція, по-перше, є лише одним із численних міжнародних договорів, а по-друге, окрім міжнародних договорів, є й інші форми міжнародного права, зокрема загальновизнані принципи міжнародного права і міжнародні звичаї, які, на наш погляд, і повинні застосовувати судді у процесі системного тлумачення Європейської конвенції про права людини як одного з міжнародних договорів.

Доцільно також відзначити, що існують перешкоди відносно звернень українських судів до правових позицій Суду. По-перше, це низький рівень інформованості суддів. Засобами усунення цієї перешкоди можуть стати матеріали ЗМІ, практика вищих судових інстанцій, проведення науково-практичних конференцій. По-друге, відсутність офіційно визнаного державою джерела публікацій рішень Суду. По-третє, відсутність офіційного визнання рішень Суду джерелами вітчизняного права. По-четверте, відсутність достатньої «правової культури» у використанні правових позицій Суду вищими судовими інстанціями України і їх негативний приклад для інших судів.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що з початку функціонування Суду його рішення були правозастосовчими актами

стосовно практичної реалізації норм Конвенції 1950р.. Однак із розвитком правових доктрин та правової науки, а також з огляду на процеси еволюції правових систем та їхньої взаємної інтеграції, рішення Суду почали набувати рис прецедентів, використання яких у правозастосовчій практиці країн-членів Конвенції сьогодні стає однією з необхідних передумов на шляху розбудови демократії та формування громадянського суспільства.

Таким чином, можна визначити юридичну природу рішень Суду з урахуванням їх праворегулятивної функції у такий спосіб: такі рішення можна розглядати як правоконкретизаційний прецедент, а саме як правозастосовчий акт, у якому через правоположення конкретизуються норми Конвенції і який має прецедентний характер для самого Суду та правотворче значення для правових систем держав-учасниць Конвенції.

Зазначимо, що рішення Суду мають змішану юридичну природу. З одного боку, вони поєднують у собі ознаки правозастосовчих та інтерпретаційноправових актів, а з іншого, – є результатом правозастосовчої конкретизації. У будь-якому випадку, вони не є результатом правотворчості. За праворегулятивною функцією ці рішення є чимось середнім між класичним англосаксонським прецедентом та континентальною правозастосовчою практикою як сталою та послідовною позицією судів з тих чи інших питань правозастосування.

Основні аспекти взаємодії Європейського суду з прав людини з національною судовою системою України. Загальновідомим є той факт, що прийнята 28 червня 1996 Конституція України (далі - КУ) втілила кращі досягнення юридичного досвіду конституційного забезпечення прав і свобод людини, які безпосередньо в ній закріплені. Аналіз такого явища, як реалізація Конституційним і Верховним Суди України рішень Суду, дозволить розкрити механізм забезпечення національною судовою системою оптимальних параметрів взаємодії національного та європейського права, висвітлити всі сутнісні сторони імплементації рішень Європейського суду і розвитку національного механізму захисту прав і свобод, гарантованих

Конвенцією 1950 р., в рамках діяльності цих національних судів. подібні аспекти служать рушійною силою для розвитку судової правотворчості. З огляду на зазначене, було б доцільно визначитися з основними аспектами діяльності Суду, Конституційного Суду і Верховного Суду України.

КС, засновуючи свої висновки на нормах Конституції, в той же час звертається до Конвенції 1950 р. в пошуках додаткових доказів в обґрунтування своєї правової позиції. Застосування в якості таких доказів положень Конвенції та рішень Суду стало для КСУ можливістю ще раз відчутти себе частиною загальноєвропейського механізму захисту прав людини. Залучаючи в якості доказів правові позиції Суду, КСУ проявляє прагнення тісно пов'язувати свою позицію з позицією Європейського суду, приймаючи рішення, які не просто відповідають, але спираються на практику Суду.

Слід зазначити, що в історії конституційної юрисдикції України дію рішення Суду вперше було визнано в Рішенні Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп / 99 (справа про смертну кару). І хоча КСУ уникнув прямого посилання на правову позицію Європейського суду, невідповідність смертної кари як виду покарання з положеннями статті 3 Конвенції було очевидним. Основою для обґрунтування даного рішення був принцип цілеспрямованості законодавства: зокрема, було відзначено, що за період існування смертної кари в українському кримінальному законодавстві мета призначення смертної кари рішенням суду була юридично невизначеною і це не відповідало основним вимогам природного закону і позитивного законодавства, які повинні служити інструментом досягнення законних і суспільно значущих цілей. Згаданий вище приклад є свідченням формування правового розуміння КСУ позицій, викладених Суду.

Що ж стосується основних критеріїв взаємодії Суду і ВСУ, то, перш за все, необхідно пам'ятати, що ВСУ наділений винятковим правом переглядати справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція

якої визнана Україною (Суд зокрема), порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи українським судом. Крім того, проблеми, які виникають в діяльності національних судів при використанні правових позицій Суду, свідчать, що саме ВСУ повинен формувати концептуальні підходи та методи використання судами європейських стандартів, розробляти рекомендації щодо правильного і однакового застосування ними при здійсненні правосуддя норм Конвенції та практики Суду. ВСУ може це робити, перш за все, шляхом використання практики Європейського суду при вирішенні конкретних справ усіх категорій - адміністративних, господарських, цивільних і кримінальних. Слід зазначити, що така практика набула широкого поширення в діяльності найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції України. До недавнього часу ефективним засобом забезпечення єдності судової практики було надання ВСУ роз'яснень щодо застосування складних і спірних питань діючого законодавства, в тому числі з урахуванням практики Європейського суду.

Ще один проблемний аспект пов'язаний з тим, що в романо-германської правової сім'ї ще на початку її становлення була сприйнята доктрина прецеденту. Адже в країнах континентальної Європи, які будували свої правові системи на основі римського права (Італія, Франція, Німеччина, Іспанія та ін.), Найважливішим джерелом права визнавався і до сих пір визнається закон. Але, незважаючи на це, останнім часом в країнах континентальної системи права також стала застосовуватися нормотворча роль судової практики.

Слід зазначити, що прецедент пройшов перевірку часом, тобто багатовіковою історією англосаксонської правової сім'ї, ніж безперечно довів своє право на існування. І це важливе підставу, щоб задуматися про доцільність впровадження прецеденту в судову систему України. Тим більше що процеси взаємопроникнення (дифузії) стають більш виразними в умовах глобалізації. Так, в державах англо-американського права значну роль починають грати закони поряд з поступовою відмовою від застарілих

прецедентів. У свою чергу, в країнах континентальної правової системи все більшу потребу набуває сприйняття судового прецеденту, тому що час диктує свої вимоги, основним з яких є необхідність не обмежуватися писаними законами, оскільки все частіше судові органи на практиці стикаються з їх недосконалістю, відсутністю системного підходу і навіть в деяких випадках колізіонністю.

Таким чином, на континенті відбувається поступове ослаблення непорушною віри в примат закону, розуміння помилковості уявлень про те, що прийняття рішень - лише технічна і автоматична операція. Крім того, в законі бачать все більше лише вираз загальних принципів, що дають великий простір для тлумачення, і судова практика стає самостійним джерелом права в формі судових рішень. Судовий прецедент, звичайно, не може замінити глибокий об'єктивний підхід судді до кожної конкретної справи. Але стати основою, керівним початком, а також сприяти більш швидкому реагуванню на ту чи іншу ситуацію прецедент цілком здатний.

Послідовне використання рішень і правових позицій Європейського суду повинно стати ефективним засобом вдосконалення правової аргументації національних судів. Але плідну співпрацю між цими двома судовими органами неможливо без належного правового оформлення механізму взаємодії ВСУ і КСУ з Європейським судом. На нашу думку, прийняття спеціального закону або підзаконного нормативно-правового акта, який містив би дещо спрощений порядок доступу населення до ВСУ і чіткий порядок використання Конвенції та рішень Суду в його діяльності, значно пожвавив би правові процеси в даній сфері.

Права людини виступають нормативною формою взаємодії людей, координації їх вчинків і діяльності, запобігання протиріч і конфліктів. Тому кожному поколінню потрібно докладати зусилля для підтримки своїх прав і свобод. Ми повинні підтримувати спрямованість нашої держави на сприйняття і реалізацію міжнародних стандартів в сфері прав людини і при цьому пам'ятати, що права людини були породжені і виникли саме на основі

демократії і тому можуть реально існувати і розвиватися тільки в демократичному суспільстві.

КСУ та Верховного судів України повинні відійти від чисто ілюстративного характеру міжнародно-правової аргументації в своїх рішеннях, використовуюваної, головним чином, для посилення аргументів, які знаходяться у внутрішньодержавному правопорядку.

Подальші наукові дослідження в даній сфері допоможуть направити Конституційний Суд і Верховний Суд України на шлях використання практики ЄСПЛ не тільки в якості додаткової аргументації своїх рішень, але і як основний критерій роз'яснень положень Конституції і законів України (у разі КСУ) і рішення юридичних суперечок (в випадку ВСУ).

Діяльності інституту Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини в Україні як елемент асоціації між Україною та ЄС. Висвітлюються спільні цінності, якими керується Рада Європи та Європейський Союз: демократія, верховенство права та повага до прав людини й основоположних свобод, закріплених Конвенцією 1950р., Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Визначаються пріоритетні правові засади організації діяльності інституту Уповноваженого у справах Суду як елемент асоціації України та Європейського Союзу у вузькому та широкому розуміннях. Виокремлюється роль інституту Уповноваженого у справах Суду у співпраці з Радою Європи та Європейським Союзом.

Рада Європи сформувала фундамент демократії, поваги до прав людини і основоположних свобод та верховенства права. Європейський Союз також ґрунтується на цих цінностях. Спільні цінності двох окремих організацій - Ради Європи та Європейського Союзу - з різними повноваженнями, які тісно співпрацюють у сферах, де мають спільні інтереси в захисті прав і свобод людини, утвердженні верховенства права та розвитку демократії, стають умовою асоціації України та ЄС.

Інститут Уповноваженого у справах Суду (далі - Уповноважений) в Україні є однією з найважливіших ланок реалізації Конвенції 1950р. на національному рівні та утвердження верховенства права. Теоретичні основи співпраці інституту Уповноваженого та європейських інституцій спостерігаються на тлі реформ, які відбуваються під впливом Ради Європи та Європейського Союзу та є необхідним елементом асоціації між Україною та ЄС.

Однак питання правових засад організації діяльності державних органів, зокрема інституту Уповноваженого в аспекті асоціації між Україною та ЄС, залишається малодослідженим.

Перш за все, потрібно вирішити такі завдання: проаналізувати спільні цінності - демократію, верховенство права, повагу до прав людини і основоположних свобод - на основі Конвенції, Угоди про асоціацію та Конституції України; визначити пріоритетні правові засади діяльності інституту Уповноваженого як елемент асоціації України та ЄС у вузькому та широкому розуміннях; виділити роль інституту Уповноваженого у співпраці з Радою Європи та ЄС; обґрунтувати взаємовідносини інституту Уповноваженого та ЄС.

Демократизм, верховенство права, повага до прав людини і основоположних свобод як основні принципи діяльності державних органів влади, зокрема інституту Уповноваженого, закріплено в міжнародних документах і нормативно-правових актах національного рівня.

В Угоді про асоціацію між Україною та ЄС дотримано виконання всіх принципів і положень Конвенції та протоколів до неї. Сторони угоди підтримують тісні тривалі відносини, які ґрунтуються на спільних цінностях, а саме: на повазі до прав людини і основоположних свобод, демократичних принципах, верховенстві права. Зазначені цінності є ключовими елементами цієї угоди.

Правові засади організації діяльності інституту Уповноваженого в Україні як елемент асоціації між Україною та ЄС проявляються у вузькому

значенні на основі Угоди про асоціацію і в більш широкому - у розумінні приєднання до Конвенції ЄС. Згідно з Угодою про асоціацію, визначено одну із цілей політичного діалогу як зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування, прав людини та основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і поваги до різноманітності, а також внесок у консолідацію внутрішніх політичних реформ. У ст. 14 угоди наголошено на забезпеченні верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод, укріпленні інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом.

Базові принципи побудови демократичної, правової держави нормативно закріплені в Конституції України. Участь населення в управлінській діяльності Уповноваженого є неодмінним принципом, закріпленим у Конституції, законах України та підзаконних актах.

Важливе місце серед принципів державного управління належить принципу верховенства права. Забезпечення принципу верховенства права в організації діяльності інституту Уповноваженого полягає в неухильному додержанні чинного законодавства, функціонуванні інституту виключно в межах закріплених повноважень у взаємодії з громадянським суспільством.

Питання взаємодії органів публічної влади з громадянським суспільством у системі державного управління досліджували багато науковців. О. А. Бажинова взаємодію органів публічної влади з громадськістю розглядає як чинник демократизації державного управління та констатує, що становлення громадянського суспільства являє собою невинний процес удосконалення громадянина, суспільства, влади, політики, права, які охоплюють всі без винятку сфери життєдіяльності.

Увага до діяльності Уповноваженого виявляється з боку громадянського суспільства в поданні запитів на проведення громадської експертизи. Для прикладу, на офіційному сайті Мін'юсту оприлюднений один наказ Міністерства юстиції України від 12 травня 2014 р. «Про

проведення громадської експертизи», виданий на підставі запиту громадської організації «Луганська правозахисна група» від 15 квітня 2014 р. щодо проведення громадської експертизи, яким зобов'язано Секретаріат Уповноваженого забезпечити надання громадській організації «Луганська правозахисна група» необхідних матеріалів. Однак результати експертизи громадської організації «Луганська правозахисна група» не оприлюднені на цьому сайті.

Розвиток демократії шляхом розширення участі громадянського суспільства в діяльності органів державної влади, зокрема інституту Уповноваженого України, у контексті Угоди про асоціацію є неодмінним елементом асоціації України та ЄС.

Наявна в Україні модель інституту Уповноваженого не повною мірою реалізує взаємодію з громадянським суспільством. Причини недосконалої співпраці інституту Уповноваженого та громадянського суспільства - у відсутності налагодженої системної співпраці, недосконалості нормативно-правової бази регулювання, яка б створювала умови для відкритості інституту Уповноваженого та більшої інформованості суспільства.

Вплив громадянського суспільства на діяльність Уповноваженого шляхом консультацій, громадських експертиз, контролю, моніторингу та критичного відображення діяльності посилить верховенство права, змінить принципи його діяльності з «пріоритетності захисту інтересів держави», що полягає в запобіганні Уповноваженим на національному рівні констатації Суду порушень Конвенції, на будь-якій стадії розгляду справи для захисту інтересів держави та отриманні ілюзорної перемоги у справі звернення громадянина проти своєї держави - України, на принцип «пріоритетності захисту прав та свобод людини» та верховенство права загалом.

У контексті цієї теми наголошено на необхідності нормативно-правового закріплення базових принципів, зокрема в діяльності інституту Уповноваженого, як цілісного законодавчого, регуляторного і статутного акта. Наприклад, Закон України «Про Уповноваженого представника у

справах Суду» має закріпити способи взаємодії інституту Уповноваженого і громадянського суспільства.

Комітет з прав людини Ради Європи наголошує на важливій ролі громадянського суспільства в підтримці здійснення Конвенції та виконання рішень Суду та заохочує суспільство зробити внесок до цієї сфери, про що підкреслено в Брюссельській декларації. Він у зв'язку з цим зазначає, що працюватиме над пропозиціями щодо забезпечення того, щоб держави-члени через своє законодавство, політику та практику ефективно захищали та просували громадянське суспільство.

Правова основа для приєднання до Конвенції Європейського Союзу передбачена в п. 2 ст. 59 Конвенції (поправки, внесені протоколом № 14 до Конвенції). Таким чином, Європейський Союз стане 48 договірною стороною Конвенції. Професор Європейського права в Лондонському університеті Ф. Джейкобс зазначив, що приєднання Європейського Союзу до Конвенції є ідеєю, підготовка до вступу була зроблена в 14-му протоколі, це не слід розглядати в нинішній ситуації як найвищий пріоритет порівняно з іншими реформами для захисту основних прав людини.

Приєднання Європейського Союзу до Конвенції 1950р., на думку доктора, професора Регенсбурзького університету Р Арнольда, надасть завершеного вигляду системі захисту прав людини і громадянина в ЄС. Важливо, щоб за цього відбулася гармонізація фундаментальних елементів змісту основних прав людини і громадянина між національним та європейським правом, але водночас, щоб збереглися можливості для контролю рішень, що базуються на особливостях певних конституційних культур, розташованих на різних рівнях у сфері дії прав людини (внутрішньодержавні конституційні простори, конституційний простір Європейського Союзу та Конвенції). У вирішенні цього непростого завдання неабияку роль повинна виконати ідея субсидіарності.

Рада Європи та ЄС реалізують широкий спектр програм, які можуть бути орієнтовані на окремі країни або мають регіональний характер, для того

щоб сприяти підвищенню стандартів прав людини і демократії в Європі і в сусідніх країнах. Спільні програми підтримують юридичні та інституційні реформи через різні напрями діяльності, включаючи навчальні курси, робочі групи і семінари, доповіді експертів та рекомендації уряду, конференції та публікації, усе це робиться у співпраці з урядами відповідних країн.

У широкому значенні асоціація між Україною та ЄС через Конвенційну систему захисту прав та свобод людини та реалізацію інших програм очевидна. Діяльність інституту Уповноваженого у справах Суду має ґрунтуватися на взаємовідносинах, діалозі та взаємодії представників рівноправних договірних конвенційних сторін, зокрема ЄС. Співпраця інституту. Уповноваженого та представників ЄС у справах Суду в напрямі захисту основоположних прав та свобод людини, гарантованих Конвенцією, вимагає нормативно-правового закріплення певного обсягу повноважень представника на національному рівні. Приєднання ЄС до Конвенції як важливий крок у напрямі захисту прав та свобод людини дозволить оскаржити рішення чи дії ЄС як договірної сторони до Суду. Уповноважений України, як і всі інші представники держав-членів Ради Європи, пов'язаних Конвенцією, візьме участь в адаптації та поширенні на національному рівні стандартів ЄС в різних сферах життєдіяльності через координацію виконання рішень Суду.

Утвердження демократії, верховенства права, поваги до прав людини і основоположних свобод як спільних цінностей Ради Європи і ЄС та пріоритетних правових засад організації діяльності державних органів відповідно до Конвенції та Конституції України є основою Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Забезпечення прав людини і основоположних свобод, верховенства права як базові засади діяльності інституту Уповноваженого стають неодмінним елементом асоціації між Україною та ЄС.

У контексті Угоди про асоціацію реформування інституту Уповноваженого є необхідною умовою утвердження основних правових

засад та завоювання поваги і визнання європейським співтовариством, досягнення успіху євроінтеграції. Вплив громадянського суспільства на діяльність Уповноваженого шляхом консультацій, громадських експертиз, контролю, моніторингу та критичного відображення посилить ефективність його діяльності.

У ширшому аспекті асоціація між Україною та ЄС через приєднання до Конвенції ЄС зміцнить роль інституту Уповноваженого на національному рівні та підсилить процес імплементації загальних європейських стандартів життєдіяльності. Взаємовідносини інституту Уповноваженого України та ЄС через механізми захисту права та свобод людини в Європейському суді з прав людини розширить процес асоціації між Україною та ЄС.

Проблема асоціації між Україною та ЄС у контексті зміцнення демократії, верховенства права, поваги до прав людини і основоположних свобод на загальнодержавному рівні вимагає подальшого дослідження у напрямі співпраці інституту Уповноваженого у справах Суду з ЄС.

Питання до практичного заняття:

1. Значення процесу адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу
2. Ефективність тлумачення та застосування рішень Європейського суду з прав людини в Україні
3. Основні аспекти взаємодії Європейського суду з прав людини з національною судовою системою України
4. Діяльності інституту Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини в Україні як елемент асоціації між Україною та ЄС.
5. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського Суду з прав людини
6. Національна практика виконання зобов'язань за ЄКПЛ
7. Пропозиції до удосконалення національно-правового механізму реалізації рішень ЄСПЛ

Питання для самостійної роботи:

1. Значення процесу адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу
2. Ефективність тлумачення та застосування рішень Європейського суду з прав людини в Україні
3. Основні аспекти взаємодії Європейського суду з прав людини з національною судовою системою України
4. Діяльності інституту Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини в Україні як елемент асоціації між Україною та ЄС.
5. Міжнародні стандарти справедливого правосуддя та їх імплементація в українське законодавство.
6. Прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі України
7. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя
8. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського Суду з прав людини
9. Національна практика виконання зобов'язань за ЄКПЛ
10. Пропозиції до удосконалення національно-правового механізму реалізації рішень ЄСПЛ

Теми рефератів:

1. Посилення імплементації європейських стандартів прав людини в Україні
2. Проаналізувати рішення Суду від 12.03.2019 у справі «Петухов проти України № 2» (заява № 41216/13),
3. Порухення прав на свободу та особисту недоторканність (стаття 5 Конвенції). у рішеннях Суду у справах «Харченко проти України» (заява № 40107/02),

Нормативна база:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня в 1948 році. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: [:http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043)
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004,
5. Європейська Соціальна хартія. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_06
6. Віденська Конвенція про право міжнародних договорів 1969 року. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_118
7. Договір про заснування Європейської Спільноти: ЄЕС; Договір, Перелік, Міжнар. док. від 25.03.1957. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_017
8. Хартія основних прав Європейського Союзу: Європейський Союз; Хартія, Міжнар. док. від 07.12.2000. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_524
9. Договір про запровадження Конституції для Європи: Європейський Союз; Договір, Проект, Конституція [...] від 18.07.2003 № 2003/C169/01. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_647
10. Директива 2002/73/ЄС Європейського парламенту і Ради від 23.08.2002, змінююча Директиву Ради 76/207/ЄС про імплементацію принципу рівності чоловіків і жінок у питаннях працевлаштування, професійного навчання, просування по службі і умов праці. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:269:0015:0020:EN:PDF>

11. Про загальні керівні принципи економічних політик держав-членів та Співтовариства: Рек. Ради 2002/549/ЄС від 21 червня 2002 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_967
12. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України № 615/98 від 11.06.1998. Офіц. вісн. України. 1998. № 24. Ст. 870.
13. Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 62 від 16. 11. 2005. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0438-05>
14. Конституція України //Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, №30, ст.141.
15. Закон України “Про міжнародні договори” //Офіційний вісник України. – 2004. – №35.
16. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини»//Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 30, ст.260
17. Роль ЄСПЛ у забезпеченні належного та ефективного механізму захисту прав людини в Україні. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/rol-espl-u-zabezpechenni-nalezhnogo-ta-efektivnogo-mehanizmu-zahistu-prav-lyudini-v-ukrayini.html>

Рекомендовані джерела:

1. Імплементация рекомендацій Європейського суду з прав людини в національне законодавство – п’ять позитивних зрушень. URL: urliga.ligazakon.net/analitycs/205627_
2. Захист прав людини. Рішення Європейського суду з прав людини у сфері кримінального судочинства : зб. судової практики. – Київ : Юрінком Інтер, 2017. - 761 с.

3. Звіт за результатами експертних дискусій щодо виконання національних судових рішень у контексті рішень Європейського суду з прав людини «Юрій Миколайович Іванов проти України» та «Бурмич та інші проти України». URL: <https://rm.coe.int/expert-reportfollowing-a-series-of-expert-discussions-ukr/16808f2559>.
4. Лебідь В.І. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Навч. посіб. 3-тє вид., доповн. і пероробл. 2018.- 36 с.
5. Міжнародно-пправове регулювання прав людини. URL:<https://justice-km.gov.ua/mizhnarodno---pravoveregulyuvannya-prav-lyudini>
6. Міжнародний білль про права людини. Харківська правозахисна група. Інформаційний портал «Права людини в Україні». URL: <https://khp.org/1080655112>
7. Міжнародний захист прав людини, права людини, законодавство України, Т. Л. Сироїд, Л. О. Фоміна, видавництво Право, 2019.- 310 с.
8. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / Л.Р. Наливайко, К.В. Степаненко, Є.М. Щербина. – Дніпро : ДДУВС, 2020. – 260 с.
9. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини : навч.-метод. посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. – 168 с.
10. Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права : матеріали круглого столу, 24 листоп., 2017 р., м. Дніпро / уклад. : докт. юрид. наук, доц. А.М. Кучук; канд. юрид. наук, доц. О.О. Орлова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; «Ліра ЛТД», 2017. 100 с.
11. Петков С.В. Рішення ЄСПЛ про захист прав людини і основоположних свобод в цивільному судочинстві. актуальне законодавство та судова практика. 2021.
12. Права людини у міжнародному праві : підручник / [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В. та ін.; за заг. ред. А. В. Войціховського]. –

- Харків : ООО «Планета-Принт», 2021. – 404 с.
13. Погребняк В.Я., Кравцов С.О. Практика застосування європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: стаття 6 та стаття 1 першого протоколу. Юридична література, 2018.- 196с.
 14. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навч. посібник / Ю. С. Разметаєва. – Київ : ФОП Голембовська О.О., 2018. – 364 с.
 15. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальні поняття, класифікація / П.М. Рабінович // Вісник Національної академії правових наук України. – 2017. - № 1. – С. 19–24.
 16. Слинко Т. М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. Права людини і демократія : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 15 трав. 2018 р. Харків, 2018. С. 30–34. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15177/1/Slinko_30-34.pdf
 17. Юридична природа рішень Європейського суду з прав людини (загальнотеоретичний аспект) / Т. Дудаш // Право України. 2018. № 3. С. 160-164.
 18. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навч. посібник / І. А. Шуміло. – Київ, 2018. – 164 с.
 19. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2018 році. URL: <http://terjust.gov.ua/wpcontent/uploads/2016/05/%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-2018.pdf>.
 20. Slinko, T. M. (2018). Mizhnarodno-pravovi standarty v haluzi prav liudyny ta yikh vidobrazhennia v konstytutsii Ukrainy. Pravaliudyny i demokratiia [International legal standards in the field of human rights and their reflection in the Constitution of Ukraine]: zb. nauk. st. zamaterialamynauk. konf., m. Kharkiv, 15 trav. 2018 r. Kharkiv, 2018. S. 30-34. Retrieved from http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15177/1/Slinko_30-34.pdf [in

Ukrainian].

21. European Court of Human Rights. Overview 1959-2017. Retrieved from [https://www.echr.coe.int/Documents/ Overview_19592017_ENG.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592017_ENG.pdf) [in English]. 10.

Derkach, A. (2019).

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Повага прав людини є основою:

- A) Добробуту;
- B) Міжнародної співпраці;
- C) Загального миру;
- D) Ефективної зовнішньої політики.

Міжнародним біллем прав людини умовно називають:

- A) Загальну декларацію прав людини 1948 р.;
- B) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., два Факультативні протоколи до нього та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.;
- C) Загальну декларацію прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., два Факультативні протоколи до нього та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.;
- D) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.

Соціальні права вперше офіційно були включені до:

- A) Мексиканської конституції;
- B) II Універсалу Української Центральної Ради;
- C) Конвенцій Міжнародної Організації Праці;
- D) HabeasCorpusAct.

Узгоджені державами загальнолюдські права і свободи, обов'язкові для держав заходи із забезпечення прав і свобод та охорони їх від посягань, а також надання особі юридичної можливості реалізовувати і захищати визнані права і свободи – це:

- A) Міжнародно-правові акти з прав людини;
- B) Принципи міжнародного права;
- C) Міжнародно-правові стандарти прав людини;
- D) Джерела міжнародного права.

Залежно від рівня реалізації міжнародних механізмів захисту прав людини розрізняються:

- A) Універсальні і регіональні механізми;
- B) Конвенційні і регіональні механізми;
- C) Універсальні і локальні механізми;
- D) Конвенційні та органи, утворені міжнародними організаціями.

Між індивідуальними і колективними правами існує взаємозв'язок, в основі якого повинен бути принцип:

- A) Здійснення колективних прав не може обмежувати права і свободи індивіда;
- B) Здійснення прав і свобод індивіда не може обмежувати колективні права;
- C) Здійснення колективних прав може обмежувати права і свободи індивіда;
- D) Здійснення колективних прав не може суттєво обмежувати права і свободи індивіда.

Статут ООН, Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про

економічні, соціальні та культурні права 1966 р. (б) Дотримання Загальної декларації прав людини забезпечує:

- А) Захист цивільного населення під час війни;
- В) Надання медичної допомоги полоненим;
- С) Захист честі і гідності людини;
- Д) Правовий характер діяльності підприємців.

Яке обмеження прав і свобод людини є неправомірним в демократичному суспільстві відповідно до Загальної декларації прав людини 1948 р.:

- А) Обмеження, що спрямовані на визнання і повагу прав і свобод інших осіб;
- В) Обмеження, що спрямовані на задоволення справедливих вимог громадського порядку;
- С) Обмеження, що спрямовані на задоволення справедливих вимог державної безпеки;
- Д) Обмеження, що спрямовані на задоволення справедливих вимог моралі і загального добробуту.

Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р.:

- А) Розширює перелік прав, передбачених у Пакті;
- В) Передбачає процедуру розгляду повідомлень від осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушень певною державою-учасницею будь-якого із прав, викладених у Пакті;
- С) Передбачає можливість звернення до Ради ООН з прав людини щодо порушень певною державою-учасницею будь-якого із прав, викладених у Пакті;
- Д) Передбачає перелік спеціальних прав.

Яка з процедур Ради з прав людини ООН, перерахованих нижче, носить, як правило, конфіденційний характер:

- A) Універсальний періодичний огляд;
- B) Спеціальні процедури (тематичні доповіді);
- C) Процедура розгляду скарг;
- D) Оцінка впливу на права людини.

Який орган з системи Організації Об'єднаних Націй несе відповідальність за сприяння заохочення та захисту прав людини, розгляд ситуацій, пов'язаних з порушеннями прав людини по всьому світу, надання по ним рекомендацій:

- A) Рада Безпеки;
- B) Рада з прав людини;
- C) Комісія з прав людини;
- D) Управління Верховного комісара з прав людини.

Який механізм застосовує Рада з прав людини ООН з метою інформування та консультування з конкретних питань в галузі прав людини, а також щодо ситуацій з правами людини в певних країнах:

- A) УПО;
- B) Спеціальні процедури;
- C) Процедури з розгляду скарг;
- D) Проведення засідань Бюро Ради з прав людини ООН.

Основою для проведення огляду кожної держави в рамках Універсального періодичного огляду є такі три джерела:

- A) Доповідь УВКПЛ, Доповідь УВКБ, інформація Комітету з прав людини;
- B) Відповідь держави на запит Ради, Доповідь Робочої групи по ситуаціям, інформація неурядових організацій та інших зацікавлених сторін;
- C) Національна доповідь, доповіді незалежних експертів з прав людини та груп, інформація зацікавлених сторін;
- D) Міркування Консультативного комітету, доповідь Секретаріату ООН, рекомендації Консультативної групи з спеціальних процедур.

Правом подавати скарги до Комітету з прав людини ООН наділені лише індивіди, які перебувають під юрисдикцією держави-учасниці Факультативного протоколу до:

- A) Загальної Декларації прав людини;
- B) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права;
- C) Міжнародного пакту про соціальні, економічні і культурні права;
- D) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Який головний орган Ради Європи із захисту прав людини:

- A) Європейський Суд з прав людини;
- B) Парламентська Асамблея Ради Європи;
- C) Комітет міністрів Ради Європи;
- D) Консультативний комітет Рамкової конвенції про захист національних меншин 1995 р.

Який орган здійснює контроль за виконанням рішень Європейського Суду з прав людини:

- A) Парламентська Асамблея Ради Європи;
- B) Венеціанська комісія;

- C) Комітет міністрів Ради Європи;
- D) Комісар Ради Європи з прав людини.

Інститут міждержавної скарги, закріплений у статті 33 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, передбачає:

- A) Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права;
- B) У всіх справах, які розглядає палата або Велика палата, Комісар Ради Європи з прав людини має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях;
- C) Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною;
- D) У всіх справах, які розглядає палата або Велика палата, Висока Договірна Сторона, громадянин якої є заявником, має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях.

Впродовж якого строку може бути подана індивідуальна заява до Європейського Суду з прав людини відповідно до статті 35 (1) Конвенції з прав людини та основоположних свобод:

- A) П'яти місяців від дати постановлення остаточного рішення;
- B) Шести місяців від дати постановлення остаточного рішення;
- C) Семи місяців від дати постановлення остаточного рішення;
- D) Восьми місяців від дати постановлення остаточного рішення.

На який строк Протокол № 15 про внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод змінює строк прийняття Європейським судом справи до розгляду:

- A) Із шести до чотирьох місяців;
- B) Із п'яти до чотирьох місяців;
- C) Із шести до трьох місяців;
- D) Із шести до п'яти місяців.

Яку процедуру захисту прав людини передбачено Додатковим протоколом Європейської соціальної хартії 1995 р.:

- A) Процедуру колективного оскарження.
- B) Процедуру індивідуального оскарження.
- C) Процедуру міждержавної скарги.
- D) Процедуру судового захисту.

Відповідно до Європейської соціальної хартії (переглянута) 1996 р. право на справедливі умови праці належить:

- A) Виключно громадянам держав, що є учасниками Хартії.
- B) Усім працівникам.
- C) Громадянам держав, що є учасниками Хартії, та біженцям.
- D) Кожній людині, окрім хворих на невиліковні хвороби.

Яким міжнародним договором визначаються повноваження Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню:

- A) Статутом Ради Європи 1949 р.;

- В) Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р.;
- С) Європейською конвенцією про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р.;
- Д) Конвенцією з прав людини та основоположних свобод 1950 р.

Двома формами юрисдикції Міжамериканського суду з прав людини є:

- А) Щодо спорів та консультативна;
- В) Щодо спорів та ситуацій;
- С) Щодо ситуацій та консультативна;
- Д) Щодо міждержавних та індивідуальних скарг.

Яка компетенція передбачена Міжамериканською комісією з прав людини:

- А) Наднаціональна;
- В) Обов'язкова та факультативна;
- С) Змішана;
- Д) Консультативна.

Які покоління прав людини закріплені в Африканській Хартії прав людини і народів 1981 р.:

- А) Громадянські і політичні права людини;
- В) Економічні, соціальні та культурні права людини;
- С) Колективні права людини;
- Д) Громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні та колективні права людини.

До колективних прав людини, визнаних Африканською Хартією прав людини і народів 1981 р., належать:

- А) Право на життя;
- В) Право народів на рівність та рівні права;
- С) Право на здоров'я;
- Д) Право на щастя.

Який характер має діяльність Африканської комісії з прав людини і народів відповідно до положень Африканської Хартії прав людини і народів 1981 р.:

- А) Судовий, який має юридично обов'язковий характер;
- В) Консультативний, який має юридично обов'язковий характер;
- С) Квасісудовий, який не має юридично обов'язкового характеру;
- Д) Квасісудовий, який має юридично обов'язковий характер.

Арабська хартія прав людини (переглянута) 2004 р. гарантує право на розвиток:

- А) Громадянам держав-учасниць Арабської хартії прав людини (переглянута) 2004 р.;
- В) Кожній людині;
- С) Кожній людині, окрім хворих на невиліковні хвороби;
- Д) Кожній людині, окрім ув'язнених.

Яка процедура захисту прав людини передбачена статтею 49 Арабської хартії прав людини (переглянутої) 2004 р.:

- А) Судовий захист;
- В) Процедура нагляду;
- С) Квасісудовий захист;

D) Подання індивідуальних скарг.

У яких випадках застосування смертної кари не є порушенням ст. 2 «Право на життя» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів 6 і 13 до неї:

- A) У випадку винесення судом смертного вироку за вчинення злочину, за який передбачено такий вид покарання;
- B) Смертну кару можна застосовувати у військовий час та за військові злочини;
- C) Україна самостійно вирішує це питання у національному законодавстві;
- D) З урахуванням протоколів 6 та 13, застосування смертної кари є порушенням ст. 2 у будь-якому випадку.

Що з наведеного не відноситься до випадків виключно необхідного застосування сили, як виключення із загального правила заборони позбавлення життя:

- A) Захист будь-якої особи від незаконного насильства;
- B) Здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- C) Учинення правомірних дій для придушення заворушення або повстання;
- D) Необхідність припинення порушення права людини на власність.

За Статутом Організації Об'єднаних Націй кожна держава — член ООН зобов'язана виконати рішення Міжнародного суду ООН у справі, в якій вона є стороною (§1 ст. 94). Регламент Міжнародного суду встановлює, що його рішення, проголошене у відкритому засіданні, має обов'язкову силу для сторін від дня проголошення (§2 ст. 94 Регламенту). Рішення Суду є

обов'язковим тільки для сторін, що беруть участь у справі, а також лише по даній справі (ст. 59 Статуту Міжнародного суду). Який орган наділений повноваженнями дати свої рекомендації або вжити заходів для виконання рішення Суду якщо рішення Суду не виконується однією із сторін?

- A) Рада безпеки ООН;
- B) Економічна і соціальна рада ООН;
- C) Рада ООН з прав людини;
- D) Генеральна Асамблея ООН.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Становлення та розвиток прав людини в міжнародному праві.
2. Діяльність Ліги Націй та права людини.
3. Поняття прав людини. Природність і невід'ємність прав і свобод людини і можливість їх обмеження.
4. Міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право.
5. Природно-правова концепція прав людини і юридичний позитивізм.
6. Поняття та види міжнародно-правових стандартів захисту прав людини.
7. Класифікація міжнародно-правових стандартів прав людини.
8. Організація Об'єднаних Націй у формуванні міжнародно-правових стандартів прав людини.
9. Загальна декларація прав людини як джерело універсальних міжнародно-правових стандартів прав людини.
10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Перший факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права,
11. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права,
12. Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод,
13. Американська конвенція про права людини,
14. Африканська хартія прав людини та народів,
15. Арабська хартія прав людини.
16. Співпраця в галузі прав людини в Європі в рамках Ради Європи.
17. Нормативно-правова складова системи захисту прав людини у рамках Ради Європи (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., прецедентне право Ради Європи, інші конвенції та договори).

- 18.Захист прав людини в рамках Ради Європи: загальна характеристика та порівняльний аналіз з іншими регіональними механізмами.
- 19.Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (1950) як джерело формування європейських стандартів прав людини.
- 20.Прецедентне право Ради Європи: поняття та проблеми імплементації в Україні.
- 21.Характер і значення рішень Європейського Суду з прав людини в його правозастосовній діяльності та діяльності національних органів.
- 22.Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (1987), організація і діяльність Комітету з попередження катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, створеного на її основі.
- 23.Співпраця в галузі прав людини в Європі в рамках Європейського Союзу.
- 24.Європейська Хартія основних прав Європейського Союзу (2000) і проблема конкуренції двох європейських систем захисту.
- 25.Співпраця в галузі прав людини в Європі в рамках Організації з безпеки і співпраці в Європі (ОБСЄ).
- 26.Обсяг та складові заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання.
- 27.Інститути, механізми попередження та припинення катувань і жорстокого поводження.
- 28.Практика Європейського суду з прав людини щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання (справа Сьорінг проти Сполученого Королівства 1989 р.).
- 29.Зобов'язання держави щодо заборони катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання
- 30.Європейський суд з прав людини: загальна інформація.

31. Загальна характеристика Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
32. ЄСПЛ: порядок формування, структура та юрисдикція.
33. Процедура розгляду справ ЄСПЛ та порядок виконання його рішень.
34. Особливості тлумачення норм Європейської Конвенції.
35. Роль прецеденту в діяльності Європейського суду з прав людини.
36. Основні концепції, що визначають зміст «права на справедливий суд» у статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.
37. Особливості статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних «право на повагу до приватного і сімейного життя».
38. Застосування положень статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод .
39. Застосування положень статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «право на свободу та особисту недоторканість».
40. Концепція приватного життя в мережі Інтернет: прецедентне право ЄСПЛ.
41. Захист прав дітей: практика ЄСПЛ.
42. Правила заповнення формуляру заяви до ЄСПЛ. Зміст заяви. Листування з Судом Конфіденційність інформації, надісланої до Суду.
43. Наявність представника чи адвоката
44. Становлення концепції прав людини у праві ЄС.
45. Основи правового статусу фізичних та юридичних осіб у Європейському Союзі.
46. Хартія основних прав ЄС 2000 р.
47. Принципи правового статусу людини та громадянина в ЄС: принцип рівності, принцип поваги прав людини та основних свобод, принцип гарантованості і пріоритету прав людини та основних свобод.

48. Основні цінності, на захист яких спрямована діяльність ЄС: людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин.
49. Гарантії прав і свобод людини в праві ЄС.
50. Співпраця Ради Європи і Європейського Союзу у сфері захисту прав людини.
51. Приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
52. Значення процесу адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу
53. Ефективність тлумачення та застосування рішень Європейського суду з прав людини в Україні.
54. Основні аспекти взаємодії Європейського суду з прав людини з національною судовою системою України.
55. Діяльності інституту Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини в Україні як елемент асоціації між Україною та ЄС.
56. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського Суду з прав людини.
57. Національна практика виконання зобов'язань за ЄКПЛ.
58. Пропозиції до удосконалення національно-правового механізму реалізації рішень ЄСПЛ

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй - <https://www.un.org/ru>
2. Офіційний сайт Генеральної Асамблеї ООН - <https://www.un.org/en/ga>
3. Офіційний сайт Ради безпеки ООН - <https://www.un.org/securitycouncil>
4. Офіційний сайт Ради ООН з прав людини - <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/Home.aspx>
5. Офіційний сайт Управління Верховного Комісара ООН - <https://www.ohchr.org/RU/Countries/ENACARegion/Pages/UAIndex.aspx>
6. Офіційний сайт Управління Верховного комісара ООН у справах біженців - <https://www.unhcr.org>
7. Офіційний сайт Міжнародного Суду ООН - <https://www.icj-cij.org>
8. Офіційний сайт Ради Європи - <https://www.coe.int/ru>
9. Офіційний сайт Європейського Суду з прав людини - <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>
10. Офіційний сайт Міжамериканського суду з прав людини - <http://www.corteidh.or.cr>
11. Офіційний сайт Міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні - <http://ua.icrc.org>
12. Загальна декларація прав людини; https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed19900101
14. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
15. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042

Навчальне видання

*Хаштамбула Набієвич Бехруз,
Мальвіна Валеріївна Грушко,
Катерина Вікторівна Мануїлова,
Тетяна Сергіївна Федорова*

СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ

Навчально-методичний посібник

Електронне видання

Серія «Навчально-методичні посібники»

Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 5,82.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com